

PRZYRODA PARKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
PODKARPACIA

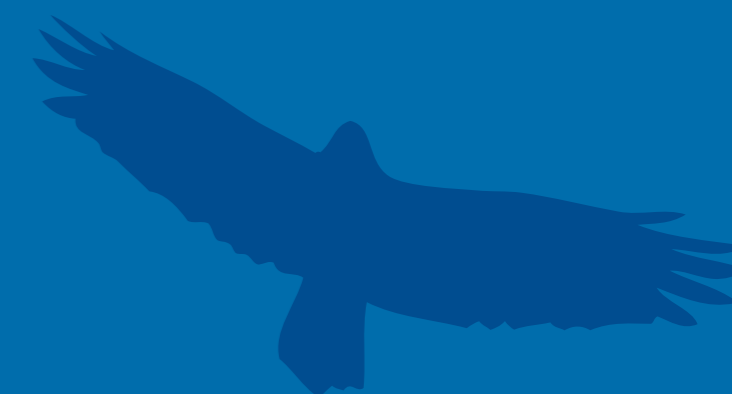
TOM III
PTAKI

PRZYRODA PARKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
PODKARPACIA

TOM III
PTAKI

PRZEMYSŁ 2022

Tekst
Dariusz Kozik, Justyna Kamińska
Recenzja
Dr hab. Jakub Gryz

Zdjęcia na okładce
Żoła - *Merops apiaster* - Wanda Narożna
Dudek - *Upupa epops* - Michał Narożny

© Copyright by Zespół Parków Krajobrazowych w Przemyślu, 2022

ISBN 978-83-67325-15-8

Realizacja wydawnicza

WYDAWNICTWO
EDYTORIAL

35-614 Rzeszów
ul. Św. Kingi 20/70
tel. +48 730 999 731, 730 999 732
e-mail: redakcja.edytorial@gmail.com
www.edytorial.com

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
BUDOWA CIAŁA	11
ROZWÓJ	14
ZNACZENIE W ŚRODOWISKU	17
PTAKI W KULTURZE	20
ZAGROŻENIA	23
OCHRONA	26
CHARAKTERYSTYKA GATUNKÓW	29
INDEKS NAZW GATUNKOWYCH	139
LITERATURA	141

WSTĘP

W niniejszej publikacji przedstawiono krótkie opisy wszystkich gatunków ptaków wymagających ochrony czynnej (na podstawie Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt), których obecność stwierdzono na obszarze administrowanym przez Zespół Parków Krajobrazowych w Przemyślu (Ryc. 1). Na tej liście znalazły się ostatecznie 52 taksony. Opiswany obszar jest jednak znacznie bardziej różnorodny pod względem liczby występujących tu gatunków ptaków. Na podstawie szczegółowej analizy dostępnych opracowań wykazano bytowanie następujących ich ilości: Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego – 155 gatunków, Park Krajobrazowy Gór Słonnych – 182 gatunki, Południoworodzoczański Park Krajobrazowy – 145 gatunków, Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej – 144 gatunki, Park Krajobrazowy „Lasy Janowskie” – 99 gatunków.

Ryc. 1. Rozmieszczenie parków krajobrazowych administrowanych przez Zespół Parków Krajobrazowych w Przemyślu (opracowanie własne)

Opis każdego gatunku rozpoczyna informacja, obok nazwy, o statusie gatunku w Polsce:

L – oznacza gatunek lęgowy, gniazdujący regularnie na znacznym obszarze,

l – gatunek lęgowy tylko lokalnie albo sporadycznie,

(l) – aktualnie niełgowy,

P – przelotny lub przylatujący (bytujący regularnie podczas wędrówek lub na zimowiskach),

Z – zalatujący (pojawiający się nieregularnie).

Dodatkowym elementem, obok nazwy gatunkowej, jest informacja o kategorii zagrożenia w Czerwonej Liście Ptaków Polski z 2020 r. (jeżeli dany takson znajduje się na tej liście). W tym celu użyto następujących oznaczeń:

- RE** Regionalnie wymarły – od ponad 10 lat nie stwierdzono przypadku gniazdowania w Polsce
- CR** Krytycznie zagrożony
- EN** Zagrożony
- VU** Narażony
- NT** Bliski zagrożenia

W części opisowej scharakteryzowano krótko wygląd i wymiary każdego z gatunków, a także siedlisko jego bytowania, toki, gniazdo, lęg oraz rozmieszczenie występowania w kraju i w miarę możliwości regionalnie na obszarze pięciu analizowanych parków krajobrazowych. Opis kończy syntetyczna informacja o kluczowych czynnikach zagrożenia i metodach ochrony danego gatunku. Kolejność opisywanych gatunków jest zgodna z przyjętą zasadą, że najpierw wymienia się rzędy najstarsze ewolucyjnie. Warto jednak w tym miejscu podkreślić, że nauka o ptakach, zwana ornitologią, wciąż się rozwija i odkrywane są nowe fakty dotyczące powiązań między gatunkami. Tradycyjna systematyka opierała się głównie na podobieństwach w wyglądzie ptaków. Obecnie, dzięki coraz doskonalszym analizom genetycznym, możliwe jest dowiedzenie faktycznego pokrewieństwa, co czasami bywa zaskakujące. Zdarza się bowiem, że gatunki o zbliżonych do siebie cechach zewnętrznych są bardzo od siebie oddalone genetycznie. Na podstawie analiz genetycznych stwierdzono np., że pustułka bliżej jest spokrewniona z wróblem niż z myszołowem, a myszołów jest bliżej spokrewniony np. z dzięciołem dużym niż z pustułką. W niniejszej publikacji posłużono się najnowszą dostępną wersją systematyki ptaków, opublikowaną przez Komisję Faunistyczną Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, która jest najbardziej wiarygodnym źródłem informacji na temat liczby gatunków ptaków w Polsce oraz ich statusu.

Według stanu na dzień 31 grudnia 2021 roku w Polsce odnotowano 467 gatunków ptaków [<http://komisjafaunistyczna.pl/lista/>], z czego regularnie można obserwować około 250. Ta dysproporcja wynika z dużej mobilności tej grupy zwierząt.

Głównym zadaniem tej publikacji jest przedstawienie oraz zilustrowanie rzadkich i chronionych gatunków ptaków występujących w obszarze pięciu parków krajo-

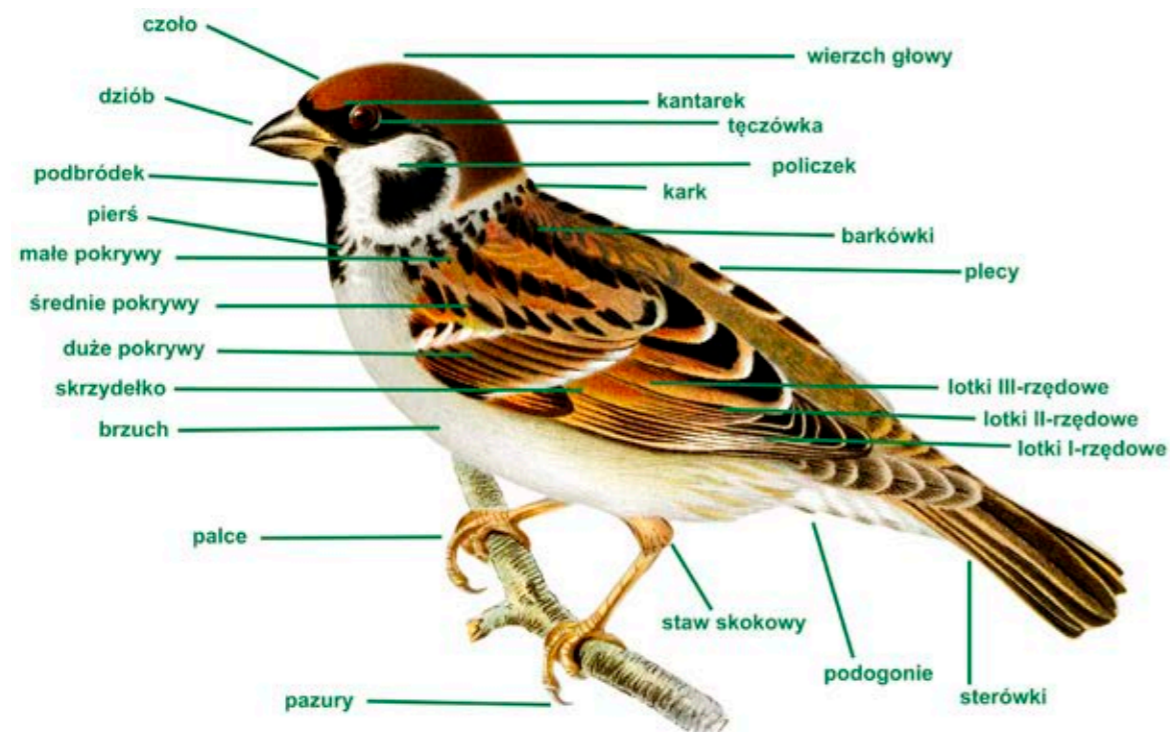
Fot. 1. Sprzęt pomocny przy obserwacji ptaków (lornetka, aparat z teleobiektywem, termowizor)

zowych, ale również zachęcenie do czynnego spędzania czasu podczas obserwacji ptaków w ich naturalnym środowisku. Ptaki są bowiem jedną z najlepiej zauważalnych części przyrody. Spotkać można je praktycznie wszędzie: w mieście, w lesie, na polach uprawnych, w sadzie, w parku czy nad wodą. Warto odnaleźć radość z ich obserwacji w swoim najbliższym otoczeniu, np. przy karmniku. Do amatorskiej obserwacji ptaków niepotrzebny jest drogi i skomplikowany sprzęt – wystarczy lornetka i przewodnik do ich rozpoznawania. Należy jednak pamiętać, by podczas wypraw terenowych nie podchodzić zbyt blisko do gniazd, żeby nie wywoływać niepotrzebnej paniki wśród ptaków. Zapoznajmy się więc z nimi z całą delikatnością, na jaką zasługują. Zachęcamy do dokumentowania swoich obserwacji fotografią oraz zapisywania podstawowych informacji w notatniku – cennymi danymi naukowymi są m.in.: data, miejsce wykonania zdjęcia, siedlisko czy nawet warunki pogodowe. Tego typu notatki mogą stać się w przyszłości użytecznym wkładem w ornitologiczną wiedzę o regionie, w którym prowadzimy obserwacje.

Ptaki to fascynujące zwierzęta. Są wyjątkowe przede wszystkim dlatego, że potrafią latać, a ich wzrok nie ma sobie równych w świecie zwierząt. Dzięki niemu np. kołujący wysoko nad polami myszołów jest w stanie dojrzeć przemykającą w trawie mysz. Wędrówki ptaków to fenomen w królestwie zwierząt. Niektóre gatunki w ciągu życia okrążyłyby kulę ziemską nawet kilkadziesiąt razy (dla przypomnienia równik kuli ziemskiej ma około 40 tys. km długości). Inne gatunki przyjęły natomiast strategię osiadłego trybu życia (większość dzięciołów czy sów).

Ptaki to z reguły towarzyskie stworzenia, choć niektóre łączą się w pary tylko w celu odbycia lęgów, a resztę życia spędzają jako samotnicy (np. głuszec). Ochrona przed drapieżnikami spowodowała, że niektóre, szczególnie te mniejsze gatunki ptaków, wykształciły specyficzne rodzaje zachowań. Znaną jest m.in. zbieranie się w stada i tworzenie dużych kolonii lęgowych przez ptaki morskie (np. alkowate) czy tworzenie dużych wielogatunkowych stad podczas żerowania na otwartych polach przez drobne ptaki wróblowate (np. makolągwa).

Noc dla ptaków dziennych to czas szczególnie niebezpieczny i wybierają one wtedy lokalizacje, w których czują się bezpiecznie, np. gęsi nocują na wodzie, żurawie na podmokłych terenach o płytkiej wodzie, a szpaki w trzcinie. Plusk wody czy szelest trzciny zostaje bowiem szybko usłyszany, a potencjalny drapieżnik w porę wykryty i ptaki mają szansę na uciezkę. Większość ptaków jest aktywna w ciągu dnia, a jednym z wyjątków są sowy, różniące się od innych ptaków m.in. tym, że polują, kierując się głównie słuchem, choć mają także doskonały wzrok.

Ryc. 2. Budowa zewnętrzna ptaka (opracowanie własne)

BUDOWA CIAŁA

Ptaki posiadają wiele cech anatomicznych, które sprzyjają lataniu, a biorąc pod uwagę liczbę występujących gatunków (ponad 10 tysięcy na całym świecie), zróżnicowanie w adaptacji do latania jest bardzo duże. Najważniejsze z cech, które umożliwiają im aktywny lot, to:

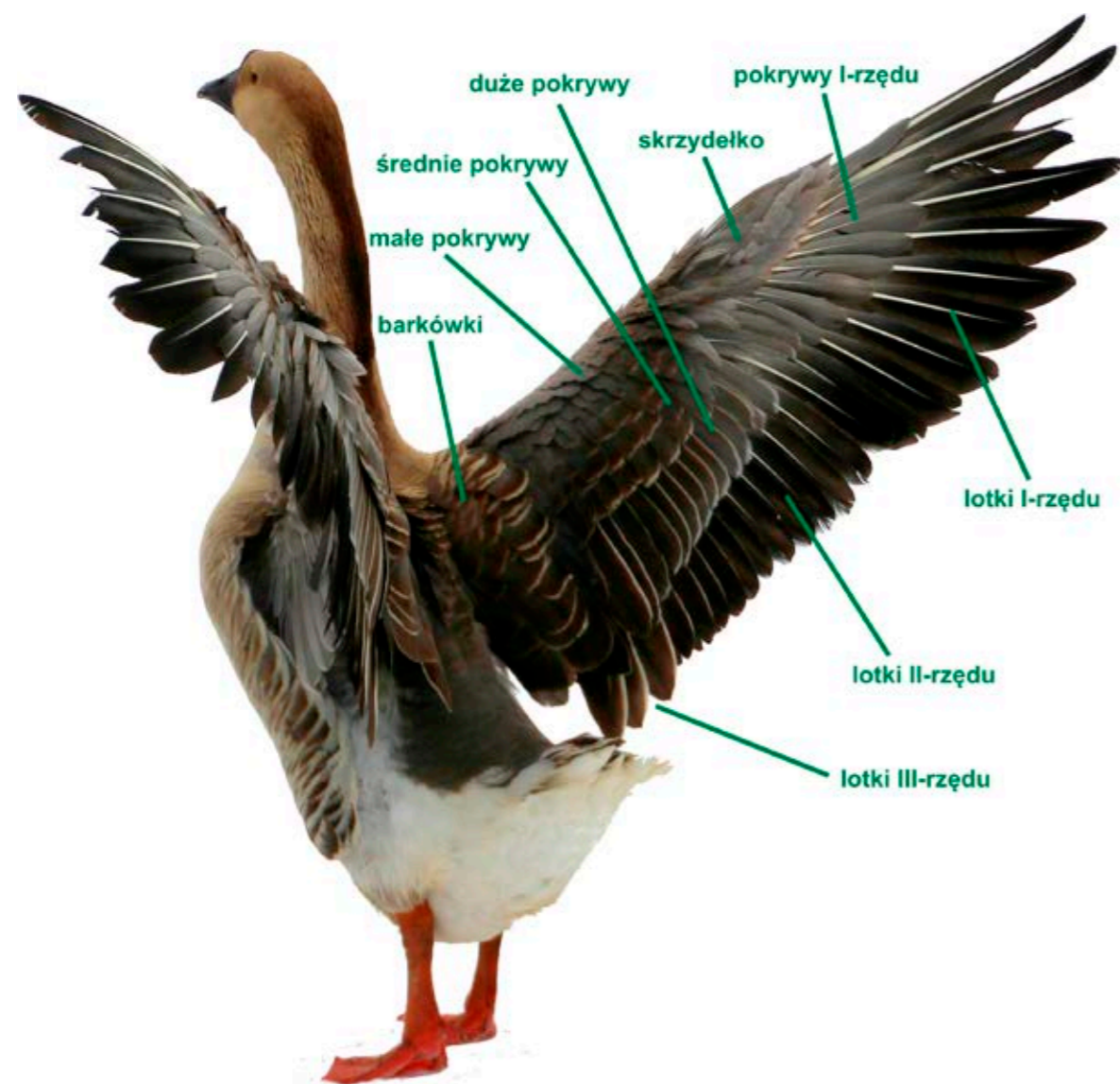
- lekki, pneumatyczny szkielet kostny,
- aerodynamiczny kształt ciała,
- zredukowane kości czaszki,
- silnie rozwinięte mięśnie poprzecznie prążkowane,
- przednie kończyny przekształcone w skrzydła,
- brak pęcherza moczowego,
- worki powietrzne, usprawniające oddychanie podczas lotu.

Morfologię ptaka (na przykładzie mazurek) zobrazowano na Ryc. 2. Na uwagę zasługuje dziób, którego wygląd zależy przede wszystkim od rodzaju pożywienia i sposobu jego pozyskiwania przez ptaka. I tak np. krótki, spiczasty dziób mazurek jest przeznaczony do rozłupywania orzechów, a krótki, zagięty dziób sokoła ułatwia wyszarpywanie i zjadanie kawałków mięsa.

Budowę skrzydła ukazano na Ryc. 3. Sposób upierzenia, barwa czy długość piór stanowi istotny element w rozpoznawaniu poszczególnych gatunków ptaków. W zależności od miejsca wyrastania piór oraz funkcji, jaką pełnią, wyróżnić można następujące ich rodzaje:

- puchowe – delikatne, miękkie, chronią najbardziej przed utratą ciepła. Znajdują się pod piórami okrywowymi,
- okrywowe – tworzą opływowy kształt ciała ptaka oraz chronią przed zimnem i przenikaniem wody,
- lotki – wyrastają na skrzydłach, są najdłuższe ze wszystkich piór i decydują o zdolności do latania, ponieważ znacznie zwiększają powierzchnię nośną podczas lotu,
- sterówki – są to pióra ogonowe, które pełnią głównie funkcję sterującą i stabilizacyjną podczas lotu, ale także stanowią ozdobę u niektórych gatunków i są prezentowane podczas ptasich godów (tzw. toków).

Lotki, sterówki i pióra okrywowe wspólnie nazywane są piórami konturowymi (Ryc. 4).

Ryc. 3. Budowa skrzydła ptaka – strona wierzchnia (opracowanie własne)

Ryc. 4. Budowa pióra konturowego (opracowanie własne)

Układ kostny ptaków stanowi lekki szkielet, w większości wypełniony powietrzem. Układ mięśniowy najlepiej jest rozwinięty przy skrzydłach, co jest oczywiście związane z potrzebą ich aktywnej pracy podczas lotu. Układ oddechowy ptaków poza płucami tworzą także worki powietrzne, które wypełniają wolne przestrzenie między narządami wewnętrznymi, usprawniają wymianę gazową – zwłaszcza w locie oraz zmniejszają ciężar właściwy ptaka. Układ krwionośny to przede wszystkim duże serce z dwoma komorami i przedsionkami. Dzięki temu ptaki, podobnie do ssaków, są zwierzętami stałocieplnymi i utrzymują temperaturę ciała w przedziale 38–44°C. Układ pokarmowy rozpoczyna się dziobem, w którym znajduje się język. W przełyku większość gatunków ptaków ma wyraźne rozszerzenie zwane wolem, w którym pokarm zostaje rozmięczony i częściowo nadtrawiony – takim właśnie wstępnie nadtrawionym pokarmem wiele gatunków karmi swoje pisklęta. Następnie pożywienie trafia do dwuczęściowego żołądka. Podobnie jak np. u ssaków strawione składniki pokarmowe wchłaniają się do organizmu poprzez jelito cienkie, a niestrawione resztki trafiają do jelita grubego. Wydalenie następuje przez kloakę, która jest u ptaków wspólnym ujściem dla trzech układów: pokarmowego, wydalniczego oraz rozrodczego. Warto zaznaczyć, że szczególnie u sów, niestrawiony pokarm (taki jak pióra, sierść czy kości) jest zwracany w postaci tzw. wypluwka przez otwór gębowy.

Układ wydalniczy ptaków tworzą dwie nerki i brak jest pęcherza moczowego, przez co mocz s pływa bezpośrednio moczowodem do kloaki. Dzięki temu stworzenia te nie muszą dużo pić, lub nawet nie piją wcale, a ich odchody (tzw. guano) wydalają w postaci stałej lub półstałej. Układ nerwowy tworzy mózg (proporcjonalnie większy niż u gadów), a najbardziej rozwinięta część mózgu – mózdzek, odpowiada m.in. za koordynację ciała podczas lotu. Ptaki mają bardzo dobrze rozwinięte płaty mózgowie odpowiedzialne za widzenie, przez co słyną z doskonałego wzroku. Mają także fantastyczny słuch, a niektóre gatunki wychwytyują nawet ultradźwięki. Mniej doskonały jest za to węch i smak, przy czym wyjątek stanowią gatunki padlinożerne, które wyczuwają pożywienie nawet z kilkuset kilometrów.

Fot. 2. Wypluwka puchacza, zawierająca niestrawione resztki pożywienia

ROZWÓJ

Gody ptaków nazywane są tokami. Podczas takich zalotów szczególnie zaangażowane są najczęściej samce, które eksponują swoje wdzięki przed samicą. Samce u ptaków są zazwyczaj bowiem dużo piękniej ubarwione od samic i to właśnie te drugie decydują o wyborze konkretnego partnera, który ich zdaniem najlepiej się prezentuje. Czasami dochodzi nawet do walk pomiędzy samcami. Każdy gatunek wykształcił swoisty dla siebie rytuał godowy (Fot. 3).

Niektóre gatunki ptaków łączą się w pary tylko na czas lęgów, ale są też i takie, które spędzają razem całe życie (np. kruki czy łabędzie). To ostatnie zjawisko zwane jest monogamią i występuje u około 23% gatunków ptaków. Oprócz wyglądu ptaki słyszą także z pięknego śpiewu, który jest szczególnie intensywny w okresie godowym (podczas zalotów i przy znakowaniu terenu lęgowego). Każdy gatunek wywodzi inny śpiew i wykorzystuje się go jako istotną cechę rozpoznawczą. Z reguły częściej można usłyszeć śpiew mniejszych gatunków ptaków, takich jak skowronki, kosy czy drozdy.

Fot. 3. Samce cietrzewi w okresie godowym

Fot. 4. Gniazda bocianów to wieloletnie konstrukcje ważące czasami tonę i więcej

Fot. 5. Dzięcioły składają jaja w dziuplach

ZNACZENIE W ŚRODOWISKU

Większe ptaki rzadziej śpiewają bądź też wcale nie można usłyszeć ich śpiewu, ale np. papugi czy kruki potrafią imitować nawet mowę ludzką.

Ptasie zaloty prowadzą do zapłodnienia i powstania zarodków w macicy samicy. W miarę rozwoju wokół zarodka rozwija się otoczek z białka, błona pergaminowa i wapienna skorupka. Ptaki składają jaja najczęściej w gniazdach, którego budowa i kształt są charakterystyczne dla każdego gatunku. Część ptaków do budowy gniazda wykorzystuje dziuple albo naturalne szczeliny w drzewie, a niektóre gatunki w piaszczystych brzegach drążą nory, dochodzące do kilku metrów długości (np. żoła).

Budowa gniazda może trwać kilka tygodni, ale są też takie gatunki, które nie budują go wcale, tylko podrzucają swoje jaja innym ptasim rodzicom (np. kukułki). Jaja są wysiadywane, najczęściej przez samicę, aby zapewnić odpowiednią temperaturę inkubacji (rozwoju zarodków). Nierzadko także samce pomagają w wysiadywaniu jaj oraz dostarczają pożywienie i chronią gniazdo przed intruzami. W jednym lęgu samica może złożyć od jednego do kilkunastu jaj, a proces wysiadywania trwa od niecałych dwóch tygodni (np. wróble) do nawet 80 dni (emu).

Ptaki można podzielić na dwie grupy w zależności od stopnia rozwoju wylęgających się piskląt. Pierwszą grupę tworzą gniazdowniki (np. dzięcioły), u których pisklęta po wykluciu są nagie, ślepe i całkowicie zależne od rodziców przynoszących im pokarm do gniazda. Druga grupa to zagniazdowniki (np. kaczki), u których pisklęta zaraz po wylęgu mogą samodzielnie funkcjonować i zazwyczaj przy rodzicach uczą się zdobywać pokarm.

Fot. 6. Bogatki składają nawet kilkanaście jaj w jednym lęgu

Ptaki pełnią niezwykle ważną rolę zarówno w środowisku naturalnym, jak też mają znaczenie gospodarcze dla człowieka, jako gatunki użytkowe. Są ważnym elementem łańcuchów troficznych oraz zapewniają stabilność funkcjonowania ekosystemów m.in. dlatego, że są naturalnymi wrogami szkodników. Zjadają one najróżniejsze owady: pędraki żukowatych, drutowce, gąsienice motyli, larwy błonkówek i in. Stanowią przez to w pewnym sensie darmową pomoc zarówno dla rolników, ogrodników, sadowników, jak i leśników, ponieważ zapobiegają nadmiernym rozrostom populacji szkodników upraw (Fot. 7).

Bez naszych skrzydlatych przyjaciół plony byłyby o wiele niższe przy jednocześnie większej chemizacji w rolnictwie czy gospodarce leśnej. Nie da się jednak ukryć, że niektóre gatunki ptaków potrafią wyrządzić także znaczne szkody: wyjadają ziarno na polach, czereśnie czy winogrona (np. szpaki). Czaple czy kormorany mogą natomiast powodować straty na hodowlanych stawach rybnych. Nie zapominajmy mimo to, że

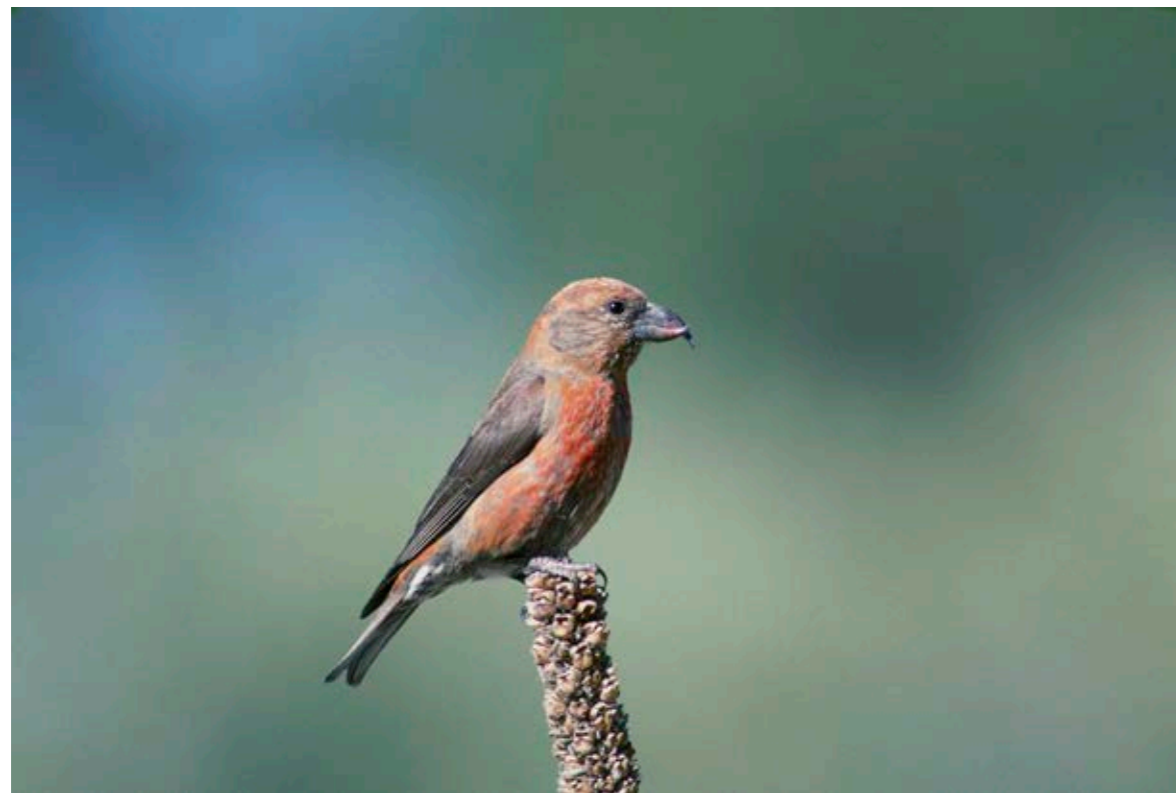

Fot. 7. Sikorka modraszka potrafi zjeść dziennie tyle larw i gąsienic, ile sama waży

straty ponoszone przez niektórych plantatorów czy rolników są niewspółmiernie małe w stosunku do korzyści płynących z obecności ptaków w agrocenozach. Człowiek powinien zapewnić im jak najbardziej sprzyjające warunki do rozwoju poprzez np. wbijanie tyczek dla ptaków drapieżnych, zawieszanie budek lęgowych czy karmników. Ptaki są bowiem naszymi sojusznikami – zjadają ogromne ilości komarów, much i innych owadów, które potrafią być zimą dla człowieka.

Kolejną istotną funkcją, którą ptaki pełnią w przyrodzie, jest ich udział w zapylaniu kwiatów (głównie w strefie tropikalnej i subtropikalnej). Stworzenia te nie są pod tym względem aż tak bardzo produktywne jak pszczoły czy trzmiele, ale przetrwanie wielu gatunków roślin jest uzależnione od ich obecności i odwiedzenia kwiatu w celu pożywienia się słodkim nektarem przy jednoczesnym przeniesieniu pyłku. W grupie tzw. zapylaczy królują niewielkich rozmiarów ptaki, a najbardziej znane są kolibry. Wiele gatunków ptaków odżywia się także owocami, przez co przyczyniają się do rozsiewania nasion licznych gatunków roślin. Kooperacja pomiędzy niektórymi gatunkami ptaków a roślinami doprowadziła w wielu przypadkach do wykształcenia się charakterystycznych adaptacji, które dobrze widoczne są m.in. w kształcie, rozmiarach dziobu. Przykładem takiego przystosowania może tu być nasz rodzimy gatunek – krzyżodziób świerkowy, któremu szczególna konstrukcja dziobu pozwala na wydobywanie nasion z szyszek świerka (Fot. 8).

Ważną rolę w rozkładaniu martwych szczątków zwierzęcych pełnią ponadto padlinożerne gatunki ptaków. Oczyszczają one środowisko, zapewniają ciągłość obiegu materii organicznej oraz minimalizują ryzyko rozprzestrzeniania się groźnych, również dla człowieka, chorób. Ptaki są także dobrymi bioindykatorami i mogą służyć do oce-

Fot. 8. Krzyżodziób świerkowy ze swoim charakterystycznym, spiczastym dziobem

Fot. 9. Gęsi są hodowane głównie dla cenionego mięsa, ale i dla jaj oraz puchu

ny zmian zachodzących w środowisku, ponieważ są wrażliwe na wszelkie ingerencje człowieka w ekosystem.

Nieocenione jest również gospodarcze znaczenie ptaków dla człowieka, przede wszystkim jako źródła pożywienia. Do najważniejszych ptaków wykorzystywanych w celach konsumpcyjnych można zaliczyć: kury, kaczki, gęsi, indyki, perliczki i in. Spożywa się zarówno ich mięso, jak też i jaja, które są w głównej mierze cennym źródłem białka. Poza celami spożywczymi ptaki wykorzystuje się również w inny sposób. W dalszym ciągu wielu z nas śpi na poduszkach czy pod kołdrą z wsadem z gęsiego puchu, a odchody ptaków to cenny nawóz od wieków stosowany do użyźniania pól uprawnych.

PTAKI W KULTURZE

Ptaki, w przeciwieństwie np. do gadów i płazów, wywołują u ludzi najczęściej pozytywne reakcje. Artyści od zarania dziejów wykorzystywali motyw ptaka w najróżniejszych dziedzinach sztuki. Odwiecznym marzeniem człowieka było latanie i za tę umiejętność ludzie najczęściej podziwiali ptaki. W starożytnym Egipcie niektóre ptaki czczono jako bogów. Ibis był wcieleniem boga mądrości i księżyca – Thota (Fot. 10), a z kolei, przedstawianego z głową sokoła, boga słońca Ra, uważano za stwórcę świata.

Sowa natomiast od antycznych czasów uważana była za symbol mądrości. Wiele państw posiada symbole narodowe z motywem ptaków. Po pierwsze godłem Polski jest wizerunek orła białego. Orzeł czarny z kolei zdobi herb niemiecki i godło Austrii. Przykładów na całym świecie można wymienić całe mnóstwo: struś emu w herbie Australii, flaming w herbie Bahamów, pelikan w herbie Barbadosu, orzeł w godle Meksyku, a postać rajskiego ptaka – cudowronki krasnopiórej w godle Papui-Nowej Gwinei.

Fot. 10. Bóg starożytnych Egipcjan – Thot, był przedstawiany z głową Ibis

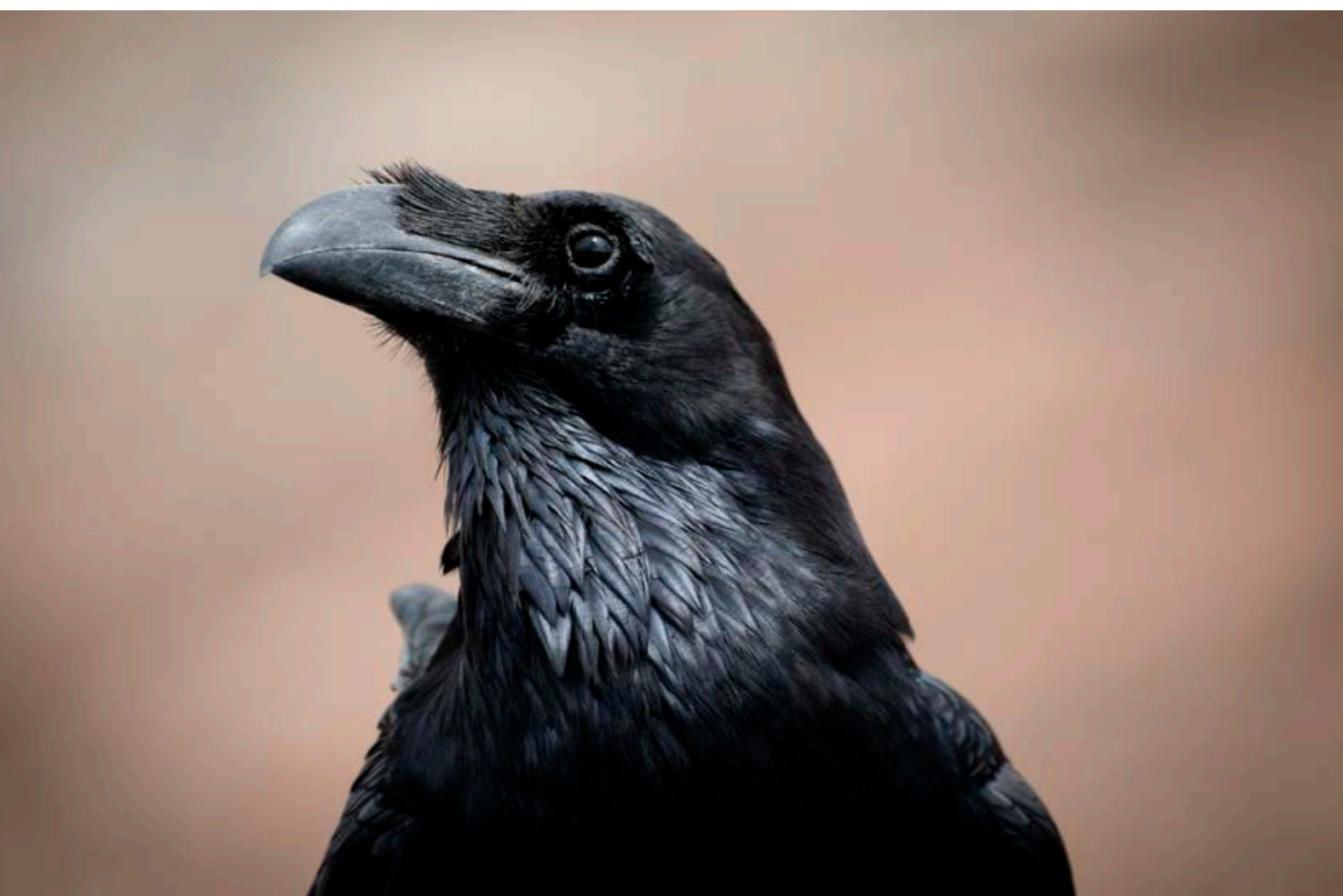

Fot. 11. Motyw orła często umieszczony jest na symbolach narodowych w wielu krajach

Niektóre gatunki ptaków utożsamiane są w różnych wierzeniach i tzw. ludowych mądrościach z nadejściem określonych zjawisk. W Polsce emisariuszem dobrych nowin i zapowiedzią nowego życia jest bocian biały, który podobnie jak żuraw czy skowronek zwiastuje także długo oczekiwaną wiosnę. Ponadto większość ludzi słyszała, że gdy jaskółki latają wysoko, to zapowiadają dobrą pogodę, a ich niski lot wróży rychły opad deszczu. Natomiast niezbyt dobre skojarzenia, głównie przez swoje charakterystyczne, nocne pohukiwania, budzą u nas sowy. Kiedyś powszechnie wierzono, że są one posłańcami śmierci i wielu ludzkich nieszczęść. Jest nawet takie stare ludowe przysłowie: „Gdy sowa na dachu kwili, ktoś umrze po chwili”. Sowa płomykówka budziła szczególny lęk, ponieważ obawiano się, że jest ona w stanie wywołać pożar. Ze złem utożsamiany jest także kruk, a kukułka natomiast przepowiadała, ile lat życia pozostało człowiekowi (wystarczyło policzyć kukania). Z drugiej jednak strony np. gołąb symbolizuje niebiańską czystość, odrodzenie, pokój i prawdę, a już od pierwszych wieków chrześcijaństwa biała gołębica była głównym ikonograficznym symbolem Ducha Świętego (Fot. 12).

Fot. 12. Biała gołębica jest symbolem m.in. czystości, pokoju i odrodzenia

Fot. 13. Kruk – symbol zła

ZAGROŻENIA

W niniejszej publikacji zagrożenia dla konkretnych gatunków ptaków zostały szczegółowo opisane w rozdziale zawierającym ich charakterystykę. Zagrożenia te dotyczą przede wszystkim czynników antropogenicznych, rozpoznanych na obszarze całego kraju. Wzrastające potrzeby ludzi doprowadziły bowiem do tego, że przyroda w zastraszającym tempie jest dewastowana. Mało rozsądna działalność człowieka obniża bioróżnorodność, czego konsekwencje można odczuć na całej planecie. Ptaki cierpią szczególnie w wyniku niszczenia siedlisk z tego względu, że są bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany w środowisku. Wiele gatunków ptaków jest obecnie zagrożonych wyginięciem, a niektóre wymarły całkowicie, np. gołąb wędrowny, którego ostatni żywy okaz sfotografowano w 1914 roku. Na Czerwonej Liście Ptaków Polski znajduje się obecnie blisko 80 gatunków. Zagrożone są m.in.: batalion, gadożer, orlik grubodzioby, zimorodek, kraska, cietrzew, głuszec, orzeł przedni, a nawet gawron, którego populacja w latach 2010–2017 spadła o około 40% [Wardecki i in. 2021]. Spadek liczebności ga-

Fot. 14. Koty domowe są czynnikiem wpływającym na obniżenie bioróżnorodności wśród ptaków

Fot. 15. Intensyfikacja rolnictwa niekorzystnie wpływa na różnorodność gatunkową także wśród ptaków

wrona w Polsce jest spowodowany m.in. zrzucaniem gniazd przez ludzi ze względu na powodowanie uciążliwego hałasu i zanieczyszczeń odchodami, zmniejszeniem areału łąk i pastwisk w związku z intensyfikacją rolnictwa, a także zmiany klimatyczne, które powodują wycofywanie się gatunku z południowej i środkowej części zasięgu.

Ważną przyczyną wymierania wielu gatunków na świecie są też zawleczone przez człowieka obce gatunki inwazyjne, które na danym obszarze nie mają naturalnych wrogów (np. dzikie koty na wyspach oceanicznych). Zdziczałe koty domowe, w których budzi się instynkt drapieżnika, zagrażają ptakom żyjącym w wielu ekosystemach. Niektóre gatunki są szczególnie narażone na ich ataki. Chodzi tu przede wszystkim o ptaki, które śpiewają blisko gruntu, a ich dystans lotu podczas śpiewu jest niewielki (np. wróbel czy mazurek). Niestety, winę w tym przypadku najczęściej ponosi człowiek, który czasami zaniedbuje swoje domowe zwierzęta.

Wiele przyczyn spadku liczebności ptaków można wymienić na świecie (m.in. dewastacja lasów tropikalnych). Na obszarze naszego kraju wpływ na to zjawisko mają głównie zmiany, jakie zachodzą czy zaszły w krajobrazie polskiej wsi. Intensyfikacja rolnictwa niesie za sobą np. zmniejszanie się powierzchni wilgotnych łąk i pastwisk, niszczenie zadrzewień śródpolnych, na miejscu których pojawiają się wielkoobszarowe, jednorodne uprawy. W takim środowisku ptaki znajdują mniejszą ilość pokarmu, która może okazać się po prostu niewystarczająca do odchowania potomstwa.

Środki ochrony roślin, stosowane na polach uprawnych, mogą powodować nie tylko niszczenie niechcianych chwastów, szkodników czy grzybów patogenicznych, ale i pożytecznych owadów zapylających oraz ptaków. Bardzo niebezpieczne i karygodne jest

Fot. 16. Wypalanie traw może doprowadzić do niekontrolowanego pożaru i jest szczególnie niebezpieczne dla ptaków, które zakładają gniazda na ziemi

wypalanie traw, szuwarów i miedz, ponieważ wiele gatunków ptaków w tych miejscach zakłada swoje gniazda.

Zagładą dla ptaków wodnych są natomiast wszelkie działania prowadzące m.in. do zmian reżimu hydrologicznego. Zabiegami z tej grupy, które najsilniej oddziałują na środowisko, są:

- regulacja brzegów i pogłębianie koryt rzecznych,
- budowa wałów powodziowych w bliskiej odległości od koryta,
- budowa zapór,
- zasypywanie starorzeczy,
- budowa systemów melioracyjnych,
- wycinanie lasów łęgowych.

Niestety, wciąż aktualnym jest problem kłusownictwa. Czasami ptaki są zabijane nawet nie dla mięsa czy ozdób, ale dla „sportu”, zabawy. Przykładem może być zabijanie bocianów przelatujących podczas wędrówki przez Bliski Wschód (np. w Libanie i Syrii).

OCHRONA

W poprzednim rozdziale opisano główne zagrożenia dla ptaków, które są obecnie bardzo poważne. Sposoby ochrony można generalnie podzielić na dwie grupy: ochrona prawna oraz działania ochronne, które mogą z kolei być prowadzone biernie lub czynnie. Krajowe prawodawstwo dotyczące tej grupy zwierząt tworzą przede wszystkim: ustawa o ochronie przyrody z 2004 roku oraz najnowsze rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Gatunki wymienione w tym drugim dokumencie podzielono na podlegające ochronie ścisłej oraz częściowej. Różnica pomiędzy nimi polega na tym, że w przypadku tej pierwszej gatunki podlegają całorocznej ochronie, zarówno osobniki dojrzałe, jak i wszystkie stadia rozwojowe, a ochrona częściowa dopuszcza możliwość redukcji liczebności populacji oraz pozyskiwania osobników tych gatunków. Ogólnie na tej liście znajduje się 427 gatunków podlegających ochronie ścisłej oraz 9 gatunków objętych ochroną częściową (gołąb miejski, mewa srebrzysta, mewa białogłowa, czapla siwa, kormoran, sroka, gawron na obszarze miast, kruk oraz wrona siwa). Wynika z tego, że zdecydowana większość sklasyfikowanych w Polsce ptaków podlega ochronie prawnej. Dla wszystkich tych gatunków wprowadzono ogólne zakazy, m.in.: umyślnego zabijania, okaleczania, niszczenia jaj, transportu, chowu, niszczenia siedlisk, niszczenia i usuwania gniazd. W stosunku do tego ostatniego zakazu wprowadzono jednak pewne odstępstwa, które dotyczą czyszczenia budek oraz usuwania gniazd z obiektów budowlanych i terenów zieleni, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa lub sanitarne (wszystkie te działania muszą być jednak przeprowadzone w okresie pozalegowym, czyli od 16 października do końca lutego – Fot. 17).

Istnieją także międzynarodowe umowy, które zobowiązują nasz kraj do przestrze-

Fot. 17. W Zespole Parków Krajobrazowych w Przemysłu prowadzi się czynną ochronę ptaków wróblowatych oraz sów m.in. poprzez wywieszanie budek lęgowych, które w okresie jesienno-zimowym są czyszczone

gania zawartych w nich zasad ochrony ptaków, m.in.: Konwencja o ochronie różnorodności biologicznej, Konwencja o międzynarodowym handlu zagrożonymi wyginieciem gatunkami dzikich zwierząt i roślin (CITES), Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt (Konwencja Bońska), Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk (Konwencja Berneńska). Bardzo ważne dla ochrony ptaków w całej Unii Europejskiej są obszary NATURA 2000, których podstawą do wyznaczania są dwa akty prawne: Dyrektywa Ptasia (w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) oraz Dyrektywa siedliskowa (w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory).

Sama ochrona prawna jednak nie wystarczy. Podstawą jest wzrost świadomości ekologicznej wśród ludzi. Należy zdać sobie sprawę, że los wielu żyjących na wolności zwierząt spoczywa obecnie w rękach człowieka. W tym celu prowadzona jest m.in. edukacja ekologiczna (Fot. 18).

Fot. 18. Edukacja ekologiczna jest ważnym narzędziem w ochronie przyrody

Jak już wspomniano na początku tego rozdziału, działania ochronne można podzielić na biernie oraz czynne. Te pierwsze polegają po prostu na nieniszczeniu stanu obecnego, np. poprzez objęcie jakiegoś cennego siedliska ochroną rezerwatową z zakazem wstępu i prowadzenia wszelkiej działalności rolniczej czy leśnej. Ochrona czynna jest natomiast dużo trudniejsza i wymaga dokładnej analizy zmian liczebności populacji i ich przyczyn. Badania takie są ważną częścią krajowych systemów monitoringu środowiska, a podsta-

wową instytucją, która się tym zajmuje, jest Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ). Ochrona czynna polega, ogólnie rzecz biorąc, na sprzyjaniu ptakom i zwiększaniu ich liczebności poprzez uatrakcyjnianie siedlisk i zwiększanie bioróżnorodności flory. W większości przypadków ochrona ptaków jest trudna i wymaga dużych nakładów sił oraz środków, jednak należy pamiętać, że jej skutki przyczyniają się do poprawy kondycji całych ekosystemów. Każdy z nas może w pewien sposób zadbać o stan i liczebność swojej lokalnej populacji ptaków poprzez np.:

- modyfikację własnego ogródka – wysadzanie zimozielonych krzewów (np. bukszpan, żywotnik, jałowiec, cyprysik) oraz krzewów liściastych (np. berberys, bez czarny, dereń, kalina koralowa, trzmielina zwyczajna), które stanowią schronienie dla ptaków przed drapieżnikami oraz są miejscem do zakładania gniazd, a ich jadalne owoce dostarczają im pożywienia,
- wywieszanie budek lęgowych,
- wbijanie tyczek na polach, które służą m.in. jako punkty obserwacyjne dla ptaków drapieżnych (tzw. czatownie),
- wieszanie karmników (Fot. 19) – tutaj należy jednak pamiętać, że nie wolno dokarmiać ptaków chlebem czy zepsutymi odpadami. Najlepiej sprawdzą się wszelkiego rodzaju nasiona (słonecznik, kukurydza, pszenica, proso, owies) czy też orzechy i suszone owoce. W tym punkcie należy także dodać, że dokarmianie ptaków jest sprawą kontrowersyjną i większość badań wskazuje, że na masową skalę nie ma to sensu. W wielu przypadkach może być szkodliwe dla ptaków, np. poprzez ich nadmierne otluszczenie, karmniki są często miejscami rozprzestrzeniania się chorób, zaburzają rytm migracji, pozwalają przetrwać osobnikom w populacjach niepożądanych itp.

Fot. 19. Przy dokarmianiu ptaków należy pamiętać, aby to robić właściwie

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH GATUNKÓW

1. Gągoł – *Bucephala clangula* (Linnaeus, 1758), ang. Goldeneye

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

L

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Kaczka średniej wielkości o krępej budowie ciała, 40–50 cm długości i 68–80 cm rozpiętości skrzydeł. W upierzeniu godowym samiec ma czarną głowę z zielonkawym połyskiem, a u nasady dzioba białą owalną plamę (Fot. 20). Wierzch ciała czarny, na bokach pleców widoczne białe pasy. Szyję, pierś, bok i brzuch samiec ma białe. Samica natomiast ma czekoladowobrązową głowę, z białawą szyją, a reszta ciała jest szara. Podczas lotu uderza bardzo szybko skrzydłami, które wydają charakterystyczny świst.

Fot. 20. Samiec gągoła

Biologia: Jest to gatunek monogamiczny. Ptaki łączą się w pary na zimowiskach lub w trakcie wędrówki. Okres lęgowy trwa od kwietnia do lipca. Gnieździ się najczęściej w dziuplach lub w budkach lęgowych o średnicy otworu 10–12 cm. Rzadziej pod wykrotami drzew. Z reguły gniazdo jest zlokalizowane do 1 km od wody. Samica składa 6–14 jaj, a wysiadywanie trwa około miesiąca. Pisklęta przebywają w gnieździe do 24 godzin, po czym wyskakują i udają się z matką na żerowisko. Zdolność do lotu osiągają po około 2 miesiącach. Żywią się przede wszystkim wodnymi bezkręgowcami: skorupiakami, ślimakami oraz owadami, a wyjątkowo także małymi rybami i żabami. Żerują głównie na płytkich zbiornikach, ale potrafią nurkować do 9 m głębokości. W Polsce gągoł regularnie zimuje na wybrzeżu, ale można go spotkać w tym okresie w całym kraju na niezamarzniętych akwenach.

Wybiórczość siedliskowa: Jego siedliskiem są wody stojące i płynące głównie na terenach nizinnych. Zawsze położone są one w otoczeniu lub nieodległym sąsiedztwie dojrzałych lasów (z reguły ponad 100-letnich, obfitujących w dziuple po dzięciole czarnym). Może zasiedlać stawy, jeziora, ale także bardzo niewielkie śródleśne oczka wodne, bogate w entomofaunę.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Zimujących Ptaków Wodnych. Najnowsze dane z 2021 r. wskazują, że liczebność gatunku w Polsce dochodzi do prawie 50 tys. sztuk. Na tę liczbę składają się zarówno ptaki gniazdujące, jak i tylko zimujące. Szacuje się, że w naszym kraju gniazduje pomiędzy 3000–4000 par tego gatunku [Chodkiewicz T. 2019]. Prowadzony monitoring pozwala stwierdzić, że populacja znajduje się w umiarkowanym wzroście liczebności. Najliczniej gniazduje na Pomorzu i Mazurach. Na terenie Podkarpacia jest on bardzo nieliczny i raczej spotkać go można jedynie w okresie zimowania. Zimuje w całym kraju, najliczniej jednak na Zatoce Gdańskiej, Zalewie Wiślanym i Zalewie Szczecińskim.

Zagrożenia: Gatunkowi zagrażają przede wszystkim:

- Osuszanie śródleśnych zbiorników wodnych oraz niszczenie roślinności szuwarowej,
- Wyrąb starych drzewostanów oraz usuwanie drzew dziuplastych,
- Rekreacyjne wykorzystanie wysp jeziornych.

Metody ochrony: Należy:

- Chronić dzięcioła czarnego, którego dziuple stanowią naturalne miejsce gniazdowania,
- Zachować i odtwarzać lasy nad brzegami zbiorników i cieków wodnych,
- Chronić śródleśne zbiorniki i ciekki wodne przed osuszeniem,
- Wyspy jeziorne objąć ochroną z zakazem wstępu w okresie od marca do końca lipca,
- Wspomagająco wywieszać budki lęgowe, odpowiednio zabezpieczone przed drapieżnikami.

2. Nurogęś – *Mergus merganser* (Linnaeus, 1758), ang. Goosander

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

L

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznawanie: U samców głowa i szyja jest ciemnozielona i błyszcząca, grzbiet czarny, a spód i boki ciała białe, natomiast samice mają głowę w rudym kolorze, a reszta ciała jest jasnoszara. Długość ciała wynosi 58–66 cm, a rozpiętość skrzydeł 85–95 cm. U obu płci z tyłu głowy pióra układają się w charakterystyczny czub. W locie na skrzydłach widoczne są duże białe plamy.

Biologia: Gniazduje w dużych dziuplach drzew o średnicy otworu powyżej 12 cm, wypróchniałych pniach drzew, norach ziemnych powstałych pod wykrotami, w brzegach rzek i zbiorników, a czasami też bezpośrednio na ziemi, ale zawsze w miejscach osłoniętych, np. w stertach gałęzi. Początek sezonu gniazdowego zależy od warunków pogodowych. Sporadycznie rozpoczyna się już końcem lutego, natomiast wyprowadzanie piskląt ma miejsce najpóźniej w pierwszych dniach czerwca. Samica składa od 6 do 14 jaj i wysiadyuje je przez około miesiąc. Samiec opuszcza samicę tuż po rozpoczęciu przez nią wysiadywania jaj. Pisklęta w ciągu doby opuszczają gniazda i wraz z matką udają się na żerowanie do najbliższego akwenu. Zdolność do lotu pisklęta uzyskują po około 60–70 dniach. Gatunek ten odżywia się małymi rybami i innymi wodnymi zwierzętami. Potrafi nurkować do głębokości 30 metrów. Zimuje w zachodniej i środkowej części Europy (a więc również w Polsce), nad Morzem Czarnym i w północno-wschodniej części Morza Śródziemnego.

Wybiórczość siedliskowa: Jest to gatunek dwurodowiskowy, preferujący naturalne jeziora i rzeki w otoczeniu lasów. Najliczniej występuje na zalesionych odcinkach dolin rzecznych i nad śródlęsnymi, głębokimi jeziorami. Z uwagi na preferencje pokarmowe wymaga obecności odpowiednio bogatej ichtiofauny i przejrzystej wody.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest to jeden z gatunków objętych Monitoringiem Zimujących Ptaków Wodnych. Ostatnie dane z tego monitoringu z 2021 r. wskazują, że liczebność gatunku w Polsce przekracza 20 tys. osobników (dokładnie 23 964 szt.) [Wardecki i in. 2021]. Liczba szacowanych par lęgowych nie przekracza jednak 2000 [Chodkiewicz i in. 2015]. Gatunek ten wykazuje w ostatnich kilku latach gwałtowny spadek liczebności populacji. Najliczniej gniazduje w pasie pojezierzy, wzdłuż Wisły i nad dolną Odrą. Największe koncentracje podczas zimowania obserwuje się na Zalewie Szczecińskim i na jeziorze Dąbie, na dolnej Odrze i w zachodniej części Zatoki Gdańskiej. W pozostałej części kraju zimą przebywa głównie na dużych rzekach i tak jest też w przypadku opisywanych parków krajobrazowych, gdzie zobaczyć go można przeważnie zimą na Sanie.

Zagrożenia: Do głównych zagrożeń zaliczyć można:

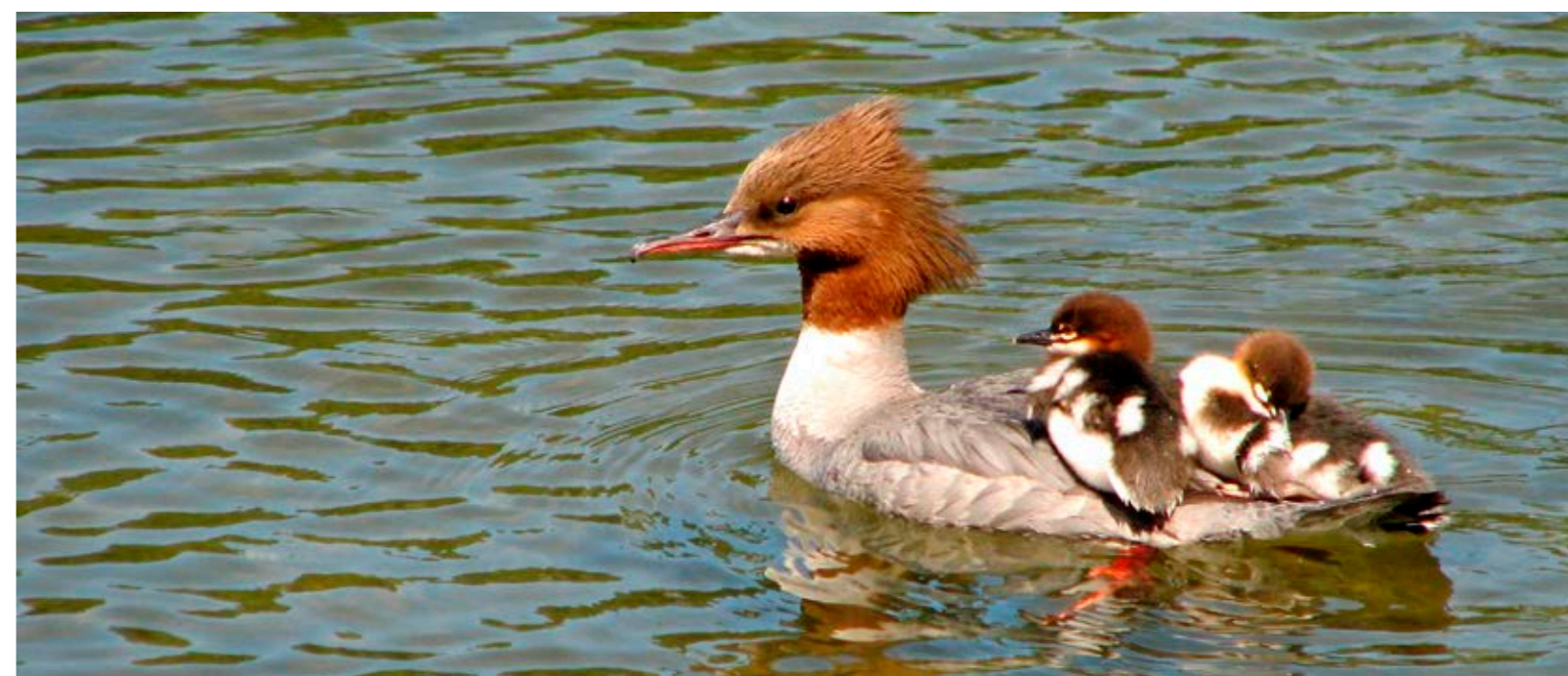
- Wyrąb starych drzewostanów,
- Zabudowa brzegów wód i intensyfikacja rekreacji,
- Zabudowa hydrotechniczna rzek,
- Osuszanie śródlęsnych zbiorników wodnych,
- Presja drapieżników podczas sezonu lęgowego (norka amerykańska, jenot, lis).

Metody ochrony: Do głównych sposobów ochrony można zaliczyć:

- Zachowanie i odtwarzanie lasów nad brzegami zbiorników i cieków wodnych,
- Ograniczenie zabudowy hydrotechnicznej rzek,
- Ochronę śródlęsnych zbiorników wodnych przed osuszaniem.

Fot. 21. Para nurogęsi

Fot. 22. Nurogęś z pisklętami

3. Podgorzałka – *Aythya nyroca* (Güldenstadt, 1770), ang. Ferruginous Duck

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

I

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Jest to nieduży gatunek kaczki o długości ciała 38–42 cm i rozpiętości skrzydeł 62–67 cm. Posiada wysoko wysklepioną głowę z długim czołem i smukłym, szarym dziobem. Na skrzydle wzdłuż lotek widoczna jest wyraźna biała pręga. Upierzenie jest ciemnokasztanowe z jasnowo-białym brzuchem i podogoniem.

Biologia: Przystępuje do lęgów pod koniec kwietnia. Zakłada gniazdo w formie niskiej platformy z trawy, trzciny lub innej roślinności w pobliżu wody lub na wodzie w gęstych szuwarach. Samica składa 6–14 jaj, a ich wysiadywanie trwa 25–27 dni. Po wykluciu pisklęta opuszczają gniazdo i uczą się z matką zdobywać pokarm. Zdolność do lotu osiągają po około 2 miesiącach. Odżywia się głównie pokarmem roślinnym, zbieranym na powierzchni wody podczas pływania z zanurzoną głową lub nurkując do około 1 metra głębokości. Zjada przeważnie nasiona roślin wodnych, a na pokarm zwierzęcy mogą składać się małe rybki, ikra, skrzek, małe płazy, mięczaki, skorupiaki i owady. Zdecydowana część populacji europejskiej zimuje w południowej Europie i w północnej Afryce. W Polsce zimuje sporadycznie, najczęściej widywana jest na Śląsku.

Wybiórczość siedliskowa: Zajmuje zbiorniki z dobrze rozwiniętą roślinnością tzw. wynurzoną (trzcina, turzyce). Ważna dla niej jest obecność roślinności pływającej. W okresie lęgowym stwierdzić ją można głównie na stawach rybnych, a także zbiornikach retencyjnych, rzekach i osadnikach. Chętnie gniazduje też w koloniach mew.

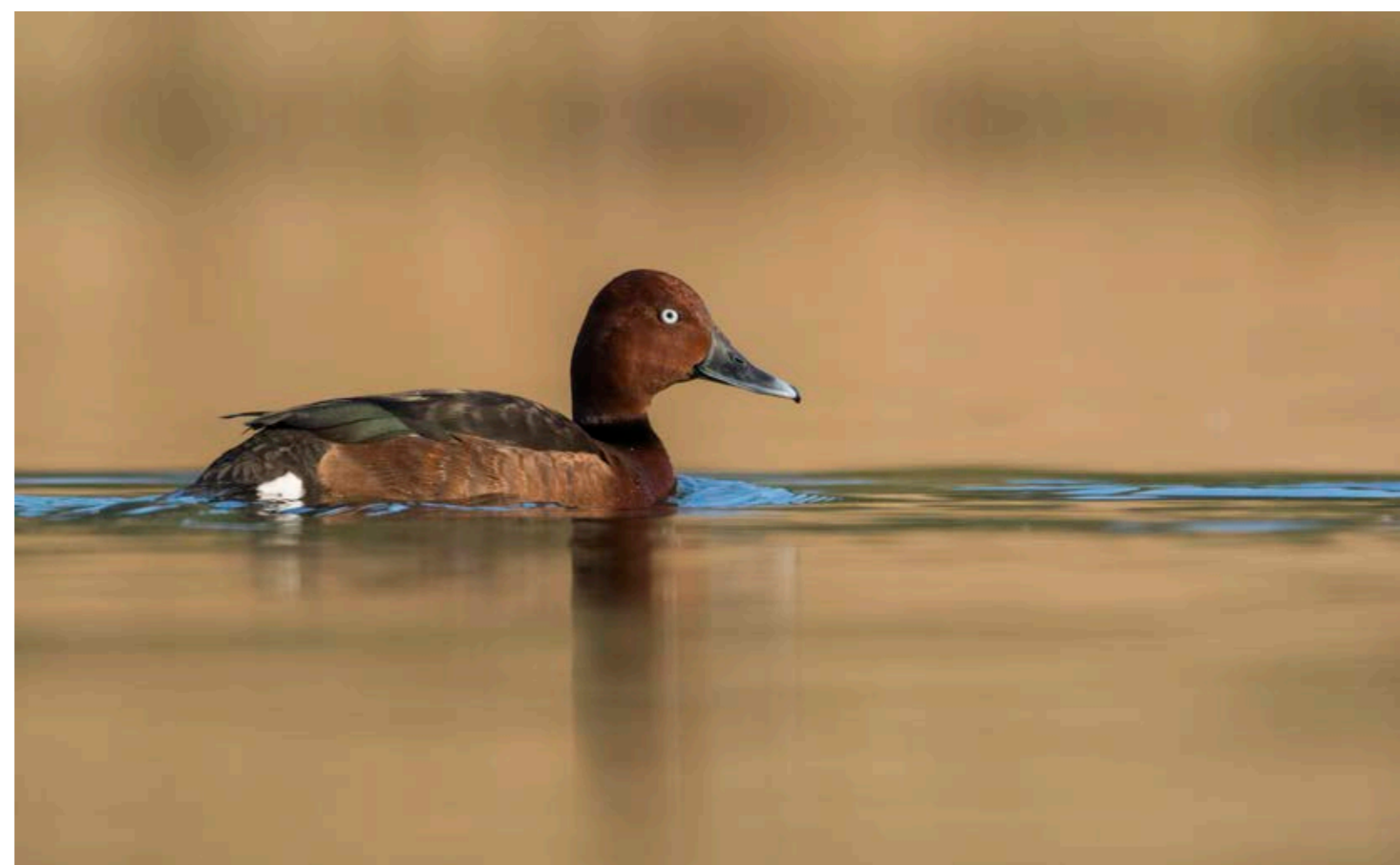
Występowanie i liczebność w Polsce: Jest to gatunek objęty indywidualnym monitoringiem – Monitoring Podgorzałki. Według danych z 2020 roku jej liczebność wynosi 129 par lęgowych. Najliczniej występuje na stawach w Budzie Stalowskiej (powiat tarnobrzeski) – 53 pary, w dolinie Baryczy – 40 par oraz na Lubelszczyźnie – 29 par [Wardecki i in. 2021]. Można więc stwierdzić, że jest ona gatunkiem bardzo rzadkim. Sporadycznie można ją także spotkać na obszarze Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej, gdzie według danych pochodzących z Programu Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Narol jest gatunkiem tzw. prawdopodobnie lęgowym. Ostatnia obserwacja w tym regionie z dnia 16 maja 2019 roku, która pochodzi z Nowego Lublińca w powiecie lubaczowskim, dotyczy grupy 3 osobników [podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Gatunek należy do grupy zagrożonych globalnie. Spadek liczebności związany jest m.in. z utratą siedlisk poprzez osuszanie śródpolnych zbiorników wodnych oraz intensyfikację gospodarki stawowej, połączonej z pogłębianiem stawów, likwidacją roślinności i wysp. Na populację negatywny wpływ ma również presja ze strony drapieżników (lis, jenot, norka amerykańska, krukowate). Redukcja populacji jest też związana z polowaniami:

- Zbyt wczesne rozpoczynanie jesiennego okresu polowań na ptaki wodne,
- Możliwość wystąpienia pomyłkowych odstrzałów z powodu podobieństwa do innych kaczek,
- Trujące działanie połkniętych śrucin.

Metody ochrony: Należy:

- Rekompensować ekstensywne metody gospodarowania na stawach rybnych np. poprzez tworzenie sztucznych, ziemnych wysp czy zachowanie rozległych płątów szuwarów,
- Zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Wprowadzać strefy ciszy i ograniczonej turystyki wodnej na jeziorach w pobliżu lęgówisk,
- Wyspy jeziorne objąć ochroną z zakazem wstępu od marca do końca lipca,
- Zróżnicować terminy polowań jesiennych na ptaki wodne w poszczególnych regionach kraju,
- Redukować liczbę drapieżników.

Fot. 23. Samiec podgorzałki

4. **Cyranka** – *Anas querquedula* (Linnaeus, 1758), ang. Garganey

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

L

VU

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznanie: Niewielkich rozmiarów kaczka, 36–41 cm długości i 63–69 cm rozpiętości skrzydeł. W okresie godowym głowa, szyja i pierś samca są ciemno-rudawobrązowe, z którym kontrastuje biała brew, zwężająca się ku tyłowi. Boki ciała są jasnoszare, a długie pióra na grzbiecie czarno-białe. Poza okresem lęgowym samce upodabniają się do samic i przyjmują brązowoszare upierzenie.

Biologia: Do gniazdowania przystępuje w maju oraz początkiem czerwca. Gniazdo zakłada w suchym miejscu, ale zawsze w pobliżu płytkich wód śródlądowych, przy czym mogą to być nawet niewielkie śródląkowe bagienka, oczka i rowy. Składa 8–11 jaj, a wysiadywanie trwa przez 22–25 dni. Pisklętami, które zaraz po wykluciu opuszczają gniazdo, opiekuje się samica. Zdolność do lotu uzyskują pomiędzy 35–40 dniem życia. Gatunek ten jest wszystkożerny. Pokarm zdobywa w wodzie i na terenach podmokłych. Są to przede wszystkim: zielone części roślin wodnych, nasiona, owady, skorupiaki, ikra, skrzek, kijanki płazów. Zimuje znacznie dalej na południu w porównaniu do pozosta-

Fot. 24. Cyranka samica z przodu i samiec z tyłu

łych gatunków krajowych kaczek. Na swoich afrykańskich zimowiskach przebywa od połowy października do przełomu lutego i marca.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje rozległe obszary z podmokłymi łąkami i pastwiskami. Najliczniej zasiedla użytkowane, niemeliorowane łąki w zalewowych tarasach dolin rzecznych, łąki w sąsiedztwie stawów rybnych czy w nieckach zarastających płytkie jeziora.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych tzw. Monitoringiem Ptaków Mokradeł. Dane z tego monitoringu nie pozwalają jednak jednoznacznie określić trendu liczebności tego gatunku. Szacuje się, że krajowa populacja wynosi od 1000 do 3000 par, a głównym obszarem lęgowym jest dolina Biebrzy [Chodkiewicz i in. 2019]. Na terenie podkarpackich parków krajobrazowych, które są raczej ubogie w naturalne wody stojące, gatunek ten jest bardzo rzadki i gniazduje przede wszystkim w dolinach rzek przy sztucznych zbiornikach (np. stawach hodowlanych).

Zagrożenia: Jest bardzo wrażliwa na melioracje obszarów zalewowych w dolinach rzecznych. Negatywny wpływ mają także działania hydrotechniczne, takie jak: obwałowanie rzek, budowa zbiorników zaporowych, prostowanie koryt rzecznych. Do tego dochodzi jeszcze utrata siedlisk w wyniku zmniejszania się powierzchni ekstensywnie użytkowanych łąk w dolinach rzecznych, które zarastają wysoką roślinnością w wyniku sukcesji. Gatunek ten jest także narażony na presję ze strony drapieżników (norka amerykańska, jenot, lis) oraz nielegalnie strzelany podczas polowań (zazwyczaj omyłkowo).

Metody ochrony: Należy przede wszystkim:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Propagować ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk,
- Prowadzić karczowanie roślinności krzewiastej i drzewiastej na obszarach łąkowych,
- Zaprzestać osuszania torfowisk i nieck jeziornych na obszarach pozadolinnych.

5. Krakwa – *Anas strepera* (Linnaeus, 1758), ang. Gadwall

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

L

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Średniej wielkości kaczka o długości ciała 46–56 cm i rozpiętości skrzydeł 82–95 cm. Kaczor w szacie godowej w różnych odcieniach szarości z wyraźnie kontrastującym czarnym podogoniem. Zarówno u samca, jak i samicy najwyraźniejszą cechą odróżniającą gatunek jest czarno-białe lusterko na lotkach drugorzędowych.

Biologia: Lęgi rozpoczyna od pierwszej połowy maja. Gniazdo buduje na łądzie, ale niedaleko od wody, w postaci dołka w ziemi, wymoszczonego trawą i ciemnym puchem. Znosi 8–12 jaj, które wysiaduje 24–26 dni. Młode pozostają pod opieką matki przez około 7 tygodni. Krakwa odżywia się głównie pokarmem roślinnym: nasionami, liśćmi, łodygami i korzeniami roślin wodnych. Pokarm pobiera z powierzchni wody lub bezpośrednio spod powierzchni, zanurzając tylko przednią część ciała. Rzadziej zjada rośliny na łądzie. Zimuje głównie w zachodniej i południowej Europie (w Polsce skrajnie nielicznie).

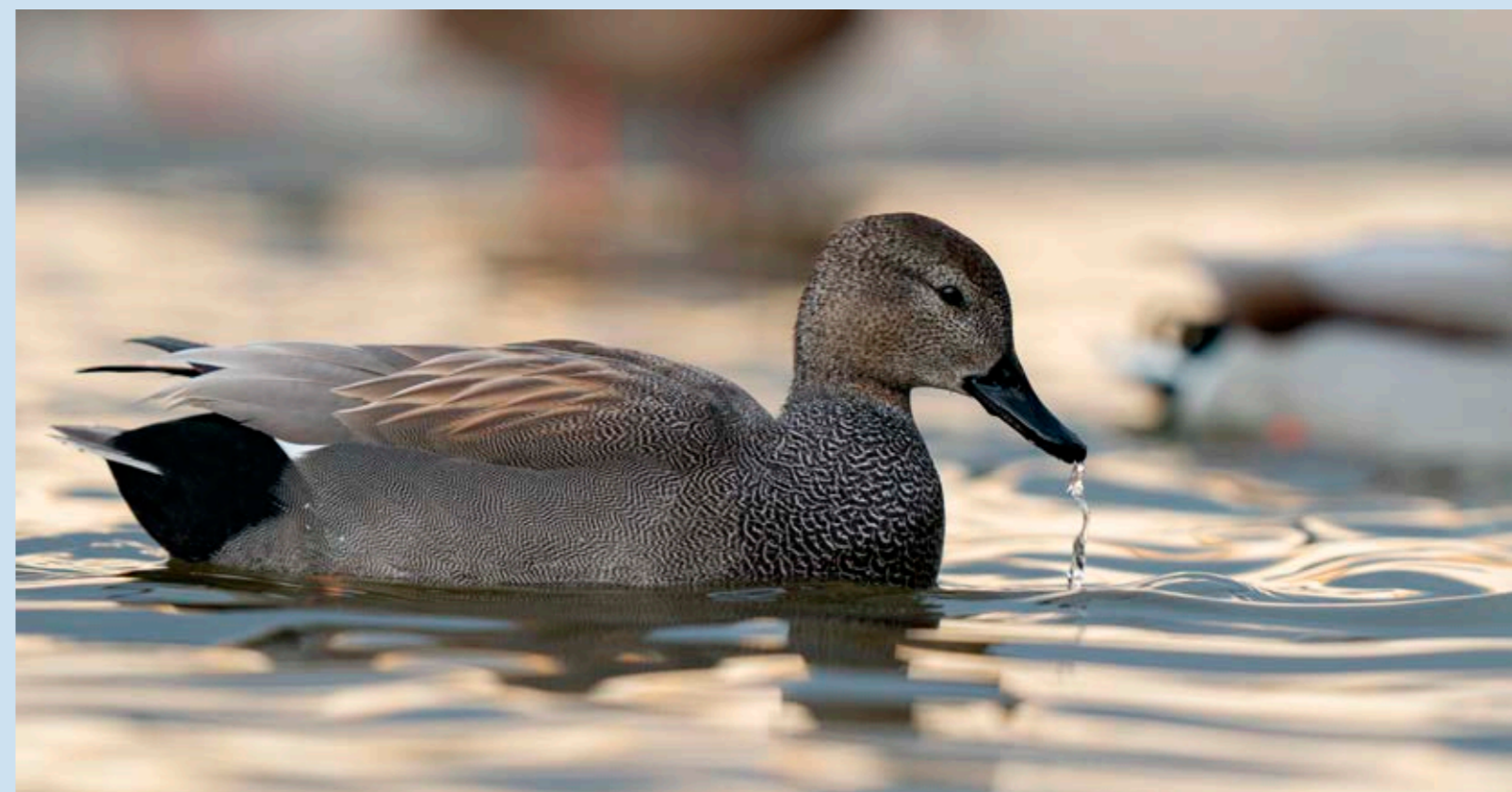
Wybiórczość siedliskowa: Zasiadła wody śródlądowe lub słonawe, zwykle płytkie z bujną roślinnością wodną. Najliczniej występuje na stawach hodowlanych, jeziorach eutroficznych, zalewowych dolinach rzecznych ze starorzeczami oraz na podmokłych łąkach z bagienkami.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych tzw. Monitoringiem Ptaków Mokradeł. Ostatnie dane z tego monitoringu wskazują, że gatunek ten wykazuje trend wzrostowy liczebności. Szacuje się, że krajowa populacja wynosi pomiędzy 3000–4000 par [Chodkiewicz i in. 2019], a do najważniejszych stanowisk lęgowych należą: Park Narodowy Ujścia Warty, stawy hodowlane w dolinie Baryczy, Zbiornik Goczałkowski czy stawy w dolinie Nidy. Na obszarze podkarpackich parków krajobrazowych kaczka ta jest skrajnie nieliczna i z pewnością łatwiej można ją spotkać w północnych granicach regionu.

Zagrożenia: Do najważniejszych zagrożeń można zaliczyć utratę siedlisk gniazdowych w wyniku: osuszania śródpolnych zbiorników wodnych i likwidacji starorzeczy, intensyfikacji gospodarki stawowej czy rekreacyjnego wykorzystania. Zagrożeniem jest także nieodpowiedzialne łowiectwo oraz presja ze strony drapieżników (głównie norki amerykańskiej, która jest największym zagrożeniem dla gatunków budujących gniazda na ziemi).

Metody ochrony: Przede wszystkim należy:

- Zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Ograniczać plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Chronić wyspy jeziorne wraz z otaczającym je pasem szuwarów w okresie od marca do końca lipca,
- Redukować liczebność drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej.

Fot. 25. Samiec krakwy

Fot. 26. Para krakw

6. Rożeniec – *Anas acuta* (Linnaeus, 1758), ang. Pintail

Rząd: blaszkodziobe – Anseriformes

IP

CR

Rodzina: kaczkowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Duża kaczka o długości ciała 51–57 cm i 80–95 cm rozpiętości skrzydeł. Samiec w okresie godowym ma dodatkowo długie (ok. 10 cm), zastrzone pióra w ogonie oraz kontrastowe upierzenie. Posiada czekoladową głowę, w którą od tyłu wcina się charakterystyczny biały klin. Na reszcie ciała szaro-biały, a na grzbiecie wyrastają mu długie szaroczarne pióra. W pozostałym okresie samiec przypomina samicę, która jest przez cały czas ubarwiona w odcieniach brązowo-popielatych.

Biologia: Jest to gatunek monogamiczny, łączący się w pary na zimowiskach lub podczas wędrówki na miejsce rozrodu. Gniazda buduje w suchych miejscach na terenach otwartych – wśród niskiej roślinności zalewowych łąk i pastwisk oraz torfowisk. Jaja w liczbie 5–12 sztuk składa od końca kwietnia. Wysiadywanie trwa pomiędzy 22–23 dni. Pisklęta opuszczają gniazdo bezpośrednio po wykluciu, a zdolność do lotu osiągają po około 7 tygodniach. Samiec, co jest zachowaniem rzadkim u kaczek, także uczestniczy w opiece nad młodymi. Rożeńce odżywiają się w okresie jesienno-zimowym głównie roślinami: nasionami, owocami, pędami roślin wodnych. Wiosną i latem natomiast znaczny udział w ich diecie stanowią wodne bezkręgowce: mięczaki i larwy owadów. Pokarm zbierają głównie z powierzchni wody i rzadko nurkują. Zimują na wybrzeżach zachodniej Europy i w basenie Morza Śródziemnego oraz nad Morzem Czarnym, Morzem Kaspijskim i w północnej Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: Jest tzw. kaczką łąkową, związaną z otwartymi krajobrazami, urozmaiconymi dużymi powierzchniami płytkich wód, takich jak pradoliny rzek, w których w okresie wiosennych wezbrań tworzą się rozlewiska i starorzecza. Charakterystycznym dla gatunku zachowaniem jest unikanie głębokich zbiorników, zwłaszcza otoczonych roślinnością krzewiastą i lasami.

Występowanie i liczebność w Polsce: Dane z prowadzonych monitoringów wskazują, że w Polsce gnieździ się mniej niż 15 par rożeńców [Chodkiewicz i in. 2019]. Są to stanowiska zlokalizowane głównie na Bagnach Biebrzańskich oraz w dolinie Warty. Gatunek jest krytycznie zagrożony wyginięciem w naszym kraju. Przelotne ptaki obserwowane są w całej niżowej części Polski. Natomiast jego obecność na obszarze, będącym głównym przedmiotem zainteresowania w niniejszej publikacji, zanotowano jedynie w Parku Krajobrazowym Gór Słonnych, a informacja ta pochodzi z Programu Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Ustrzyki Dolne. Ponadto w ostatnich latach na Podkarpaciu zaobserwowano pojedynczego osobnika w dniu 22 stycznia 2017 roku na Jeziorze Myczkowskim (podkarpackagrupaotop.pl).

Zagrożenia: Gatunkowi w Polsce zagrażają:

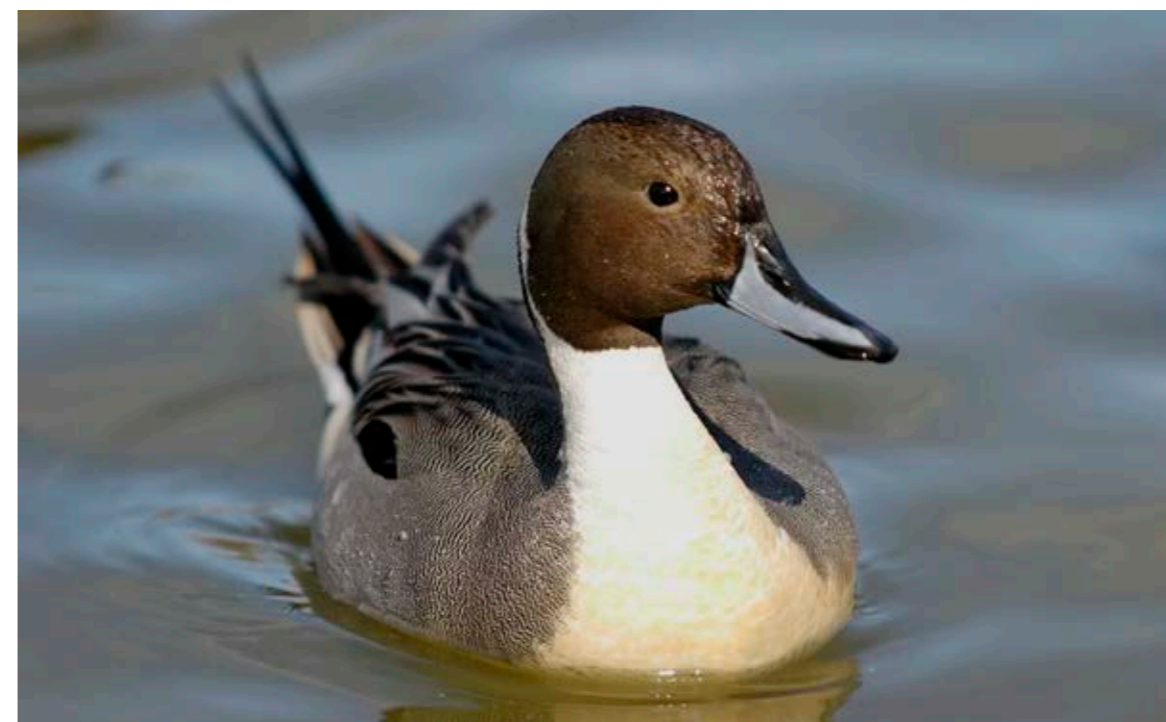
- Utrata siedlisk lęgowych w wyniku: zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmniejszenia powierzchni ekstensywnie użytkowanych łąk i pastwisk w dolinach rzecznych oraz osuszania torfowisk i niecek jeziornych,
- Presja ze strony drapieżników, szczególnie norki amerykańskiej,
- Wzmożona turystyka oraz nadmierny rozwój infrastruktury w sąsiedztwie lęgowisk.

Metody ochrony: Należy:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Wykluczyć osuszanie torfowisk i niecek jeziornych na obszarach pozadolinnych,
- Ograniczyć turystykę i rekreację na obszarach łąkowych, przyjeziornych i przyzalewowych,
- Propagować ekstensywne rolnictwo, zwłaszcza użytkowanie łąk i pastwisk,
- Karczować roślinność krzewiastą i drzewiastą na obszarach łąkowych.

Fot. 27. Para rożeńców w locie

Fot. 28. Rożeniec – samiec

7. Głuszec – *Tetrao urogallus* (Linnaeus, 1758), ang. Capercaillie

Rząd: grzebiące – Galliformes

L

VU

Rodzina: kurowate – Phasianidae

Rozpoznawanie: Jest największym europejskim kurakiem leśnym. Samica jest znacznie mniejsza od samca, a ich wymiary wynoszą odpowiednio: długość ciała 90–112 cm i 58–68 cm, rozpiętość skrzydeł 120–140 cm i 95 cm. Samiec jest ciemno ubarwiony, pierś ma ciemnozieloną z metalicznym połyskiem, spód ciała czarnobrunatny z brudnobiałymi plamami na brzuchu. U nasady skrzydeł ma białą plamę, a nad okiem czerwoną obrączkę. Samica natomiast ma brunatny wierzch ciała z rdzawo-płowym prążkowaniem, a brzuch i boki ciała z większą liczbą białych piór. Na piersi występuje u niej duża rdzawa plama, a nad okiem brudnoczerwony pasek.

Biologia: Toki odbywa od końca marca do początku maja. Na ziemi zakłada gniazdo, do którego składa 4–12 jaj. Wysiaduje wyłącznie samica przez około 26–28 dni. Po wykluciu pisklęta pozostają w gnieździe pod samicą przez ponad dobę. Następnie opuszczają gniazdo i są „wodzone” przez matkę. Już po około 14–21 dniach zaczynają latać, a pełne wymiary ciała osiągają po 2–3 miesiącach. Jest to gatunek osiadły, zimujący na terenie arealu lęgowego, w niewielkich stadach, tworzonych przez osobniki tej samej płci. Jest roślinożerny, zjada przede wszystkim liście, owoce i pędy roślin. Pisklęta początkowo odżywiają się wyłącznie pokarmem zwierzęcym (bezkęgowce i drobne kręgowce), a w miarę rozwoju przechodzą na pokarm roślinny.

Wybiórczość siedliskowa: Wymaga rozległych kompleksów borów i lasów mieszanych. Preferuje bory sosnowe na niżu i świerkowe z udziałem jodły w górach. Toki odbywa w miejscach niedostępnych, często wilgotnych, porośniętych karłowatą sosną, brzozą lub świerkiem, a zimuje w miejscach suchszych.

Występowanie i liczebność w Polsce: W latach 2007–2018 dzięki szeroko zakrojonym działaniom ochrony czynnej krajowa populacja głuszca odnotowała niewielki trend wzrostowy, a jej liczebność oceniono na 260–315 samców [Chodkiewicz i in. 2019]. Największe zagęszczenia głuszca w Europie (nawet do kilkunastu osobników na km²) stwierdzone są w strefie tajgi skandynawskiej i rosyjskiej. Natomiast w środkowej Europie zagęszczenie populacji osiąga maksymalnie kilka osobników na km² [Wilk i in. 2016]. Jeszcze około sto lat temu głuszcę występował na większości obszaru kraju, a jego populację szacowano na ok. 2–2,5 tys. osobników [Zawadzka i in. 2019]. Od końca XX wieku wprowadzono w Polsce ocenę liczebności głuszca metodą inwentaryzacji tokowisk oraz liczenia kogutów podczas toków (wcześniej były to np. ankiety wśród myśliwych). Głuszcę występuje obecnie w pięciu rejonach kraju (Karpaty Zachodnie, Puszcza Solska z Lasami Janowskimi, Puszcza Augustowska, Bory Dolnośląskie oraz Puszcza Piska). W Lasach Janowskich żyje aktualnie 14–18 głuszców, znane jest 1 tokowisko [Zawadzka i in. 2019]. Pojedyncze ptaki są sporadycznie obserwowane w Nadleśnictwie Narol [Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Narol]. Populacja głuszca w całej Puszczy Solskiej zajmuje areal 287 km² i osiąga zagęszczenie 0,43–0,63 osobników na km² [Zawadzka i in. 2019].

Fot. 29. Kura głuszca

Fot. 30. Głuszcę - tokujący kogut

Zagrożenia: Pierwszą grupę zagrożeń stanowi presja ze strony drapieżników, a druga związana jest z działalnością człowieka, gdyż głuszczyk wykazuje silne przywiązanie do swojego siedliska. W związku z tym zagrażają mu:

- Wyrąb lasów w dolinach występowania,
- Rozdrabnianie zwartych kompleksów leśnych,
- Osuszanie siedlisk,
- Uprawy monokulturowe,
- Kłusownictwo,
- Niepokojenie przez ludzi.

Metody ochrony: Głuszczyk został objęty w Polsce ochroną prawną dopiero w 1995 roku i do tego czasu odbywały się regularnie polowania na tokujące koguty. Obecnie całoroczną ochroną objęty jest zwarty obszar wykorzystywany przez ptaki jako miejsce tokowania lub rozrodu wraz z obszarem w promieniu do 200 metrów od tego miejsca. Natomiast w okresie od 1 lutego do 31 sierpnia chroniony jest obszar w promieniu do 500 metrów od miejsca tokowania lub rozrodu. Począwszy od 2004 roku w naszym kraju prowadzona jest restytucja gatunku poprzez wsiedlenia głuszczyków pochodzących z krajowych hodowli oraz dzikich, translokowanych ze Skandynawii i Rosji [Zawadzka i in. 2019]. Na terenie Podkarpacia również funkcjonuje ośrodek hodowli głuszczyka (obszar Nadleśnictwa Leżajsk), z którego obecnie wypuszcza się na wolność po kilkadziesiąt młodych ptaków [krosno.lasy.gov.pl].

Fot. 31. Samce cietrzewia w okresie godowym

8. Cietrzew – *Tetrao tetrix* (Linnaeus, 1758), ang. Black Grouse

Rząd: grzebiące – Galliformes

L EN

Rodzina: kurowate – Phasianidae

Rozpoznawanie: Podobnie jak w przypadku głuszczyka, kogut cietrzewia jest znacznie większy od kury, a ich wymiary wynoszą odpowiednio: długość ciała 53–68 cm i 40–51 cm, rozpiętość skrzydeł 90–100 cm i 66–70 cm. W upierzeniu samca dominuje czerń z granatowym połyskiem, z którą kontrastuje biel piór na podogoni i białe plamy na skrzydłach. Nad okiem wyraźna czerwona brew. Samica ma rdzawo-brązowe upierzenie z wyraźnym srebrnoszarym i ciemnobrązowym, falistym wzorem.

Biologia: Toki trwają od połowy marca do początków czerwca. Na tokowiskach samce walczą o rewiry położone w ich centralnych częściach, gdzie samice zazwyczaj wybierają partnerów. Odgłosy tokujących kogutów słychać nawet z odległości 3–4 kilometrów. Gniazdo zakładane jest na ziemi, w dołku wyłożonym trawą, mchem, liśćmi, piórami itp. Samica składa 7–10 jaj, które wysiaduje przez 24–26 dni. Pisklęta zaczynają latać już po 10–14 dniach, a po około 4–5 miesiącach osiągają wymiary ptaków dorosłych. Samice z młodymi trzymają się razem do jesiennej wymiany upierzenia. W pierwszych dwóch tygodniach życia pisklęta odżywiają się pokarmem zwierzęcym, który stanowią głównie małe owady. U dorosłych dominuje już pokarm roślinny (pędy i liście roślin zielnych, krzewinek, krzewów), wzbogacony ewentualnie stawonogami w okresie letnim. Jest to gatunek osiadły, przywiązany do miejsca gniazdowania.

Wybiórczość siedliskowa: Zasiedla najczęściej kompleksy leśne na terenach podmokłych, sąsiadujących z powierzchniami otwartymi (łąkami, bagnami, uprawami leśnymi). Największe zagęszczenia osiągają na obszarach podmokłych łąk z zadrzewieniami wierzbowymi, brzoźowymi i olchowymi, na torfowiskach wysokich oraz na nieużytkach w dolinach rzek.

Występowanie i liczebność w Polsce: Ostatnie dekady to okres dramatycznego, ponad 95-procentowego spadku liczebności cietrzewia i znaczącego ograniczenia arealu jego występowania [Chodkiewicz i in. 2019]. Gwałtowny spadek liczebności cietrzewia w Polsce rozpoczął się około połowy lat 70. W 1976 r. liczebność cietrzewia w kraju oszacowano na około 40 tys. osobników [Zawadzka 2014], a obecnie liczba ta jest oceniana na 180–340 samców [Chodkiewicz i in. 2019]. W wielu rejonach, gdzie jeszcze 20 lat temu znajdowały się stosunkowo liczne populacje, gatunek wyginął zupełnie lub jest na skraju wymarcia. Obecnie występuje w kilku izolowanych enklawach na Dolnym Śląsku, w Karpatach Zachodnich oraz lokalnie w północno-wschodniej Polsce. Na analizowanym obszarze parków krajobrazowych stwierdzono jego obecność jedynie w Parku Krajobrazowym Puszczy Solskiej [Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Narol].

Zagrożenia: Główne zagrożenia dla gatunku to:

- Melioracje, zwłaszcza torfowisk, co prowadzi do zubożenia szaty roślinnej, która stanowi bazę pokarmową i zapewnia osłonę,
- Zalesianie śródlęśnych powierzchni otwartych i półotwartych,
- Wycinanie zarośli na obrzeżach ostoi gatunku,

- Drapieżnictwo, a szczególnie związane ze wzrostem populacji lisa,
- Płoszenie przez człowieka.

Metody ochrony: Zgodnie z aktualnym Rozporządzeniem Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, w okresie od 1 lutego do 31 sierpnia chroniony jest obszar w promieniu do 500 metrów od miejsca tokowania lub rozrodu cietrzewia. Natomiast w okresie od 1 grudnia do 1 marca strefą ochrony jest obszar, na którym ptaki zimują wraz z obszarem w promieniu do 200 metrów od niego. Od kilku lat Lasy Państwowe prowadzą specjalny projekt pn.: „Czynna ochrona cietrzewia na gruntach w zarządzie Lasów Państwowych w Polsce.” Działania prowadzone przez leśników mają różnoraki charakter. Część z nich służy lepszemu poznaniu cietrzewia oraz gatunków, które na jego populację oddziałują. Prowadzi się również badania genetyczne i teletmetryczne, pozwalające na zlokalizowanie ptaków w ich rewirach. Większość podejmowanych działań polega jednak na kształtowaniu warunków siedliskowych (zmniejszenie zagęszczenia drzew o odkrzaczanie tokowisk). Elementem projektu jest również wsiedlanie cietrzewi do ich naturalnego środowiska, ale warunkiem sukcesu jest m.in. wcześniejsze ograniczanie liczebności drapieżników [lasy.gov.pl].

Fot. 32. Jerzyki większość swojego życia spędzają w locie

9. Jerzyk – *Apus apus* (Linnaeus, 1758), ang. Swift

Rząd: Ielkowe – Caprimulgiformes

L

Rodzina: jerzykowate – Apadidae

Rozpoznawanie: Jest ptakiem podobnym do jaskółki. Dymorfizm płciowy nie jest widoczny. Długość ciała wynosi 16–18 cm, a rozpiętość skrzydeł 40–44 cm. Jest jednolicie ciemnoszaro ubarwiony. Lata bardzo szybko w niewielkich grupach po kilka, kilkanaście osobników, wydając przy tym przenikliwe piski.

Biologia: Współcześnie gniazduje niemal wyłącznie w budynkach: we wgłębieniach murów, otworach w stropodachach, pod dachówkami, w zakamarkach budynków oraz w skrzynkach lęgowych. Okres lęgowy trwa od marca do czerwca. Samica składa 2–3 jaja, które wysiaduje na zmianę z samcem przez około 20 dni. Pisklęta klują się nagie i są całkowicie uzależnione od rodziców przez około 42–45 dni. W tym czasie rodzice dostarczają im jedzenie do gniazda. Ciekawostką jest zdolność jerzyków do niemal całkowitego spowolnienia funkcji życiowych (tzw. hibernacji) w okresie np. niesprzyjających warunków pogodowych. Umiejętność ta dotyczy głównie piskląt, które w takim stanie ogólnego odrętwienia mogą przetrwać nawet kilka tygodni. Większą część życia jerzyki spędzają w locie, podczas którego zbierają pożywienie, materiał na gniazdo, piją krople deszczu, a nawet kopulują i śpią, szybując na dużych wysokościach (do 2,5 km). Niektóre osobniki mogą pozostawać w locie bez przerwy do 10 miesięcy. Są one jednymi z najszybszych ptaków i osiągają prędkość do 200 km/h. Żywią się drobnymi owadami. W Polsce spotkać je można od końca kwietnia do połowy października. Zimują w południowej Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: Jest gatunkiem, który ląduje niemal wyłącznie podczas okresu lęgowego, budując gniazdo i karmiąc pisklęta. W związku z tym jego siedliskiem jest przede wszystkim nieboskłon. Jeśli chodzi o miejsca gniazdowania, to pierwotnie jerzyki zajmowały miejsca na półkach skalnych, zakładając gniazda w wyrwach i szparach wysoko nad ziemią. Od kiedy jednak człowiek zaczął stawiać murowane, wysokie budowle, to zafundował jerzykom dogodne warunki, ze stosunkowo małą ilością drapieżników. Populacja tych ptaków wzrosła w czasie intensywnej budowy osiedli mieszkaniowych z tzw. wielkiej płyty. Puste przestrzenie w stropodachach to dla nich bowiem wyśmienite miejsce na gniazdo. Ponadto znane są przypadki (m.in. w Puszczy Białowieskiej) zakładania przez jerzyki gniazd w dziuplach wysokich drzew.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest gatunkiem objętym Monitoringiem Pospolitych Ptaków Lęgowych. Jego populacja w naszym kraju oceniana jest na 64 000–187 000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Od lat 90. XX wieku obserwuje się jednak spadek liczebności gatunku w miastach, którego przyczyną są przede wszystkim termomodernizacje i remonty budynków. Ostatnie dane, pochodzące z Atlasu ptaków lęgowych i zimujących Polski południowo-wschodniej [www.iop.krakow.pl], wskazują, że jerzyki występują na terenie wszystkich podkarpackich parków krajobrazowych, ale ich gniazdowanie potwierdzone i pewne jest jedynie w okolicznych miastach (np. Przemyśl czy Domaradz).

Zagrożenia: W związku z rozwojem nowoczesnego budownictwa jerzykom może brakować miejsc do gniazdowania. Podczas prac modernizacyjnych zatykane są wszelkie szczeliny w ścianach, a otwory do stropodachów zatykane są kratkami.

Metody ochrony: Powinna ona polegać na:

- Powstrzymaniu się od prac remontowych, termomodernizacyjnych w okresie lęgowym (od marca do końca sierpnia) lub jeżeli są one konieczne, zabezpieczeniu w czasie tych prac dostępu do miejsc gniazdowania poprzez stosowanie m.in. odpowiednich otworów, umożliwiających dostęp do stropodachów, w których co roku gniazdują jerzyki,
- Wywieszaniu budek lęgowych w ramach rekompensaty przyrodniczej w budynkach.

Fot. 33. Derkacz

10. Derkacz – *Crex crex* (Linnaeus, 1758), ang. Corncrake

Rząd: żurawiowe – Gruiformes

L

Rodzina: chruściele – Rallidae

Rozpoznawanie: Dymorfizm płciowy jest mało widoczny. Samce są nieco większe i mają więcej niebieskiej barwy na głowie. Długość ciała wynosi 24–29 cm, a rozpiętość skrzydeł 41–49 cm. Ubarwienie płowobrazowe, z wierzchu brązowo plamkowany, od spodu szaroniebieski. Trudno jest go zaobserwować i niechętnie zrywa się do lotu. Najłatwiej jego obecność można stwierdzić po odgłosie godowym, który słychać czasami z odległości jednego kilometra. Głos jest twardy i dwusylabowy, przypominający trochę dźwięk starego, nakręcanego budzika.

Biologia: Ptak ten wyprowadza dwa lęgi w roku. Pierwszy przypada na przełom maja i czerwca, a drugi na przełom czerwca i lipca. Samce w tym okresie intensywnie nawołują samice. Gniazdo zlokalizowane jest na ziemi i zbudowane z roślinności znajdującej się wokół. Samica składa 8–11 jaj, które wysiaduje przez 16–19 dni. Pisklęta opuszczają gniazdo do jednej doby od wyklucia i wychowywane są przez matkę przez około 35–40 dni. Po tym czasie uzyskują całkowitą niezależność. Zdolność do lotu nabywają po mniej więcej kolejnych 10 dniach. Są one wszystkożerne, a głównym składnikiem diety są dla nich owady, uzupełniane przez ślimaki, małe żaby i zielone fragmenty roślin. Derkacz jest dalekodystansowym migrantem i zimuje przeważnie we wschodniej Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje ekstensywnie użytkowane łąki i zmeliorowane turzycowiska oraz nieużytki w dolinach rzecznych. Zasiadla także bardziej wilgotne miejsca wśród pól uprawnych. Niezbędna do rozrodu jest dla niego wysoka (>20 cm w kwietniu) roślinność zielna oraz stosowanie odpowiednich technik koszenia (pierwsze najlepiej po 1 lipca).

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest on gatunkiem zagrożonym wyginięciem w skali całego globu. Na zachodzie Europy wyginął prawie całkowicie, a w Polsce ostała się jedna z najliczniejszych europejskich populacji. Ostatnie dane z Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych wskazują, że jego liczebność w naszym kraju oscyluje pomiędzy 39 000–52 000 samców [Chodkiewicz i in. 2019]. Występuje on w całej Polsce, jednak miejscami jest znacznie bardziej pospolity – zwłaszcza na północnym wschodzie i wschodzie (m.in. Dolina Biebrzy, Dolina Środkowego Bugu). Dane z ostatnich kilku lat wskazują jednak na silne fluktuacje liczebności i gwałtowny spadek w ostatnich latach w tempie ok. 8% rocznie [Wilk i in. 2020]. Spotkać go można na obszarze wszystkich podkarpackich parków krajobrazowych, ale najliczniej występuje w Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego (zwłaszcza w jego północno-wschodniej części w pobliżu Przemysła).

Zagrożenia: Najistotniejszym zagrożeniem dla niego jest utrata siedlisk gniazdowych w wyniku zmniejszania się powierzchni ekstensywnie użytkowanych łąk i pastwisk w dolinach rzecznych. Część takich łąk została porzucona przez użytkowników z powodów ekonomicznych i podlega zarastaniu w wyniku sukcesji naturalnej. Niebezpieczna jest także mechanizacja rolnictwa wraz z przyspieszeniem terminów koszenia, a także narastająca presja ze strony drapieżników (lisa, norki amerykańskiej, kruka).

Metody ochrony: Przede wszystkim należy utrzymać późny termin pierwszego pokosu traw (najoptimalniej po 1 lipca) oraz użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów. Można także wprowadzać zmianę technik koszenia, co wymaga jednak zachęty materialnej i dotacji dla rolników:

- Wprowadzenie wolniejszych maszyn,
- Wykaszenie dużych obszarów łąkowych rozkładać na kilka dni,
- Pokos rozpoczynać od środka łąki na zewnątrz,
- Na skrajach pozostawiać pas niewykoszonych ziołorośli (ok. 5% powierzchni łąkowej).

Fot. 34. Kropiatka

11. Kropiatka – *Parzana parzana* (Linnaeus, 1758), ang. Spotted Crake

Rząd: żurawiowe – Gruiformes

L

Rodzina: chruściele – Rallidae

Rozpoznawanie: Sylwetką przypomina derkacza, ale jest od niego nieco mniejsza: długość ciała 21–25 cm, rozpiętość skrzydeł 37–41 cm. Upierzenie w ciemnym tonie, z charakterystycznym kropkowaniem na całym brzuchu, piersi, szyi, karku oraz na grzbiecie. Pióra na spodzie ogona są jednolicie beżowe. Dziób krótki, prosty, żółtawy, u nasady czerwony. Brak wyraźnego dymorfizmu płciowego. Najczęściej jej obecność wykrywa się po charakterystycznym nocnym odgłosie samca w okresie lęgowym (krótkie pogwizdywanie, przypominające nieco kapanie kropel wody).

Biologia: Prowadzi bardzo skryty tryb życia, przez co jej zachowania godowe nie zostały jeszcze dobrze poznane. Wyprowadza dwa lęgi w roku. Pierwszy rozpoczyna się na początku kwietnia, a drugi końcem lipca. Gniazdo buduje w kępie roślin wodnych, zwykle nad lub na skraju stojącej, płytkiej wody. Składa 8–12 jaj, które wysiaduje przez 24 dni. Pisklęta opuszczają gniazdo kilka godzin po wykluciu się ostatniego z nich. Pełną samodzielność osiągają po 45–56 dniach, a do tego czasu uczą się razem z matką zdobywać pokarm. Jest wszystkożerna i zjada dżdżownice, ślimaki, pająki, owady w różnych stadiach, drobne ryby, a także nasiona traw, turzyc, liście, łodygi i korzenie. Jest gatunkiem wędrownym. Na zimę ptaki odlatują do południowej Europy oraz północnej i środkowej Afryki.

Wybiórczość siedliskowa: Tereny lęgowe stanowią obszary zalewowe, starorzecza oraz tereny bagienne w dolinach rzek, jak również zabagnione obrzeża stawów i jezior. Najdogodniejsze dla niej są torfowiska niskie z wysokimi szuwarami turzycowymi, skrzypem i tatarakiem.

Występowanie i liczebność w Polsce: Występuje głównie na niżu, a jej liczebność na danym obszarze jest podyktowana obecnością odpowiednich siedlisk. Najliczniej można ją spotkać w regionach północno-wschodnich oraz środkowych (m.in. Bagna Biebrzańskie, Dolina Narwi, Ujście Warty). Jej populacja w Polsce szacowana jest na 3000–5000 samców [Chodkiewicz i in. 2015]. Trend liczebności jest jednak bardzo trudny do określenia ze względu na silne wahania poziomu wód na zamieszkiwanych przez nią obszarach. Na Podkarpaciu jest bardzo nieliczna. Można ją spotkać w północnych parkach krajo-brazowych województwa (Lasy Janowskie, Puszcza Solska).

Zagrożenia: Główne zagrożenia to utrata siedlisk gniazdowych w wyniku:

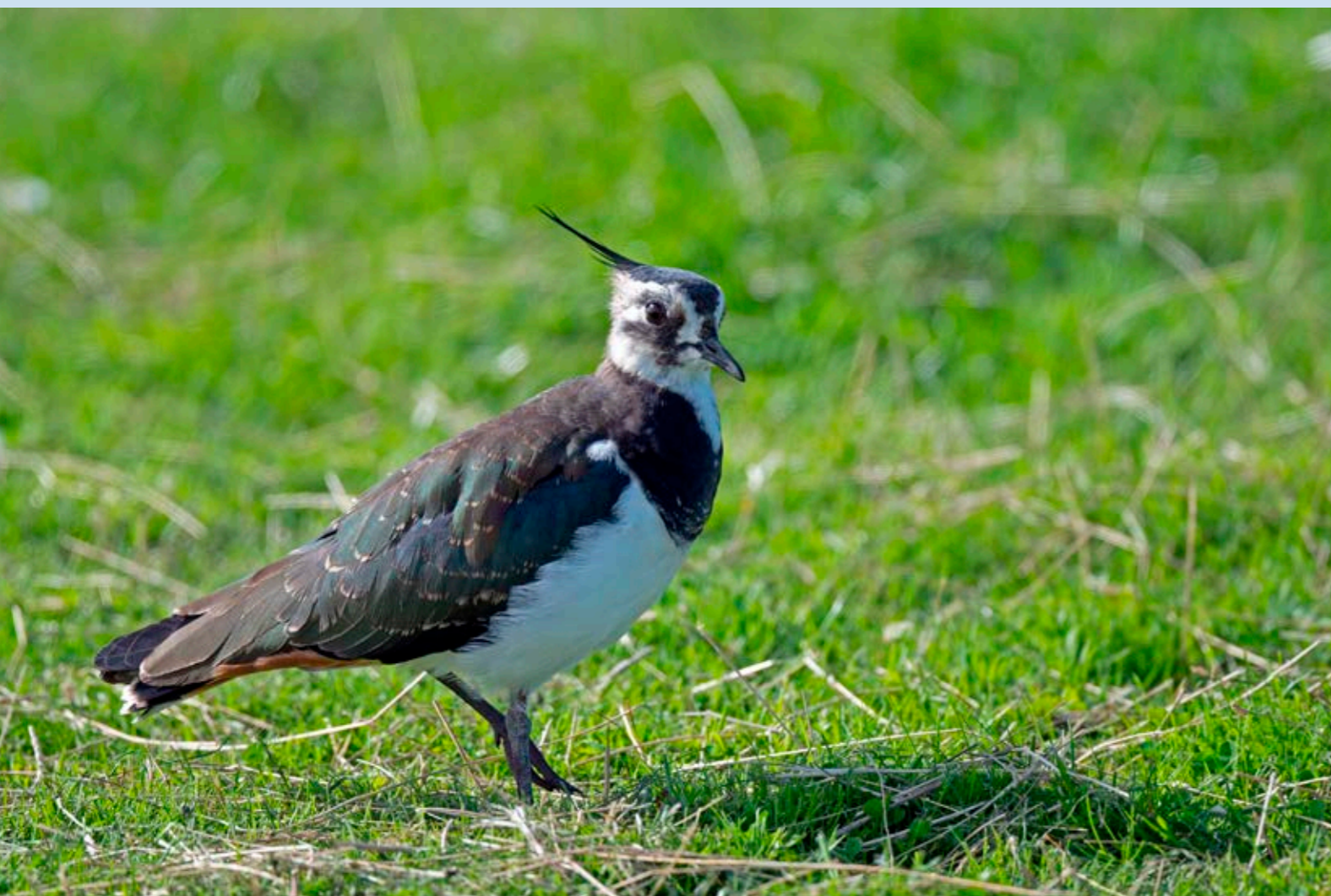
- Osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Zmian reżimu hydrologicznego rzek, które z kolei prowadzą do zmian częstości i długości zalewów w dolinach rzek,
- Zmniejszania powierzchni ekstensywnie użytkowanych łąk w dolinach rzecznych,
- Wypalania szuwarów.

Istotna jest także presja drapieżników – zwłaszcza ze strony norki amerykańskiej.

Metody ochrony: Do skutecznych metod ochrony można zaliczyć:

- Mechanizmy rekompensowania rolnikom prowadzenie ekstensywnego gospodarowania łąk w dolinach rzek,

- Ograniczanie planów zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Zaniechanie deniwelacji powierzchni dolin rzecznych,
- Podtapianie przesuszonych szuwarów.

Fot. 35. Czajka

12. Czajka – *Vanellus vanellus* (Linnaeus, 1758), ang. Lapwing

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L EN

Rodzina: siewkowate – Charadriidae

Rozpoznawanie: Ptak o długości ciała 28–34 cm i rozpiętości skrzydeł 66–76 cm. Posiada kontrastowe, czarno-białe, upierzenie i charakterystyczny czubek z tyłu głowy. Wierzch ciała jest czarny z zielonawym i fioletowym metalicznym połyskiem. Boki głowy i szyi, a także brzuch białe.

Biologia: Jest gatunkiem silnie terytorialnym. Samce mogą posiadać w okresie lęgowym na swoim terytorium 2–4 partnerki. Do lęgów przystępuje już od początków marca. Gniazdo zakłada na ziemi, wygrzebując płytkie zagłębienie w ziemi. Samica składa najczęściej 4 jaja, które wysiadywane są przez oboje rodziców przez około 26–28 dni. Pisklęta zaraz po wykluciu opuszczają gniazdo i są wyprowadzane na skraj najbliższej płytkiej wody, gdzie żerują. Osiągają zdolność do lotu po 35–40 dniach. Odżywiają się pokarmem zwierzęcym – drobnymi bezkręgowcami żyjącymi w wierzchnich warstwach gleby lub na jej powierzchni. Zimują w południowo-zachodniej Europie i basenie Morza Śródziemnego.

Wybiórczość siedliskowa: Gnieździ się głównie na podmokłych łąkach i pastwiskach z niską roślinnością (<5 cm). Ważny dla niej jest dostęp do płytkich mokradeł, mulistych brzegów rzek czy starorzeczy.

Występowanie i liczebność w Polsce: Czajka spotykana jest na terenie całego kraju, z wyjątkiem gór. Jest gatunkiem powszechnym, ale występuje w niskim zagęszczeniu. Ostatnie dane szacują jej liczebność na 64 000–87 000 sztuk [Chodkiewicz i in. 2019]. Wyniki Monitoringu Ptaków Lęgowych Polski wskazują jednak jednoznacznie, że czajka jest jednym z 10 gatunków lęgowych najsilniej zmniejszających liczebność w Polsce – około 6% rocznie [Chodkiewicz i in. 2021]. Najliczniej występuje w dolinach rzecznych, zwłaszcza we wschodniej części kraju (m.in. dolina Biebrzy, nad górną Narwią, dolina dolnego Bugu). Spotkać ją można także na obszarze wszystkich opisywanych parków krajobrazowych, ale znacznie liczniejsza jest w tych północnych (Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej i Lasów Janowskich) – wskazują na to np. dane z Atlasu ptaków lęgowych i zimujących Polski południowo-wschodniej prowadzonego przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie.

Zagrożenia: Najważniejsze zagrożenia związane są z utratą siedlisk lęgowych. Jest to spowodowane przede wszystkim zmianami reżimu hydrologicznego rzek, prowadzącymi do odcięcia łąk i pastwisk od wiosennych zalewów (budowa obwałowań, zbiorników zaporowych, pogłębianie i prostowanie koryt). Ważnym czynnikiem jest także zaniechanie wypasu bydła na nadrzecznych pastwiskach, wskutek czego zarastają one wysoką roślinnością albo są zajmowane pod zabudowę mieszkaniową czy rekreacyjną. Ponadto na gruntach ornych prowadzi się obecnie intensywniejsze zabiegi agrotechniczne niż kiedyś oraz zmienia się strukturę upraw na korzyść zbóż jarych i rzepaku (zboża ozime stanowią lepsze miejsca gniazdowe dla czajki). Do drugiej grupy zagrożeń, które mają wpływ na tzw. niski sukces lęgowy gatunku, można zaliczyć:

- Drapieżnictwo (głównie lisy i ptaki krukowate),
- Osuszanie okresowych zabagnień stanowiących kluczowe żerowiska piskląt,
- Wzrost intensywności ruchu turystycznego na terenach nadrzecznych.

Metody ochrony: Proponowane zabiegi ochronne to:

- Ograniczenie planów zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Dotacje dla rolników, promujące ekstensywny system wypasu i gospodarki łąkarskiej z późnym terminem pierwszego pokosu, niskim poziomem nawożenia itp.,
- Odstępowanie od budowy i rozbudowy sieci melioracyjnej,
- Redukcja liczebności drapieżników,
- Ograniczanie dostępności ludzi i dojazdu samochodów na nadrzeczne łąki i pastwiska.

Fot. 36. Rycyk w locie

Fot. 37. Rycyk

13. Rycyk – *Limosa limosa* (Linnaeus, 1758), ang. Black-tailed Godwit

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L CR

Rodzina: bekasowate – Scolopacidae

Rozpoznawanie: Jest to duży, smukły ptak z bardzo długim, prostym dziobem, wydłużoną szyją i długimi nogami. Długość ciała wynosi 40–44 cm, a rozpiętość skrzydeł 68–82 cm. Wierzch ciała ubarwiony popielato-brązowo, głowa i szyja rdzawe, a brzuch biały. Dziób pomarańczowy z czarnym końcem, a nogi ciemnoszare. Podczas lotu zwracają uwagę białe pasy wzdłuż środka skrzydeł oraz biały kuper.

Biologia: Lęgowiska zasiedla od połowy marca. Gniazdo stanowi płytki dołek wygrzebany w darni, do którego składa zazwyczaj 4 jaja. Wysiadywanie trwa 22–24 dni. Wysiadują oboje rodzice, przy czym samiec głównie w nocy. Pisklęta kilkanaście godzin po wykluciu są wyprowadzane na łąki z wysoką, zróżnicowaną gatunkowo roślinnością, gdzie polują na owady i pajęczaki. Zdolność do lotu osiągają po 24–30 dniach. Ptaki z europejskiego kontynentu zimują w Afryce na słodkowodnych mokradłach.

Wybiórczość siedliskowa: Do zakładania gniazd preferuje zalewowe doliny rzek. Występuje głównie na wilgotnych łąkach kośnych i pastwiskach z niską obsadą bydła. Wymaga dostępu do terenów płytko zalanych (starorzeczy, brzegów rzek, obniżen terenu wypełnionych wodą) jako żerowisk. Wycofuje się z łąk niekoszonych regularnie, zarastających zwartą, wysoką roślinnością zielną.

Występowanie i liczebność w Polsce: Gnieździ się głównie w dolinach rzek wschodniej i środkowej części kraju (m.in. dolina Biebrzy, dolina dolnego Bugu, dolina górnej Narwi). Jest objęty Monitoringiem Ptaków Mokradeł. Ostatnie dane wskazują, że gatunek ten wykazuje dramatyczny spadek liczebności, skutkujący jego wycofaniem z wielu dotychczasowych lęgówisk. Tempo spadku oszacowano na średnio 9% rocznie [Chodkiewicz i in. 2021]. Obecna populacja gatunku oceniana jest na 800–1500 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. W podkarpackich parkach krajobrazowych jest bardzo rzadki, a jego gniazdowanie możliwe jest jedynie w dolinach rzek Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej i Południoworoztoczańskiego Parku Krajobrazowego [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Pierwszą grupę zagrożeń stanowi utrata dogodnych siedlisk lęgowych spowodowana m.in.:

- Zmianami reżimu hydrologicznego rzek (budowa wałów powodziowych i zbiorników zaporowych, pogłębianie i prostowanie koryt),
- Zmniejszeniem intensywności wypasu bydła na pastwiskach, które zarastają wysoką roślinnością i są ponadto zajmowane pod zabudowę mieszkaniową i rekreacyjną,
- Zaniechaniem wykaszania łąk w dolinach rzek.

Druga grupa zagrożeń powoduje niską udatność lęgów i są to:

- Drapieżnictwo ze strony ssaków i ptaków (głównie lisów i krukowatych),
- Wzrost intensywności ruchu turystycznego na terenach nadrzecznych,
- Przyspieszenie terminów prac agrotechnicznych spowodowane zmianami klimatycznymi (nawożenie, pierwszy pokos).

Metody ochrony: Podobnie jak w przypadku innych gatunków siewkowych należy:

- Ograniczać plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Obszary łąkowe i pastwiskowe obejmować programami rolnośrodowiskowymi, promującymi ekstensywną gospodarkę, szczególnie w dolinach rzecznych,
- Odstąpić od budowy i rozbudowy sieci melioracyjnej,
- Redukować liczebność drapieżników,
- Ograniczać dostęp ludzi i dojazd samochodów na nadrzeczne łąki i pastwiska.

Fot. 38. Samotnik

14. **Samotnik** – *Tringa ochropus* (Linnaeus, 1758), ang. Green sandpiper

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L

Rodzina: bekasowate – Scolopacidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 21–24 cm, rozpiętość skrzydeł 57–61 cm. Wierzch ciała i skrzydła ciemnobrunatne z białymi plamkami. Spód ciała biały, natomiast skrzydła od spodu są jednolicie ciemne, przez co w locie ptak wydaje się kontrastowo czarno-biały.

Biologia: Jest ptakiem terytorialnym i monogamicznym. Do lęgów przystępuje pod koniec kwietnia. Do składania jaj (zwykle 4 szt.) wykorzystuje nadrzewne gniazda innych ptaków (najczęściej drozdów i krukowatych). Oboje rodzice wysiadują jaja na zmianę przez 20–23 dni. Pisklęta po dwóch dniach od wyklucia wyskakują z gniazda, a rodzice opiekują się nimi jeszcze przez około miesiąc. Żywią się różnymi bezkręgowcami: owadami, skorupiakami, pierścienicami, pajakami, a także drobnymi rybkami. Zimują nad różnymi wodami od Europy Zachodniej po tropikalną Afrykę. W Polsce znane są sporadyczne przypadki zimowania pojedynczych osobników.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje podmokłe i zabagnione lasy olsowe oraz łęgowe w dolinach rzecznych i na terenach zalewowych ze starorzeczami, śródleśne bagienka, torfowiska i wolno płynące strumienie w otoczeniu borów.

Występowanie: Jest objęty Monitoringiem Ptaków Mokradeł. Według danych z lat 2008–2020 jest jednym z gatunków, które zwiększyły liczebność, a jego populacja szacowana jest na 12 000–22 000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Liczebność populacji podlega jednak silnym wahaniom i jest uzależniona od poziomu wód gruntowych. Najliczniej gniazduje w Puszczy Białowieskiej, Puszczy Augustowskiej i Knyszyńskiej. Na Podkarpaciu zdecydowanie łatwiej można go spotkać w północnych częściach regionu (m.in. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej, Południoworostoczański Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Lasów Janowskich – gniazdowanie potwierdzono w okolicach miejscowości Zaklików [www.iop.krakow.pl]).

Zagrożenia: W szczególności zagraża mu utrata siedlisk w wyniku obniżenia poziomu wód gruntowych w lasach (melioracje) oraz w wyniku likwidacji starorzeczy, śródleśnych stawów, torfowisk i bagienek.

Metody ochrony: Należy m.in.:

- Nie dopuszczać do osuszania obszarów leśnych,
- Zachować śródleśne zbiorniki wodne,
- Chronić zabagnione drzewostany, a zwłaszcza olsy,
- Popierać bytowanie bobrów na terenach leśnych.

Fot. 39. Łęczak

15. Łęczak – *Tringa glareola* (Linnaeus, 1758), ang. Wood Sandpiper

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

IP **CR**

Rodzina: bekasowate – Scolopacidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 20–25 cm, a rozpiętość skrzydeł 34–42 cm. Wierzchnia strona ciała w kolorze brunatnoszarym. Spód ciała jasny, tylko na piersi i po bokach występują brunatne kreseczki. Dziób czarny, a nogi zielonkawe lub żółtawe.

Biologia: Jest gatunkiem monogamicznym, który przez lata powraca na te same lęgowiska. Okres lęgowy rozpoczyna pod koniec kwietnia. Gniazdo buduje na ziemi i składa 3–4 jaja. Pisklętami początkowo opiekują się oboje rodzice, a po około tygodniu po wykluciu zazwyczaj tylko samiec. Młode są zdolne do lotu po około jednym miesiącu. Żywią się bezkręgowcami: owadami do 2 cm, mięczakami, skorupiakami i pajakami. Polska populacja zimuje głównie w zachodniej i południowej Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: Typowe lęgowiska obejmują torfowiska, rozległe bagna oraz doliny rzeczne. W polskich warunkach preferuje torfowiska wysokie, z niewielkimi oczkami wodnymi.

Występowanie: Krajowa populacja jest skrajnie mała i znajduje się na granicy wymarcia. Nie przekracza ona 2 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019], a jedyne lęgowisko występuje na torfowisku Bielawskie Błota na Pobrzeżu Gdańskim. Zaobserwować go można jednak w trakcie wędrówki z zimowisk i na zimowiska w całej Polsce. Najliczniej grupuje się w tym okresie w rejonie Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego. Na Podkarpaciu można go spotkać podczas migracji zdecydowanie częściej w północnych granicach województwa (m.in. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej, Południoworostoczański Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Lasy Janowskie).

Zagrożenia: Do zagrożeń dla gatunku w Polsce, które dotyczą przede wszystkim okresu wędrówek, można zaliczyć:

- Zmniejszenie powierzchni terenów zalewowych w dolinach rzek, które są regularnie podtapiane na wiosnę,
- Regulacje i pogłębianie koryt rzecznych,
- Spuszczanie i napełnianie wodą stawów rybnych bez uwzględnienia okresów wędrówki, co w konsekwencji prowadzi do zmniejszenia się powierzchni mulistego dna dostępnego dla ptaków,
- Płoszenie stad ptaków w sezonie polowań na kaczki.

Metody ochrony: Należą do niej:

- Rewitalizacja jedyne stanowiska lęgowego, prowadząca do podniesienia poziomu wody,
- Ograniczanie zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Opracowanie mechanizmów rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych, tak żeby jesienią i wiosną jak największa powierzchnia mulistego dna była dostępna dla ptaków,
- Wyłączenie terenów większych koncentracji z użytkowania turystycznego w okresie od lipca do października.

Fot. 40. Mewa siwa

Fot. 41. Mewa siwa – spód skrzydeł

16. Mewa siwa – *Larus canus* (Linnaeus, 1758), ang. Common Gull

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L **VU**

Rodzina: mewowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 38–46 cm, a rozpiętość skrzydeł 105–130 cm. Samiec i samica są ubarwione jednakowo, ale samiec jest nieco większy. Głowa, szyja, spód ciała i ogon mają białe, a grzbiet i wierzch skrzydeł jasno-niebieskoszare. Końce skrzydeł mają w kolorze czarnym z białymi plamkami. Dziób i nogi żółte.

Biologia: Gniazdowanie może odbywać się zarówno kolonijnie, jak i w pojedynczych parach. Są one silnie przywiązane do miejsc gniazdowania i do partnera. Okres lęgowy rozpoczynają na początku kwietnia. Gniazdo budują najczęściej na ziemi, a wyjątkowo na drzewach. Składają najczęściej 3 jaja i wysiadują przez 24–30 dni. Przy wysiadywaniu i opiece nad młodymi uczestniczą oboje rodzice. Młode osiągają zdolność do lotu po upływie 30–40 dni, a po tym czasie jeszcze 2–3 tygodnie przebywają z rodzicami. Są wszystkożerne z preferencją w stronę pokarmu zwierzęcego. Zdobywają pokarm zarówno na lądzie, jak i w wodzie, nurkując do głębokości 1 metra. Miejscem największych zimowych koncentracji mewy siwej są wybrzeża Morza Północnego oraz polskie wybrzeże Bałtyku.

Wybiórczość siedliskowa: Gnieździ się zarówno na wyspach morskich, wybrzeżach, jak i głębi lądu, na słonych błotach, wydmach, torfowiskach, stawach i jeziorach. W Polsce większość populacji zasiedla wyspy środkowego brzegu Wisły, które muszą być jednak zabezpieczone przed przyborami wody i zapewniać dobrą widoczność.

Występowanie: W latach 2007–2018 jej populacja lęgowa skurczyła się o blisko 80% i szacowana jest obecnie na 600–1000 par, z czego około 85% w rejonie środkowej Wisły [Chodkiewicz i in. 2019]. Jest ona w Polsce bardzo nielicznym gatunkiem lęgowym. W ostatnich latach nie stwierdzono lęgów mewy siwej na obszarze podkarpackich parków krajobrazowych. Jej obecność stwierdza się znacznie częściej w północno-zachodnich częściach województwa (okolice Tarnobrzega i Baranowa Sandomierskiego) [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Do najważniejszych zagrożeń można zaliczyć:

- Utratę siedlisk lęgowych w wyniku przekształceń koryta Wisły Środkowej,
- Drapieżnictwo (lis, norka amerykańska),
- Śmiertelność piskląt i ptaków dorosłych w wyniku masowych pojawów kłuszących je meszek –*Simuliidae*,
- Wzrost turystyki na terenach nadrzecznych i wyspach wiślanych.

Metody ochrony: Należy w szczególności:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Redukować liczbę drapieżników,
- Ograniczyć ruch turystyczny na wyspach Wisły Środkowej w okresie lęgowym (kwiecień–czerwiec),
- Zapobiegać zarastaniu dogodnych siedlisk lęgowych.

Fot. 42. Rybitwa rzeczna

Fot. 43. Rybitwa rzeczna karmiąca młode

17. Rybitwa rzeczna – *Sterna hirundo* (Linnaeus, 1758), ang. Common Tern

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L

Rodzina: mewowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 30–39 cm, a rozpiętość skrzydeł 72–84 cm. Upierzenie biało-szare z czarną czapczką na głowie. Wierzch skrzydeł i ciała jasnoszary. Spód ciała oraz boki głowy i szyi białe.

Biologia: Gniazda zakłada zarówno w pojedynczych parach, jak i w koloniach liczących do kilku tysięcy par. Do lęgów przystępuje w kwietniu. Gniazdo znajduje się na ziemi, w dołku, zazwyczaj w miejscu odsłoniętym. Składa najczęściej 3 jaja, które wysiadywane są przez oboje rodziców przez 20–23 dni. Zajmują określone terytorium, na którym karmią pisklęta przez pierwsze 2–3 miesiące życia. Odżywiają się głównie rybami (8–15 cm długości), po które nurkują do głębokości nawet 6 metrów. W zależności od warunków potrafią szybko zmienić zarówno sposób żerowania, jak i rodzaj pokarmu. Może odżywiać się zarówno owadami wyłapywanymi w locie, jak i skorupiakami, ślimakami i innymi bezkręgowcami zbieranymi z powierzchni wody. Zimuje głównie w zachodniej i południowej Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: W okresie lęgowym wybiera zarówno rejony nadmorskie (zatok, zalewy, mierzeje), jak i śródlądzie (stawy, jeziora, doliny rzek). Preferują płaskie, piaszczyste i żwirowe plaże z niską i niezbyt gęstą roślinnością.

Występowanie: Jest typowym gatunkiem niżowym, związanym głównie z większymi rzekami (Bug, Narew, Wisła, Warta). Najliczniej występuje na nieuregulowanym, środkowym fragmencie Wisły (między ujściem Sanu i Włocławkiem). Jej krajowa populacja oceniana jest na 6000–8000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Na Podkarpaciu miejsca jej gniazdowania zlokalizowane są głównie w północnej i północno-zachodniej części województwa. W pobliżu takich rzek, jak: Wisłok, Wisła oraz San. Znane jest m.in. stanowisko lęgowe w Parku Krajobrazowym Puszczy Solskiej w okolicach Rudy Różanieckiej [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Do najważniejszych zagrożeń zaliczyć można:

- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Zasypywanie starorzeczy,
- Zalesianie nieużytków rolnych w dolinach rzek,
- Wzrost intensywności ruchu turystycznego na plażach nadmorskich, nadrzecznych i jeziornych,
- Drapieżnictwo ze strony innych ptaków (krukowate, mewa srebrzysta) oraz ssaki (lis, jenot, norka amerykańska),
- Zanieczyszczenie wód pestycydami i metalami ciężkimi.

Metody ochrony: Należy:

- Ograniczać plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Wyspy w nurcie rzek i na jeziorach obejmować zakazem wstępu w okresie lęgowym (kwiecień–lipiec),
- Chronić wyspy przed zarastaniem,

- Zaniechać zalesiania nieużytków w dolinach rzecznych,
- Uniemożliwić dojazd samochodów na nadrzeczne łąki i pastwiska (kwiecień–lipiec),
- Redukować liczebność drapieżników,
- Zakładać pastuchy elektryczne w celu zabezpieczenia kolonii gniazdowych przed drapieżnikami.

Fot. 44. Polująca rybitwa białowąsa

Fot. 45. Rybitwa białowąsa

18. Rybitwa białowąsa – *Chlidonias hybrida* (Pallas, 1811), ang. Whiskered Tern

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L

Rodzina: mewowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 23–25 cm, a rozpiętość skrzydeł 74–78 cm. Wierzchnia strona w kolorze srebrzystoszarym z czarną czapeczką. Spód ciała jest biały. Dymorfizm płciowy nie występuje.

Biologia: Gnieździ się w małych koloniach i jest gatunkiem monogamicznym. Okres lęgowy rozpoczyna dopiero w maju. Buduje dość duże gniazdo (średnica ok. 40–50 cm) na tratwie z roślin wodnych. Składa najczęściej 3 jaja, które wysiaduje samica i samiec przez około 20 dni. Pisklęta do 5 dni od wyklucia są w nocy ogrzewane przez rodziców. W 21–26 dni uzyskują zdolność do lotu, a przez następne 2–3 tygodnie pozostają jeszcze pod opieką rodziców, którzy je karmią. Odżywia się głównie owadami (szczególnie ważkami), a także małymi rybami i płazami. Zimuje w Afryce.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje zabagnione tereny nizinne, płytkie zbiorniki wody słonawej oraz stawy rybne. W okresie lęgowym wymagają niezbyt zwartej roślinności wodnej o wynurzonych i pływających liściach, w sąsiedztwie szuwarów i fragmentów otwartego lustra wody.

Występowanie: Po raz pierwszy odnotowano jej lęgi w Polsce w roku 1968 w rejonie Parczewa (choć prawdopodobne jest jej sporadyczne gniazdowanie w XIX w. w tym samym rejonie) [Gromadzki 2004]. Od tego czasu z pewnością ponad 10-krotnie zwiększyła swoją liczebność w naszym kraju. Jej współczesna populacja w Polsce szacowana jest na 1200–2000 par [Chodkiewicz 2019]. Największe kolonie lęgowe stwierdzone są na zbiorniku Nielisz (województwo lubelskie), na zbiorniku Goczałkowskim, w dolinie dolnej Skawy oraz w dolinie środkowej Warty. W podkarpackich parkach krajobrazowych od 2014 roku potwierdzono jej występowanie w Parku Krajobrazowym Puszczy Solskiej (okolice Rudy Różanieckiej i Nowego Lublińca), w Parku Krajobrazowym Lasy Janowskie (okolice wsi Kochany) oraz w Południoworoztoczańskim Parku Krajobrazowym [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Do najważniejszych zagrożeń można zaliczyć utratę siedlisk lęgowych w wyniku m.in.:

- Zmian reżimu hydrologicznego rzek,
- Zasypywania starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnianych wodą,
- Osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Intensyfikacji gospodarki stawowej,

Poza tym zagrażają jej drapieżne ptaki (głównie krukowate) oraz drapieżne ssaki, takie jak: lis, jenot, norka amerykańska, które niszczą lęgi.

Metody ochrony: Należy:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Zachować starorzecza i obniżenia okresowo wypełniane wodą,
- Odstąpić od budowy sieci melioracyjnej,

- Zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Wprowadzać mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych,
- Redukować liczebność drapieżników.

Fot. 46. Rybitwa czarna

Fot. 47. Rybitwa czarna w locie

19. Rybitwa czarna – *Chlidonias niger* (Linnaeus, 1758), ang. Black Tern

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L **VU**

Rodzina: mewowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 24–27 cm, a rozpiętość skrzydeł 61–67 cm. W upierzeniu dominują u niej barwy ciemnoszare i czarne: tułów czarny, wierzch skrzydeł i ogon ciemnoszary, spód skrzydeł jasnoszary, a spód ogona biały. Brak jest wyraźnego dymorfizmu płciowego.

Biologia: Gniazduje w koloniach. Pierwsze gniazda można zauważyć w połowie maja na pływających roślinach lub podtopionych kępach turzyc. Jest ono w kształcie płaskiej kopki, zbudowane z roślin wodnych. Najczęściej składa 3 jaja i wysiaduje przez około 20 dni. Pisklętami opiekują się oboje rodzice. Zaczynają latać po około 3 tygodniach i przebywają jeszcze tydzień na terytorium kolonii. Ich podstawowym pokarmem są drobne owady wodne, chrząszcze, ważki, chruściki, motyle, świerszcze, a także pająki, dżdżownice, ślimaki, małe żaby oraz niewielkie ryby (3–5 cm długości). Ofiary chwytają w locie lub na wodzie i rzadko zanurza się pod wodę. Zimuje głównie na wybrzeżach zachodniej Afryki oraz w RPA.

Wybiórczość siedliskowa: Na miejsca lęgu preferuje płytkie stawy, torfianki, starorzecza, jeziora, oczka wodne itp. Konieczne jest jednak: występowanie roślinności pływającej; niewielkie falowanie wody; odsłonięty teren w pobliżu kolonii oraz mała penetracja terenu przez ludzi.

Występowanie: Gniazduje w całym kraju, najliczniej na północy i wschodzie oraz unika gór. Obecnie jej populacja oceniana jest na 2000–3000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. W ciągu ostatnich 30 lat nastąpił znaczny spadek liczebności. Na początku lat 90. XX wieku wielkość populacji oceniano na 4000–7000 par [Gromadzki 2004]. Do najważniejszych stanowisk występowania zalicza się m.in.: dolina Biebrzy, Narwi, dolnego Bugu, Warty i Noteci, Kostrzyński Zbiornik Retencyjny, dolina Baryczy, a także dolina górnej Wisły. Na Podkarpaciu miejsca gniazdowania znane są głównie w dolinie Wisły w okolicach Tarnobrzega i Sandomierza. Jej obecność stwierdzono także w Parku Krajobrazowym Puszczy Solskiej [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Do głównych zagrożeń należy utrata siedlisk związana m.in. z:

- Zmianą reżimu hydrologicznego rzek,
- Zasypanych starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnianych wodą,
- Osuszaniem śródpolnych zbiorników wodnych,
- Intensyfikacją gospodarki stawowej.

Poza tym zagrożeniem dla lęgów są drapieżne ptaki krukowate oraz ssaki (lis, jenot, norka amerykańska).

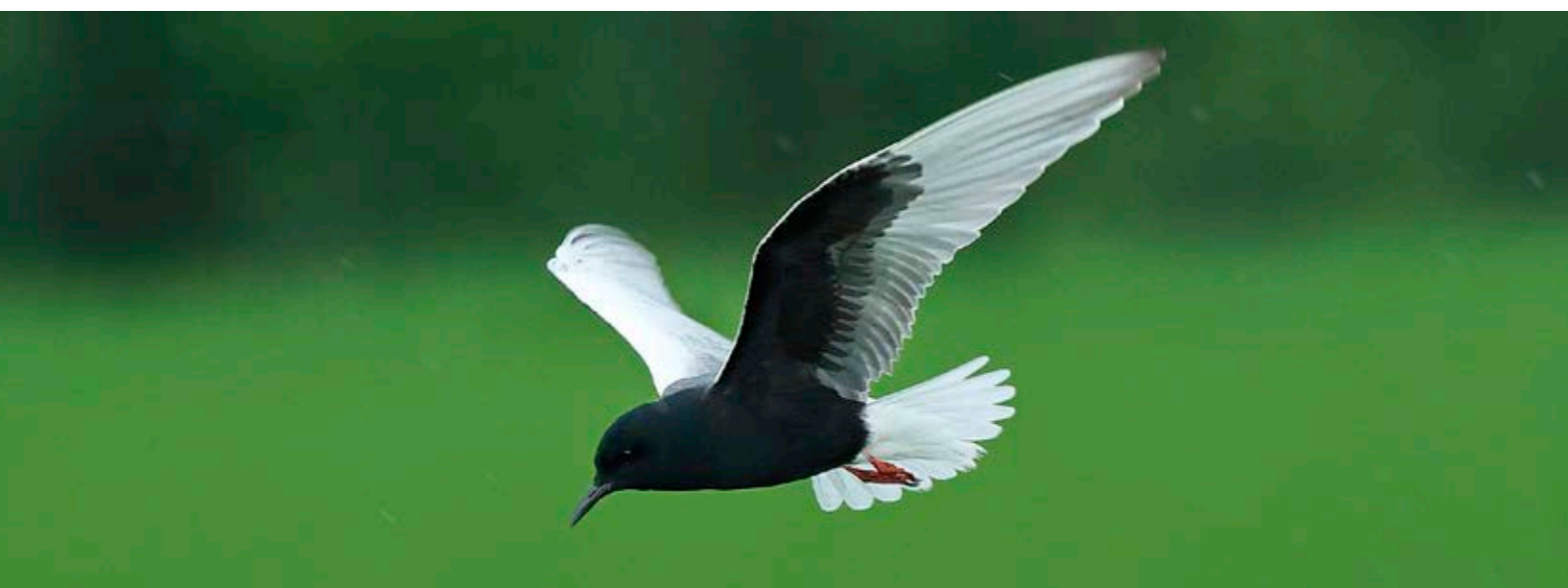
Metody ochrony: Należy:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Zachowywać starorzecza i obniżenia okresowo wypełniane wodą,
- Odstępować od budowy sieci melioracyjnej,

- Opracować mechanizmy rekompensacji ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych,
- Zaprzestać osuszania zbiorników wodnych, torfowisk,
- Redukować liczbę drapieżników,
- Tworzyć sztuczne miejsca gniazdowe na stawach rybnych w postaci pływających platform.

Fot. 48. Rybitwa białoskrzydła

Fot. 49. Rybitwa białoskrzydła w locie

20. Rybitwa białoskrzydła – *Chlidonias leucopterus* (Temminck, 1815), ang. White-winged Tern

Rząd: siewkowe – Charadriiformes

L **VU**

Rodzina: mewowate – Anatidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 20–23 cm, a rozpiętość skrzydeł 63–67 cm. Jest to ptak bardzo kontrastowo upierzony: głowa, szyja, brzuch, grzbiet oraz spodni brzeg skrzydła intensywnie czarne, a wierzch skrzydeł, kuper oraz ogon – czysto białe. Dziób oraz nogi ma czerwone. Brak widocznego dymorfizmu płciowego.

Biologia: Gatunek ten nie ma stałych miejsc gniazdowania, ponieważ nie przyzwyczajają się do danego terytorium. Gniazduje w małych koloniach (najczęściej 2–20 gniazd). Gniazdo zbudowane jest z fragmentów roślin wodnych na płytkich rozlewiskach lub na pływającej roślinności wodnej. Składa 2–3 jaja i wysiaduje około 20 dni. Pisklęta po kilku dniach opuszczają gniazdo i kryjąc się w pobliskiej roślinności, są karmione przez rodziców jeszcze około 25 dni. Odżywia się owadami, a czasami niewielkimi rybami i płazami. Pokarm zbierają najczęściej z powierzchni wody, wykonując przy tym karkołomne ewolucje powietrzne. Zimuje na śródlądowych zbiornikach wodnych w środkowej i południowej Afryce oraz od wybrzeży południowej Azji do Australii i Nowej Zelandii.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje naturalne tereny podmokłe, zwłaszcza płytkie zbiorniki słodkowodne położone wśród rozległych obszarów trawiastych (bagna, starorzecza w dolinach nizinnych rzek, jeziora). Warunkiem jest, aby obszar otwartej wody graniczył ze strefą szuwarów trzcinowych lub turzycowych.

Występowanie: Gniazduje głównie w środkowej i we wschodniej Polsce. Jej liczebność podlega silnym fluktuacjom i jest mocno związana ze stanem wód na rzekach oraz sytuacją na lęgówiskach położonych w centrum europejskiego zasięgu. Utrudnia to jednoznaczne określenie trendu liczebności populacji. W latach 2013–2018 populację oceniono na 3000–5000 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. Stałym terenem jej występowania jest Kotlina Biebrzańska. W województwie podkarpackim spotkać można ją najczęściej w powiecie tarnobrzeskim oraz w okolicach Cieszanowa i Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Do głównych zagrożeń związanych z utratą siedlisk należą:

- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Zasypywanie starorzeczy i zagłębień terenu wypełnionych wodą w dolinach rzecznych,
- Osuszanie śródpolnych zbiorników wodnych.

Poza tym zagrożeniem dla udatności lęgów są drapieżne ptaki z rodziny krukowatych oraz ssaki, takie jak: lis, jenot, norka amerykańska.

Metody ochrony: Należy:

- Ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych,
- Zachować starorzecza i obniżenia okresowo wypełniane wodą,
- Odstąpić od budowy sieci melioracyjnej,
- Zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych,
- Redukować liczebność drapieżników.

Fot. 50. Bocian czarny

Fot. 51. Bocian czarny spędza dużo czasu, brodząc w wodzie

21. Bocian czarny – *Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758), ang. Black Stork

Rząd: pelikanowe – Pelecaniformes

L

Rodzina: bociany – Ciconiidae

Rozpoznawanie: Jest nieznacznie mniejszy od bociana białego. Długość ciała wynosi 95–100 cm, a rozpiętość skrzydeł 145–210 cm (samice są mniejsze od samców). Upierzenie u obu płci jest identyczne – u dorosłych ptaków jest ono czarne z zielonofioletowym połyskiem na grzbiecie, ogonie, skrzydłach, szyi i głowie. Połyskująco białe jest z kolei na piersi, brzuchu i u nasady skrzydeł.

Biologia: Toki odbywa na przełomie marca i kwietnia po powrocie ptaków z zimowisk. Ograniczają się one do lotów ponad rewirem gniazdowym. W dużych kompleksach leśnych występuje znaczne oddalenie od gniazd – pary bronią terytorium gniazdowego. Gniazda są zwykle budowane w dolnej części korony na rozwidleniu konarów lub przy pniu na bocznych gałęziach oraz na silnych konarach w odległości do kilku metrów od pnia na starych, ponad 100-letnich drzewach. Samica składa 2–6 jaj (najczęściej 3–4), a w wysiadywaniu trwającym 35–36 dni biorą udział oboje rodziców. Pisklęta po 63–71 dniach przebywania w gnieździe uzyskują zdolność do lotu. Pokarm jest uzależniony od obszaru żerowania, jednak przeważają w nim ryby i płazy, a uzupełniany jest przez owady, pierścienice, ślimaki oraz pisklęta ptaków.

Wybiórczość siedliskowa: Wybierają długowieczne drzewostany o wyjątkowych walorach przyrodniczych i tereny z dala od osiedli ludzkich. Lęgowiska znajdują się często w granicach różnorodnych form ochrony obszarowej. Preferują trudno dostępne tereny podmokłe i zabagnione, które stwarzają odpowiednie warunki żerowania, ale zadowolają się również uboższymi lasami z atrakcyjnymi żerowiskami w sąsiedztwie (stawy rybne, łąki, doliny rzek).

Występowanie i liczebność w Polsce: Bocian czarny należy do grupy gatunków objętych Monitoringiem Ptaków Drapieżnych. Gatunek wykazuje stabilną kategorię trendu w Polsce. W latach 2013–2018 liczbę par lęgowych oszacowano w przedziale 1200–1900 [Chodkiewicz i in. 2019]. Występuje głównie na nizinach i wyżynach w całej Polsce, ale tereny lęgowe występują również w górach. Znane są miejsca występowania gatunku na terenie różnych form ochrony przyrody, a na terenie Podkarpacia do takich obszarów należy Park Krajobrazowy Lasów Janowskich, Bieszczadzki Park Narodowy i Magurski Park Narodowy.

Zagrożenia: Do głównych zagrożeń należą:

- Regulacja rzek i potoków oraz długotrwałe, kompleksowe i nasilone melioracje odwadniające,
- Budowa niewielkich elektrowni wodnych oraz dużych głębokich zbiorników zaporowych na górskich rzekach,
- Straty w lęgach spowodowane przez drapieżniki,
- Płoszenie przez człowieka.

Metody ochrony: Należą do nich:

- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt,

- Utrzymanie zwartości drzewostanu i wysokiej wilgotności na terenie sąsiadującym z gniazdami.

Fot. 52. Bocian biały na gnieździe

Fot. 53. Bociany grupują się w tzw. sejmiki tuż przed odlotem w miejsca zimowania

22. Bocian biały – *Ciconia ciconia* (Linnaeus, 1758), ang. White Stork

Rząd: pelikanowe – Pelecaniformes

L

Rodzina: bociany – Ciconiidae

Rozpoznawanie: Jest dużym ptakiem o długości ciała 100–115 cm i rozpiętości skrzydeł 180–200 cm. Dymorfizm płciowy objawia się tylko w różnicy wielkości i wagi (samce są delikatnie większe i cięższe od samic). Upierzenie jest jednolicie białe z wyjątkiem lotek, które są czarne. Młode ptaki mają dziób czarny lub ciemnopopielaty i szare nogi, które dopiero jakiś czas po opuszczeniu gniazda stają się czerwone.

Biologia: Powrót na tereny lęgowe trwa od połowy marca do połowy maja. Ptaki kopulują wyłącznie w gnieździe. Bocian jest zwykle przywiązany do gniazda, które często służy wiele lat i jest rozbudowywane. Terytorializm ogranicza wyłącznie do gniazda, o które mogą być toczone walki (walki te mogą się zakończyć poważnym poranieniem lub śmiercią). Duży wpływ na wielkość oraz sukces lęgowy ma czas przylotu. Samica składa zwykle 3–4 jaja (wyjątkowo 6 jaj), a wysiadywanie trwa 33–34 dni. Młode opuszczają gniazdo po 60–65 dniach, ale po jego opuszczeniu jeszcze przez niedługi okres nocują w gnieździe i w tym czasie są nadal karmione przez rodziców. Ptak najczęściej zdobywa pokarm niedaleko gniazda, najczęściej na obszarach łąk i pastwisk, płytkich wód, rozlewisk, starorzeczy, stawów i bagien. Pokarm jest zależny od obszaru oraz panujących warunków, ale stanowią go wyłącznie zwierzęta (należą do niego m.in. pijawki, dżdżownice, młode szczury i krety).

Wybiórczość siedliskowa: Zwykle wybierają na budowę gniazda obiekty górujące nad okolicą w obrębie lub w sąsiedztwie osiedli ludzkich. Najatrakcyjniejsze są miejsca z możliwością dogodnego dolotu i wylotu z gniazda oraz bliskie sąsiedztwo żerowisk. Obecnie można zauważyć większą liczbę gniazd budowanych na słupach linii energetycznych i budynkach niż na drzewach. Najwięcej gniazd budowanych na słupach znajduje się na specjalnie przygotowanych platformach, które chronią ptaki przed porażeniem prądem elektrycznym i drapieżnikami.

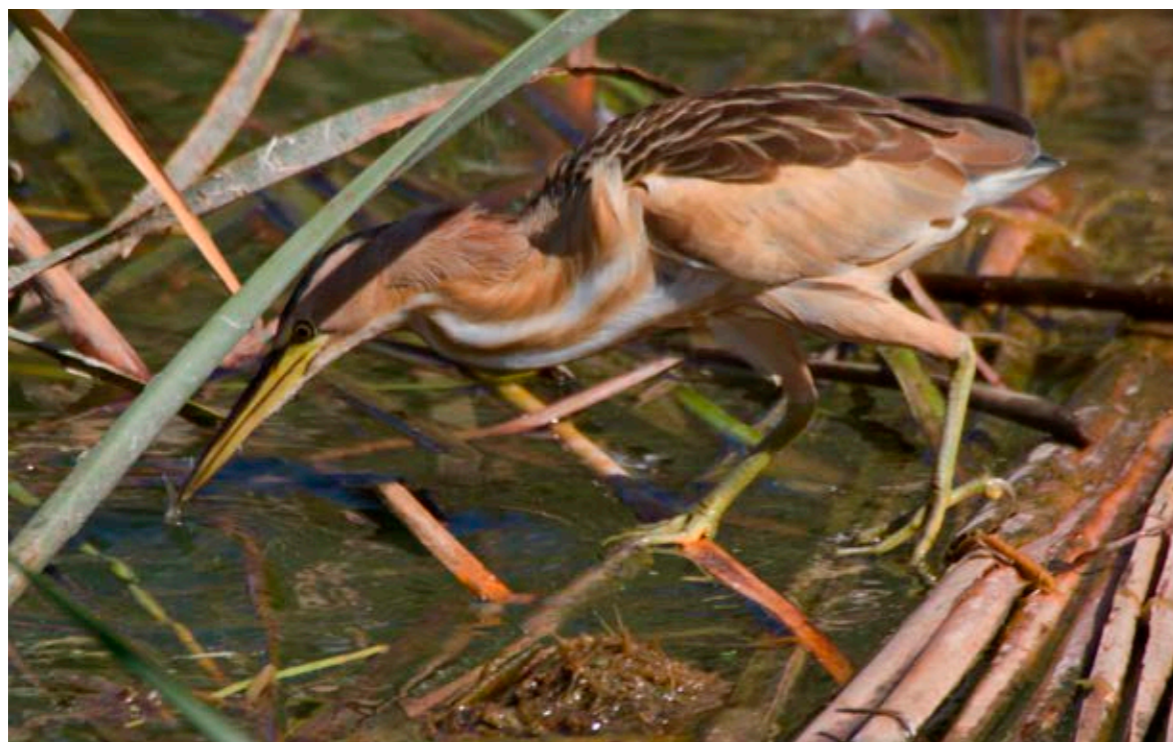
Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Flagowych Gatunków Ptaków. Według danych pochodzących z tego monitoringu liczba populacji bociana białego w latach 2013–2018 wynosiła 47 400–52 700 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Populacja gatunku charakteryzuje się umiarkowanym trendem spadkowym [Wardecki i in. 2021]. Bocian biały występuje niemal w całej Polsce, jednak zaobserwowano skupiska terenów lęgowych w dolinach niektórych rzek (m.in. Sanu, Warty, Wisły, Narwi i Biebrzy).

Zagrożenia: Należą do nich m.in.:

- Przekształcanie użytków zielonych na grunty orne oraz regulacje rzek i potoków wraz z melioracjami odwadniającymi,
- Likwidacja gniazd związana m.in. z przebudową dachów oraz likwidacją platform gniazdowych na słupach,
- Kolizje ptaków z sieciami energetycznymi,
- Straty w lęgach spowodowane przez drapieżniki.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Budowę platform gniazdowych na słupach linii energetycznych oraz izolację przewodów elektrycznych przy platformach i gniazdach,
- Zaniechanie lub zmniejszenie zalesiania otwartych terenów wilgotnych i podmokłych,
- Zabiegi pielęgnacyjne zagrożonych gniazd (m.in. wycinanie gałęzi utrudniających dostanie się ptaków do drzewa oraz zdejmowanie części materiału gniazdowego w celu odciążenia gniazd),
- Budowę sztucznych rozlewisk i okresowych oczek wodnych.

Fot. 54. Bączek

Fot. 55. Bączek w locie

23. Bączek – *Ixobrychus minutus* (Linnaeus, 1766), ang. Little Bittern

Rząd: pelikanowe – Pelecaniformes

L

Rodzina: czaplowate – Ardeidae

Rozpoznawanie: Jest najmniejszym europejskim gatunkiem z rodziny czaplowatych z wyraźnym dymorfizmem płciowym. Jego długość ciała wynosi 33–38 cm, a rozpiętość skrzydeł 52–58 cm. Samica jest delikatnie mniejsza od samca, ma brązowy z odznaczającym się plamkowaniem podłużnym wierzch ciała, a spód z wyraźnymi pręgami. Na skrzydłach u obu płci występują charakterystyczne rozległe płowe plamy – u samicy są ciemniejsze niż u samca. Wierzch ciała samca jest czarny, a spód prawie jednolicie płowy. Pisklęta mają rudopomarańczowe upierzenie, które na brzuchu jest jaśniejsze. Bączka można rozpoznać również po niezwykle charakterystycznym pojedynczym, niskim odgłosie przypominającym „szczekanie”

Biologia: Powrót na lęgowiska rozpoczyna się w kwietniu i może trwać nawet do końca maja. Samce są terytorialne i zwykle ptaki gniazdują monogamicznie w rozproszeniu, jednak zdarzają się przypadki gniazdowania w skupieniach o charakterze półkolonijnym. Samiec i samica wspólnie co roku budują nowe gniazdo, które może być ulokowane w jednym rejonie przez kilka następnych lat. Gniazda mogą powstawać zarówno w trzcinach, jak i krzewach (do wysokości 2 m). Samica składa najczęściej 5–6 jaj (może zdarzyć się również przypadek złożenia 9 jaj). Śnieżnobiałe jaja są składane codziennie lub w odstępach dwudniowych, a wysadywanie ich trwa zwykle 17–19 dni. Młode zwykle opuszczają gniazdo po 17–18 dniach (są w stanie wychodzić z gniazda już po 5–6 dniach), ale lotność uzyskują dopiero po 25–30 dniach. Wyklute pisklęta na zmianę są ogrzewane i karmione przez obydwój rodziców. Ptak zwykle żeruje w zakresie swojego terytorium, a podstawę jego diety stanowią głównie drobne ryby, płazy, owady wodne, mięczaki oraz pająki.

Wybiórczość siedliskowa: Zasiadla wszystkie typy płytkich zbiorników z odpowiednimi dla siebie warunkami, m.in. starorzecza, jeziora, stawy rybne, zwirownie, zbiorniki retencyjne. Wybiera obszary, na których występuje odpowiedni poziom wody w czasie sezonu lęgowego oraz przybrzeżna roślinność szuwarowa – te czynniki zapewniają bezpieczeństwo lęgu oraz odpowiednie miejsce żerowania. Oprócz zbiorników, zdarzają się również przypadki zasiedlenia brzegów większych rzek oraz terenów przy dużych rowach melioracyjnych i kanałach. Nie przeszkadza mu sąsiedztwo terenów zabudowanych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Występowanie bączka w Polsce charakteryzuje się nierównomiernym rozmieszczeniem przestrzennym. Ptak częściej zasiedla obszary nizinne i wyżynne niż tereny podgórskie i pojezierza na północy kraju. W latach 2013–2018 oszacowano jego liczebność na 1100–1500 par lęgowych [Chodkiewicz 2019]. Trend wzrostu liczebności jego populacji szacuje się na 9% w skali roku [Wilk i in. 2020]. Zaobserwowane miejsca gniazdowania występują na terenie Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie, a możliwe jest także gniazdowanie na obszarze Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Zagrożenia gatunku wynikają głównie ze zmian antropogenicznych:

- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Zasypanywanie starorzeczy i zagłębień terenów okresowo wypełnianych wodą,

- Wycinanie zadrzewień wokół zbiorników wodnych oraz niekontrolowane pozyskiwanie trzciny w rejonach siedlisk lęgowych,
- Intensyfikacja gospodarki rybackiej.

Metody ochrony: Należą do nich m.in.:

- Utrzymanie wysokiego poziomu wód gruntowych w dolinach rzek,
- Zachowanie okresowo wypełnionych wodą obniżen i starorzeczy,
- Podtapianie przesuszonych torfowisk i jezior,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających.

Fot. 56. Rybołów w gnieździe

24. Rybołów – *Pandion haliaetus* (Linnaeus, 1758), ang. Osprey

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

1 **VU**

Rodzina: rybołowy – Pandionidae

Rozpoznawanie: Charakterystyczne dla gatunku są długie i dość wąskie skrzydła. Długość ciała wynosi 55–65 cm, a rozpiętość skrzydeł 145–170 cm (samica jest trochę większa od samca). Ptak ma jasną głowę z ciemnym paskiem na linii oka, biały spód ciała oraz brązową przepaskę na piersi. Wierzch ciała i skrzydeł ma ciemnobrązowe, a na spodzie skrzydeł czarną plamę oraz czarny pas wzdłuż nasady lotek. W czasie pierwszego roku życia u młodych ptaków zakończenia ciemnobrązowych piór na powierzchni grzbietu i skrzydeł są jasnopłowe. Jako ptak drapieżny rybołów ma łatwy do rozpoznania sposób polowania – zawisa w powietrzu nad zbiornikiem wodnym i wypatruje ryb.

Biologia: Toki rozpoczynają się na przełomie marca i kwietnia. Na lęgowisko pierwszy przylatuje samiec i, zajmując terytorium, przystępuje do budowy lub naprawy gniazda. Zazwyczaj po kilku dniach dołącza do niego samica. Ptaki żyją w parach, ale często kilka par gniazduje w niedalekim sąsiedztwie, a po lęgach zwykle wędrują pojedynczo, lecz zaobserwowano je również w grupach. Pierwsze lęgi zwykle odbywają pomiędzy 3 a 5 rokiem życia. Zazwyczaj samica składa 2–3 jaja, a ich wysiadywanie trwa około 39 dni. Wysiadywaniem zajmują się obydwa ptaki, jednak samica poświęca na to więcej czasu. Dostarczaniem pokarmu zajmuje się głównie samiec, samica przystępuje do zdobywania pokarmu dopiero po ukończeniu przez młode 5–6 tygodni. Młode ptaki opuszczają gniazdo w drugiej połowie lipca, czyli po ok. 50–60 dniach, lecz są jeszcze przez kilka tygodni karmione przez rodziców. Dietę stanowią prawie wyłącznie ryby – poluje na wszelkie dostępne gatunki ryb, jednak ryby o wadze powyżej 400 g są trudne do transportu dla samca.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje kompleksy leśne w sąsiedztwie zbiorników wodnych – typowym miejscem lęgowym jest najstarszy fragment boru sosnowego. Duże znaczenie na wybór miejsca gniazdowania ma sąsiedztwo bogatego żerowiska, dlatego również można go spotkać na wyspach i półwyspach. Atrakcyjne dla ptaków są platformy gniazdowe oraz sztuczne gniazda, a w ostatnich latach coraz więcej par buduje gniazda na słupach energetycznych. Zaobserwowano, że siedliska gatunku występują prawie wyłącznie na terenach Lasów Państwowych i w związku z tym wszelkie znane stanowiska objęto ochroną strefową.

Występowanie i liczebność w Polsce: Od 2000 roku jest gatunkiem objętym tzw. Monitoringiem Rybołowa, w ramach którego zaobserwowano spadkowy trend liczebności populacji. Dodatkowo odnotowano zmniejszenie się obszaru lęgowego gatunku [Wardęcki i in. 2021]. Populacja gatunku w latach 2013–2018 wahała się pomiędzy 24 a 39 par lęgowych [Chodkiewicz 2019]. Aktualnie gatunek występuje lokalnie na obszarze północno-wschodniej części kraju (Pojezierze Mazurskie, Pojezierze Iławskie oraz Puszcza Piska) oraz w zachodniej części kraju (na pograniczu Wielkopolski i Pomorza).

Zagrożenia: Należą do nich m.in.:

- Mniejsza dostępność odpowiednich drzew gniazdowych,
- Nielegalne zabijanie dorosłych ptaków przed odchowaniem piskląt,
- Straty w lęgach powodowane przez drapieżniki,

- Płoszenie przez człowieka,
- Zmiana stanu fizykochemicznego terenów łowieckich poprzez eutrofizację.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Kontynuację programu budowy platform gniazdowych,
- Rezygnację z zabudowy rekreacyjnej brzegów jezior na terenach łowieckich rybołowa,
- Przeciwdziałanie eutrofizacji w jeziorach,
- Wdrożenie działań mających na celu zwiększenie występowania na potencjalnym terenie rybołowa większej ilości odpowiednich miejsc lęgowych,
- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt.

Fot. 57. Rybołów w locie

Fot. 58. Rybołów

25. Gadożer – *Circaetus gallicus* (Gmelin, 1788), ang. Short-toed Eagle

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

IZ

CR

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Gatunek można rozpoznać po dużej, okrągłej głowie i grubej szyi. Długość ciała wynosi 62–72 cm, a rozpiętość skrzydeł 170–185 cm. Wierzch ciała jest brązowy z ciemniejszymi lotkami od pokryw, spód białawy z drobniejszym prążkowaniem w ciemnym odcieniu, a ogon charakteryzuje się poprzecznymi prążkami z 3–4 paskami. Ptak ma oczy w kolorze żółtym oraz nogi w kolorze niebieskoszarym. Dymorfizm płciowy u gadożera nie występuje zbyt wyraźnie – samica jest trochę większa od samca. Upierzenie młodych nie różni się znacznie od upierzenia dorosłych osobników. Dodatkowo często można go rozpoznać po wystającym z dzioba wężu (po udanym polowaniu).

Biologia: Okres lęgowy trwa od kwietnia do sierpnia. Niewielkie gniazdo zwykle budowane jest w koronie drzewa, a ze względu na słabą konstrukcję budowane jest co roku nowe (zdarza się, że gniazdo z poprzedniego roku jest rozbudowywane) i często w podobnej lokalizacji do poprzedniego. Samica składa tylko jedno jajo – para nie przystępuje do powtórnego lęgu. Jajo o charakterystycznej białej skorupce wysiaduje głównie samica – wysiadanie trwa 45–47 dni, a samiec w tym czasie zajmuje się przede wszystkim dostarczaniem pożywienia dla samicy. Opieką nad młodym ptakiem po wykluciu zajmują się obydwój rodzice. Pisklą opuszcza gniazdo po ok. 70–77 dniach od wyklucia, po tym czasie przebywa w bliskim sąsiedztwie do czasu odlotu. Zdarzają się samodzielne polowania młodego osobnika, ale często jest karmiony przez rodziców. Podstawą diety gadożera są węże, uzupełnia ją żabami, jeżami i gryzoniami. Okazjonalnie poluje na ptaki.

Wybiórczość siedliskowa: Występowanie jest zależne od rejonu Polski, jednak zawsze wybiera obszary charakteryzujące się niedużą skalą zmian antropogenicznych oraz bogatą bazą pokarmową. Obszary lęgowe występują zarówno na torfowiskach, jak i w drzewostanach dolnoregłowych sąsiadujących z terenami otwartymi. Znaczna część krajowej populacji lęgowej znajduje się na obszarach chronionych. Nie przeszkadza mu obecność niedużych osiedli ludzkich.

Występowanie i liczebność w Polsce: Populacja gadożera jest bardzo nieliczna – gatunek jest jednym z krytycznie zagrożonych gatunków w Polsce. Liczba par lęgowych gatunku została oszacowana na 2–5 par [Chodkiewicz i in. 2019]. W granicach Polski jest znanych kilka miejsc występowania gatunku: na Suwalszczyźnie, Lubelszczyźnie, Podlasiu, Bieszczadach i ziemi przemyskiej, jednak tylko dwa z nich są stanowiskami lęgowymi [Chylarecki i in. 2015]. W 2021 roku na terenie województwa podkarpackiego gadożer został zaobserwowany m.in. w pow. leżajskim, jasielskim i krośnieńskim [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Główne zagrożenia dla gatunku wynikają z zagrożeń dla bazy pokarmowej – węży, i są to:

- Stosowanie chemicznych środków ochrony roślin,
- Osuszanie terenów podmokłych,
- Umyślne i nieumyślne zabijanie wszelkich gatunków węży.

Oprócz zagrożeń związanych ze zmniejszeniem bazy pokarmowej wpływ na populację ptaków mają również:

- Kolizje z liniami energetycznymi i turbinami wiatrowymi,
- Wycinanie starych drzewostanów,
- Odstrzał w czasie migracji.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Tworzenie sztucznych zbiorników małej retencji w celu zwiększenia populacji bazy pokarmowej,
- Działania mające na celu zachowanie przyleśnych i śródleśnych terenów podmokłych,
- Oznakowanie ostrzegawcze linii energetycznej w sąsiedztwie obszaru gniazdowania i żerowania,
- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt.

Fot. 59. Gadożer

26. Orlik krzykliwy – *Clanga pomarina* (Brehm, 1831), ang. Lesser Spotted Eagle

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

L

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Długość ciała wynosi 61–66 cm, a rozpiętość skrzydeł 145–168 cm. U dorosłych osobników obu płci kolor upierzenia jest prawie jednolity, ciepło-brązowy, lotki i sterówki są ciemnobrązowe. Samiec jest nieco mniejszy od samicy, a ewentualne różnice w upierzeniu są zależne od osobnika oraz skali zniszczenia piór. Młode osobniki wyróżniają się rudo-płową plamą na politycy. Mają również małe i średnie pokrywy naskrzydłowe w odcieniu czekoladowobrązowym; jasny, wąski pasek na wierzchu skrzydła oraz jasne zakończenie tylnej krawędzi ogona i skrzydła. Jest gatunkiem niezwykle trudnym do rozpoznania, nawet przez doświadczonego obserwatora. Najłatwiej go pomylić z orlikiem grubodziobym oraz orłem stepowym.

Biologia: Na tereny lęgowe zwykle wraca w połowie kwietnia, po czym przystępuje do zbudowania lub zajęcia starego gniazda. Charakteryzuje się silnym przywiązaniem do miejsca lęgowego i terytorializmem. Tworzy pary monogamiczne i wyprowadza zwykle 1 lęg w roku. Samica składa 2 jaja (zdarzają się przypadki złożenia 1 jaja lub 3 jaj) w odstępach 3–4-dniowych i wysiaduje je (praktycznie samodzielnie) przez 36–41 dni. Młode osobniki wykluwają się w odstępach kilkudniowych, po czym przebywają w gnieździe 55–60 dni. W gatunku występuje kainizm, który zwykle skutkuje śmiercią młodszego rodzeństwa w ciągu kilku dni. Po wylocie z gniazda młody ptak jeszcze przebywa na terenie lęgowym 39–49 dni. W czasie przebywania w gnieździe karmieniem zajmuje się głównie samiec. Bazę pokarmową stanowią małe zwierzęta, m.in.: gryzonie, drobne ptaki, płazy, gady, mięczaki i owady.

Wybiórczość siedliskowa: Wybierają zarówno tereny otwarte, jak i duże kompleksy leśne. Atrakcyjność obszaru wzrasta wraz ze zróżnicowaniem sąsiadującego krajobrazu, gdyż wpływa to na wielkość siedliska żerowania. Na wybór miejsca gniazdowania ma wpływ również wysoki poziom wód gruntowych (na terenie siedliska oraz żerowania). Gniazda zakłada na drzewach w pobliżu dużych polan, podmokłych łąk i pastwisk, dolin rzecznych i potoków oraz zróżnicowanych obszarach rolniczych z niską roślinnością.

Występowanie i liczebność w Polsce: W latach 2008–2020 orlik krzykliwy w wyniku obserwacji przeprowadzonych w ramach Monitoringu Ptaków Drapieżnych (MPD) charakteryzował się stabilną populacją [Wardecki i in. 2021]. Szacuje się, że na terenie Polski występuje 2000–2600 par tego gatunku [Chodkiewicz i in. 2019]. Najwięcej osobników występuje na Nizinie Podlaskiej, Warmii, Mazurach, Lubelszczyźnie oraz Karpatach Wschodnich. Oprócz tego można go również zaobserwować w innych rejonach Polski, m.in.: na Nizinie Szczecińskiej, Pojezierzu Pomorskim oraz na Mazowszu [Chylarecki i in. 2015]. Na Podkarpaciu można go spotkać m.in. w Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego oraz w Parku Krajobrazowym Gór Słonnych.

Zagrożenia: Główne zagrożenia dla gatunku wynikają z zagrożeń utraty siedlisk żerowania:

- Zalesianie śródlęśnych obszarów otwartych i gruntów rolnych,
- Likwidacja zabagnień i usuwanie zadrzewień w związku z intensyfikacją rolnictwa,
- Przekształcenie łąk i pastwisk na intensywnie użytkowane uprawy.

Zagrożenia dla gatunku niezwiązane z zagrożeniem utraty siedlisk żerowania to:

- Odstrzał w czasie migracji,
- Działania gospodarcze (m.in. pozyskiwanie drewna) zbyt blisko miejsc lęgowych.

Metody ochrony:

- Działania mające na celu zachowanie przyleśnych i śródlęśnych terenów podmokłych oraz śródlęśnych łąk i pastwisk,
- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego,
- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek.

Fot. 60. Orlik krzykliwy

27. **Orlik grubodzioby** – *Clanga clanga* (Pallas, 1811), ang. Greater Spotted Eagle

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

IZ **CR**

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Charakteryzuje się masywną głową, szerokimi skrzydłami oraz krótkim ogonem. Długość ciała wynosi 65–72 cm, a rozpiętość skrzydeł 155–180 cm. Dymorfizm płciowy występuje w różnicy wielkości u samicy i samca (samica jest większa). Gatunek charakteryzuje się ciemnobrązowym upierzeniem, zauważalną żółtą woskówką na dziobie oraz ciemnym okiem. Można również zaobserwować odmianę orlika grubodziobego o jasnej formie barwnej. Charakteryzuje się ona upierzeniem w żółtawym odcieniu, na którym wyróżniają się tylko lotki i sterówki w kolorze czarniawym. Młode ptaki można rozróżnić dzięki białemu plamkowaniu na pokrywach skrzydłowych.

Biologia: Toki rozpoczynają się po powrocie na tereny łęgowe, który ma miejsce na przełomie marca i kwietnia. Po zbudowaniu gniazda, zwykle pod koniec kwietnia ptaki przystępują do składania jaj. Samica składa zazwyczaj 2 jaja i wysiaduje je od 42 do 44 dni. Rzadko zdarza się, że samiec zastępuje samicę w wysiadaniu jaj, gdyż zwykle zdobywa on pożywienie. Pisklęta wykluwają się w odstępach 2–5 dni, jednak u gatunku występuje zjawisko kainizmu, co zwykle skutkuje śmiercią młodszego rodzeństwa. Młody ptak po wykluciu przebywa jeszcze w gnieździe około 60 dni. Samica głównie przebywa w gnieździe i sprawuje opiekę na potomstwem, a na samcu w dalszym ciągu ciąży obowiązek dostarczania pokarmu (samica poluje dopiero po pierwszej połowie okresu wzrostu potomstwa).

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek tworzy siedliska w lasach bagiennych lub na ich obrzeżu w sąsiedztwie torfowisk. Są to tereny, które na początku trwania łęgów są zabagnione z często występującymi zastoiskami wody. Na założenie gniazda preferują drzewa o rozłożystych koronach, których wiek wynosi powyżej 60 lat.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest objęty specjalnie powstałym Monitoringiem Orlika Grubodziobego. W latach 2018–2020 na terenie Polski gniazdowało jedynie 11–13 par, z czego tylko 5 z nich stanowiły czyste pary gatunku [Wardecki i in. 2021]. Na terenie Polski jest znane jedno stałe miejsce występowania orlika grubodziobego – Kotlina Biebrzańska. W województwie podkarpackim gatunek w 2021 r. został np. zaobserwowany w Rzeszowie [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Hybrydyzacja z orlikiem krzykliwym,
- Osuszanie terenów podmokłych i przekształcenie terenów bagiennych na tereny rolnicze,
- Odstrzał w czasie migracji,
- Kolizje z liniami energetycznymi,
- Wycinanie starych drzewostanów,
- Straty w łęgach przez drapieżniki.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Działania mające na celu zachowanie łąk i pastwisk w tradycyjnej formie,
- Działania mające na celu ochronę gniazd przed drapieżnikami,
- Nadzór nad zajętymi gniazdami.

Fot. 61. Orlik grubodzioby

28. Orzeł przedni – *Aquila chrysaetos* (Linnaeus, 1758), ang. Golden Eagle

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

IP

EN

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Charakteryzuje się mocno wysuniętą do przodu głową i silnym hakowatym dziobem. Ma długie i szerokie skrzydła, które są zakończone palczasto rozstawionymi lotkami. Długość ciała wynosi 80–86 cm, a rozpiętość skrzydeł 190–230 cm. Samica jest większa od samca. Dorosłe ptaki mają brązowe upierzenie oraz złoty kark i tył głowy. Na ramionach ptaków występują rozjaśnienia na piórach, a pod spodem skrzydeł występują jaśniejsze smugi u nasady lotek. Lekkie prążkowanie znajduje się na lotkach oraz na długim ogonie. Pisklęta po wykluciu są pokryte gęstym, białym puchem, a młode ptaki wyróżniają się białymi plamami na spodzie skrzydeł i białą nasadą ogona.

Biologia: Ptaki mogą pojawić się przy korzystnej pogodzie w rewirach lęgowych już na początku lutego. W ciągu roku przystępują maksymalnie do jednego lęgu w roku (może zdarzyć się, że do lęgu nie przystąpią wcale). Samica składa 1–2 jaja (wyjątkowo 3) i głównie to ona je wysiaduje – samiec zajmuje się dostarczaniem pokarmu. Pisklęta wykluwają się po 45 dniach i przebywają w gnieździe 10–12 tygodni. Po opuszczeniu gniazda młode osobniki do późnej jesieni przebywają na terytorium lęgowym. Gatunek charakteryzuje się występowaniem kainizmu (agresywne starsze pisklę zwykle zabija młodsze rodzeństwo). Na dietę składa się głównie pokarm, który ptak sam upoluje, ale oprócz tego nie pogardzi także padliną. Do bazy pokarmowej należą m.in.: zające, kuny, młode sarny, koty i drób domowy, gołębie i sowy.

Wybiórczość siedliskowa: Preferują obszary mało przekształcone antropogenicznie, z dala od osad ludzkich. Istotnym elementem przy wyborze siedliska jest występowanie terenów z bogatą bazą pokarmową, dlatego też atrakcyjne dla niego są żerowiska w postaci terenów z ekstensywną gospodarką rolną czy rozległe, wyżej położone tereny otwarte. Na budowę gniazda chętnie wybierają stare drzewostany jodłowe i jodłowo-bukowe. Jeśli mają taką możliwość, zamiast budowy gniazda, mogą zająć gniazdo innego gatunku lub przygotowane wcześniej przez człowieka.

Występowanie i liczebność w Polsce: Orzeł przedni jest gatunkiem o małej populacji na terenie Polski. W ramach Monitoringu Orła Przedniego (MOP), jakim jest objęty dany gatunek, liczbę osobników oszacowano na 28–34 par [Chodkiewicz i in. 2019]. W ramach analiz danych pochodzących z MOP, zauważono tendencję wzrostową populacji gatunku, a najwięcej przedstawicieli występuje w województwie małopolskim, podkarpackim i śląskim. Pojedyncze osobniki zaobserwowano również na wschodzie i północy kraju [Wilk i in. 2016]. W latach 2020–2021 na terenie województwa podkarpackiego orła przedniego obserwowano m.in. w pow. krośnieńskim i lubaczowskim [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmniejszanie się powierzchni żerowisk i bazy pokarmowej,
- Kolizje z liniami energetycznymi,
- Wycinanie starych drzewostanów,

- Rozproszona zabudowa na terenach otwartych oraz postępująca turystyka w rejonach występowania gatunku.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Działania mające na celu zachowanie łąk i pastwisk w tradycyjnej formie,
- Zabezpieczenie otwartych terenów przed zalesianiem,
- Ograniczenie ruchu turystycznego na terenach występowania gatunku,
- Kontrola terenowa i ochrona znanych rewirów gatunku oraz poszukiwanie nowych,
- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt.

Fot. 62. Orzeł przedni w swoim majestatycznym locie

29. Orzełek – *Hieraaetus pennatus* (Gmelin, 1788), ang. Booted Eagle

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

(I)Z

RE

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Długość ciała wynosi 45–55 cm, a rozpiętość skrzydeł 110–132 cm. Samica jest większa od samca. W obydwu przypadkach występuje prosto ścięty ogon z zakończonymi ostro bokami. Gatunek występuje w dwóch odmianach: jasnej i ciemnej. Odmiana jasna charakteryzuje się białawym spodem ciała i beżowymi piórami pokrywowymi na wierzchu skrzydeł. W odmianie ciemnej występuje brązowawy spód ciała oraz jednolicie ciemnobrązowy wierzch skrzydeł. Obydwie odmiany posiadają brązowe rozjaśnienie na skrzydłach oraz pojedyncze białe łaty na barkach.

Biologia: Jest gatunkiem samotniczym, a w okresie lęgowym, który trwa od kwietnia do sierpnia, wchodzi w pary monogamiczne. Samica składa 1–3 matowobiałe jaja (najczęściej 2). Młode osobniki wykluwają się po 37–40 dniach, po czym przebywają w gnieździe jeszcze 50–54 dni, a po wylocie z gniazda znajdują się jeszcze przez dłuższy czas pod opieką rodziców. Jest gatunkiem mięsożernym, który odżywia się niewielkimi ptakami, większymi owadami oraz drobnymi ssakami.

Wybiórczość siedliskowa: Na swoje terytorium gniazdowania wybiera tereny mozaikowe z łąkami, mokradłami, pastwiskami oraz dojrzałymi drzewostanami liściastymi i mieszanymi – jest to warunek konieczny związany z występowaniem bazy pokarmowej. Preferuje dość wilgotne lasy liściaste i mieszane z sąsiedztwem obszarów otwartych w postaci łąk i pastwisk.

Występowanie i liczebność w Polsce: W ramach monitoringu nie udało się potwierdzić jego gniazdowania na terenie Polski. W Czerwonej Liście Ptaków Polski gatunek jest uznany jako wymarły regionalnie, jednak można zaobserwować przedstawicieli gatunku, których pobyt ma charakter przelotny/zimujący: woj. podkarpackie, woj. podlaskie, woj. lubelskie, woj. mazowieckie. W województwie podkarpackim został zauważony m.in. w pow. mieleckim oraz pow. przemyskim [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Główne zagrożenia dla gatunku wynikają z zagrożeń utraty siedlisk żerowania i są to:

- Likwidacja zabagnień i usuwanie zadrzewień w związku z intensyfikacją rolnictwa,
- Przekształcenie łąk i pastwisk na intensywnie użytkowane uprawy,
- Zalesianie śródleśnych obszarów otwartych i gruntów rolnych.

Zagrożenia dla gatunku niezwiązane z zagrożeniem utraty siedlisk żerowania to:

- Wycinanie starych drzewostanów,
- Prowadzenie prac leśnych w pobliżu zajętych gniazd w okresie lęgowym.

Metody ochrony: Należą do nich:

- Działania mające na celu zachowanie przyleśnych i śródleśnych terenów podmokłych oraz śródleśnych łąk i pastwisk,
- Tworzenie stref ochrony ostoi w związku z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego.

Fot. 63. Orzełek

Fot. 64. Orzełek w locie

30. **Błotniak stawowy** – *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758), ang. Marsh Harrier

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

L

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Długość ciała wynosi 48–56 cm, a rozpiętość skrzydeł 115–130 cm. Samice są średnio o 5% większe od samców. Samce posiadają srebrzystoszare zakończone czarnymi (lub ciemnobrązowymi) palczastymi lotkami. Grzbiet, brzuch oraz część pokryw są brązowe, ogon jednolicie szarawy (może się zdarzyć rozjaśnienie u nasady), a przednia część skrzydła, głowa i podbródek są piaskowe lub białawe. U samic występuje upierzenie ciemnobrązowe z jasnożółtymi łatami na wierzchu głowy, podbródka oraz na przedniej części skrzydła. Młode osobniki podobnie jak samice mają upierzenie ciemnobrązowe, jednak w odróżnieniu od samic posiadają podbródek i wierzch głowy w odcieniu złotawym/żółtawym. U osobników dorosłych obu płci zauważono jaśnienie upierzenia wraz ze starzeniem się. Charakterystyczne dla samców są wysokie dźwięki („ke ke ke”), które wydają podczas tokowania przy wykonywaniu akrobacji powietrznych.

Biologia: Jest gatunkiem towarzyskim – często występuje w większych koncentracjach par, co jest związane z dostępnością odpowiednich siedlisk. Do tokowania przystępują po powrocie z zimowisk (druga połowa marca/pierwsza połowa kwietnia). Pierwsze wracają samce, które zajmują terytoria, a dwa tygodnie po nich przylatują samice i po skojarzeniu par ptaki zaczynają budować gniazdo. Samica składa zwykle 2–8 jaj – każde jajo jest składane w odstępach dwudniowych. Młode osobniki wykluwają się po ok. 33 dniach i osiągają zdolność lotu: w 37–39 dniu życia – samce oraz w 41–44 dniu życia – samice. W jednym lęgu występują różnice w rozwoju piskląt, gdyż samica zaczyna wysiadywać jaja od razu po ich złożeniu. Para wyprowadza jeden lęg w roku, jednak zdarzają się przypadki wyprowadzenia drugiego lęgu, kiedy wystąpią straty w pierwszym. Baza pokarmowa gatunku jest zależna od miejsca, w którym występuje siedlisko i mogą do niej należeć: ptaki, małe ssaki, ryby i żaby.

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek na obszary lęgowe wybiera najczęściej szuwały trzcinowe i pałkowe. Oprócz tego jego gniazdo można też znaleźć w szuwarach oczeretowych (występujące na starorzeczach, jeziorach, zbiornikach retencyjnych i stawach rybnych) oraz w szuwarach wielkoturzycowych (na torfowiskach). Istotnym czynnikiem wyboru obszaru gniazdowania jest sąsiedztwo rozległych łąk, które są bogate w bazę pokarmową. Zaobserwowano również gniazda błotniaka stawowego w uprawach zbóż oraz na niewielkich śródpolnych oczkach wodnych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Flagowych Gatunków Ptaków. Według danych pochodzących z tego monitoringu od 2007 r. krajowa populacja lęgowa gatunku pozostaje stabilna. W latach 2013–2018 liczebność lęgową w Polsce oszacowano na 6600–7400 sztuk [Chodkiewicz i in. 2019]. Gniazda błotniaka stawowego są rozłożone równomiernie prawie w całym kraju – mniejszą liczbę siedlisk niż w reszcie kraju zaobserwowano na wyżynach Lubelskiej, Kielecko-Sandomierskiej, Śląsko-Krakowskiej oraz na nizinach w środkowej Polsce. Na terenach podkarpackich parków krajobrazowych zaobserwowano kilka prawdopodobnych obszarów gniazdowania gatunku – jedno w okolicy Zalesia (Park Krajobrazowy Pogórza

Przemyskiego) oraz trzy na terenie Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie. W rejonie Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej odnotowano dwa pewne miejsca gniazdowania [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Osuszanie torfowisk i śródpolnych zbiorników wodnych,
- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Zmniejszenie powierzchni lub likwidacja obszaru zajmowanego przez szuwały,
- Straty w lęgach przez drapieżniki,
- Nielegalny odstrzał.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Działania mające na celu zachowanie torfowisk i śródpolnych zbiorników wodnych,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających,
- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek,
- Działania mające na celu ograniczenie turystyki wodnej na terenach występowania gatunku,
- Wprowadzenie działań niwelujących ekstensywne metody gospodarowania na stawach rybnych oraz zasad pozyskiwania trzciny, które są przyjazne dla gatunku (na terenach jego występowania).

Fot. 65. Błotniak stawowy

31. **Błotniak zbożowy** – *Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766), ang. Hen Harrier

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

(I)P

CR

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Jest ptakiem o długości ciała około 50 cm i rozpiętości skrzydeł około 120 cm. Dymorfizm płciowy występuje w różnicy wielkości i upierzenia u samicy i samca. Samica jest większa od samca, a jej upierzenie jest brązowe. Można ją rozpoznać po prążkowaniach na nogawicach. Samiec charakteryzuje się popielatym upierzeniem na głowie, piersi oraz na wierzchu ciała. Brzuch i nasada ogona są białe, a końce skrzydeł czarne. Młode osobniki łatwo pomylić z samicą, gdyż podobnie jak ona są całe brązowe.

Biologia: Toki rozpoczynają się po przylocie na obszary lęgowe w kwietniu. Ptaki parują się jedynie na czas lęgowy – zwykle są spotykane pojedynczo. Najczęściej tworzą pary monogamiczne, ale zdarzają się przypadki poligamii. Gniazdo jest budowane w gęstej roślinności na ziemi. Samica zwykle sama buduje gniazdo, po czym znosi 4–6 jaj i wysiaduje je od 29 do 31 dni. Ptaki wyprowadzają jeden lęg w roku. Pisklęta wykluwają się w odstępach 1–3-dniowych. Młode ptaki opuszczają gniazdo po ok. 40 dniach. Podczas wysiadywania jaj samiec w tym czasie karmi samicę. Bazę pokarmową ptaków stanowią głównie gryzonie i małe ptaki.

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek tworzy siedliska na nizinnych terenach otwartych. Chętnie wybiera użytki zielone w dolinach rzecznych (z niską roślinnością) oraz torfowiska, ale również może zdarzyć się, że założy gniazdo na terenach ornym ze zbożem. Istotnym czynnikiem przy wyborze miejsca gniazdowania jest występowanie rozległych otwartych terenów łowieckich.

Występowanie i liczebność w Polsce: W latach 2013–2018 nie zaobserwowano ani jednej pary lęgowej na terenie Polski. Ostatni potwierdzony lęg został zaobserwowany w 1999 roku [Chodkiewicz i in. 2019]. Na terenie Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej zaobserwowano w ostatnich latach jedno możliwe stanowisko gniazdowania gatunku [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Zmniejszenie powierzchni pastwisk i ekstensywnie użytkowanych łąk w dolinach rzecznych,
- Osuszanie torfowisk i śródpolnych zbiorników wodnych,
- Straty w lęgach przez drapieżniki,
- Zalesianie obszarów otwartych.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Działania mające na celu zachowanie torfowisk i niecek jeziornych na obszarach pozadolinnych,
- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego,
- Działania mające na celu ograniczenie turystyki na terenach występowania gatunku.

Fot. 66. Samiec błotniaka zbożowego

32. Błotniak łąkowy – *Circus pygargus* (Linnaeus, 1766), ang. Pallid Harrier

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

L

VU

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Charakteryzuje się smukłą sylwetką, długim ogonem oraz wąskimi i długimi skrzydłami. Długość ciała wynosi 41–52 cm, a rozpiętość skrzydeł 95–120 cm. Samice mają brązowe upierzenie z charakterystyczną białą plamą u nasady ogona. Samce z kolei wyróżniają się popielatym upierzeniem oraz jaśniejszym, rdzawo kreskowanym brzuchem. Spód ciała mają plamkowany lub kreskowany, a spód skrzydeł z dwoma czarnymi pasami. Zarówno z wierzchu, jak i od spodu lotki 1. rzędu oraz pas biegnący na wierzchu przez środek skrzydeł są koloru czarnego. Młode osobniki gatunku charakteryzują się wierzchnim upierzeniem kasztanowobrązowym, a od spodu rdzawym lub żółtawym.

Biologia: Ptaki wracają na obszary gniazdowania w połowie kwietnia i po tym czasie formują pary na jeden sezon. Zdarza się, że ptaki gniazdują w skupiskach – ich teren lęgowy wynosi od kilku do kilkunastu metrów. Gniazdo może być zbudowane na torfowiskach w kępie szuwarów lub w uprawach zbożowych – jest to zależne od siedliska, które ptaki wybiorą na miejsce gniazdowania. Samica znosi średnio 3–5 jaj w jednym lęgu, które są wysiadywane 28–30 dni. Gatunek wyprowadza jeden lęg w roku. Młode ptaki po wykluciu przebywają w gnieździe około 26–32 dni, a następnie jeszcze przez dwa/trzy tygodnie mogą przebywać na terenie lęgowym. Gatunek żeruje zazwyczaj poza terenem lęgowym i wybiera do tego łąki i pastwiska oraz pola uprawne. Podstawą jego diety są drobne ssaki. Oprócz tego błotniak łąkowy żywi się również ptakami wróblowatymi oraz owadami.

Wybiórczość siedliskowa: Ptak zwykle wybiera tereny rozległe, płaskie i niezalesione, sąsiadujące z obszarami łowisk z niską roślinnością. Preferuje torfowiska, łąki i ugory w dolinach rzecznych z roślinnością szuwarową. Atrakcyjnymi obszarami w pobliżu są również żerowiska w postaci pastwisk, kośnych łąk i ściernisk. W ostatnich latach zauważono obszary lęgowe w krajobrazie rolniczym, na których występuje m.in. uprawa rzepaku, zbóż ozimych oraz lucerny.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Ptaków Drapieżnych. Według danych pochodzących z tego monitoringu widoczny jest umiarkowany spadek krajowej liczebności populacji lęgowej [Wardecki i in. 2021]. W latach 2013–2018 populacja błotniaka łąkowego według wyników monitoringu przeprowadzonego na terenie Polski wynosiła 3400–4500 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Przedstawiciele gatunku najczęściej można spotkać na Podlasiu i Mazowszu. Na terenie Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego stwierdzono istnienie pewnego miejsca gniazdowania w rejonie doliny Wiaru w okolicy Makowej. Zaobserwowano również dwa możliwe stanowiska, na których występuje błotniak łąkowy na terenie Parku Krajobrazowego Gór Słonnych oraz jedno prawdopodobne na obszarze Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,

Fot. 67. Błotniak łąkowy – samiec

Fot. 68. Błotniak łąkowy podczas polowania

- Zmniejszenie powierzchni pastwisk i ekstensywnie użytkowanych łąk w dolinach rzecznych,
- Osuszanie torfowisk i śródpolnych zbiorników wodnych,
- Straty w łęgach spowodowane przez drapieżniki,
- Niszczenie gniazd podczas żniw,
- Płoszenie przez człowieka.

Metody ochrony: Można tutaj wymienić:

- Działania mające na celu zachowanie torfowisk i niecek jeziornych na obszarach pozadolinnych,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających,
- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego,
- Działania mające na celu ograniczenie turystyki na terenach występowania gatunku,
- Objęcie ochroną miejsc, na których występują miejsca lęgowe gatunku.

Fot. 69. Sylwetka kani rudej w locie

33. **Kania ruda** – *Milvus milvus* (Linnaeus, 1758), ang. Red Kite

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

L

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Długość ciała wynosi 60–70 cm, a rozpiętość skrzydeł 150–165 cm. Samicę i samca można rozróżnić wyłącznie po wielkości (samice są większe od samców). Pióra na głowie mają szaro-białawe z ciemnymi kreskami. Pierś i brzuch rdzawe z czarną linią wzdłuż stosiny, a wierzch ciała ciemniejszy z rudymi oprawami w odcieniu płowym. Gatunek wyróżnia się wyraźnym wcięciem na zakończeniu długiego ogona, który jest bardzo dobrze widoczny w trakcie lotu. Młode ptaki można rozpoznać po mniej kontrastowym upierzeniu niż u dorosłych przedstawicieli gatunku oraz po dużej ilości jasnych zakończeń piór pokrywowych.

Biologia: Poza okresem lęgowym ptak jest gatunkiem towarzyskim, często można go zaobserwować w dużych grupach. W czasie lęgu natomiast broni swojego terytorium przed innymi przedstawicielami gatunku. Na obszary lęgowe wraca na koniec lutego lub początek marca. Zwykle na początku kwietnia samica składa od 1 do 4 jaj (każde z nich w odstępach 1–3 dni), które następnie są wysiadywane około 35 dni. Po wykluciu się młodych osobników dopiero po 3 lub 4 tygodniach samica zaczyna uczestniczyć w polowaniach, przed upłynięciem tego czasu zdobywaniem pokarmu zajmuje się wyłącznie samiec. Baza pokarmowa kani rudej jest zmienna w zależności od siedliska, jednak składa się głównie z ptaków, ryb i małych gryzoni. Gatunek żywi się również padliną, resztkami z wysypisk śmieci oraz zdobyciami zabranymi od innych ptaków drapieżnych.

Wybiórczość siedliskowa: Kania ruda na obszary lęgowe wybiera najczęściej obrzeża lasów z sąsiedztwem urozmaiconego krajobrazu. Atrakcyjne jest dla niej otoczenie łąk i zbiorników wodnych (jezior, stawów i rzek) oraz terenów leśnych. W porównaniu do kani czarnej nie przeszkadzają jej tereny pozbawione mokradeł, jednak największe skupiska gniazd występują na pojezierzach i w zalesionych dolinach rzecznych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Gatunek występuje głównie w Wielkopolsce i na Pomorzu Zachodnim oraz Pomorzu Gdańskim, Pomorzu Środkowym, Mazurach i Warmii. W województwie podkarpackim występuje sporadycznie i został zaobserwowany m.in.: w powiatach: jasielskim, stalowowolskim, lubaczowskim, kolbuszowskim, łańcuckim i krośnieńskim. Kania ruda jest jednym z ptaków objętych Monitoringiem Ptaków Drapieżnych, w ramach którego w latach 2013–2018 wielkość populacji oszacowano na 1500–2100 par [Chodkiewicz i in. 2019], a liczba populacji wykazuje tendencję wzrostową [Wardecki i in. 2021].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Wycinanie starych drzewostanów,
- Intensyfikacja i chemizacja rolnictwa,
- Przekształcanie trwałych użytków zielonych na pola uprawne,
- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek,
- Straty w łęgach przez drapieżniki,
- Postępująca turystyka w rejonach występowania gatunku.

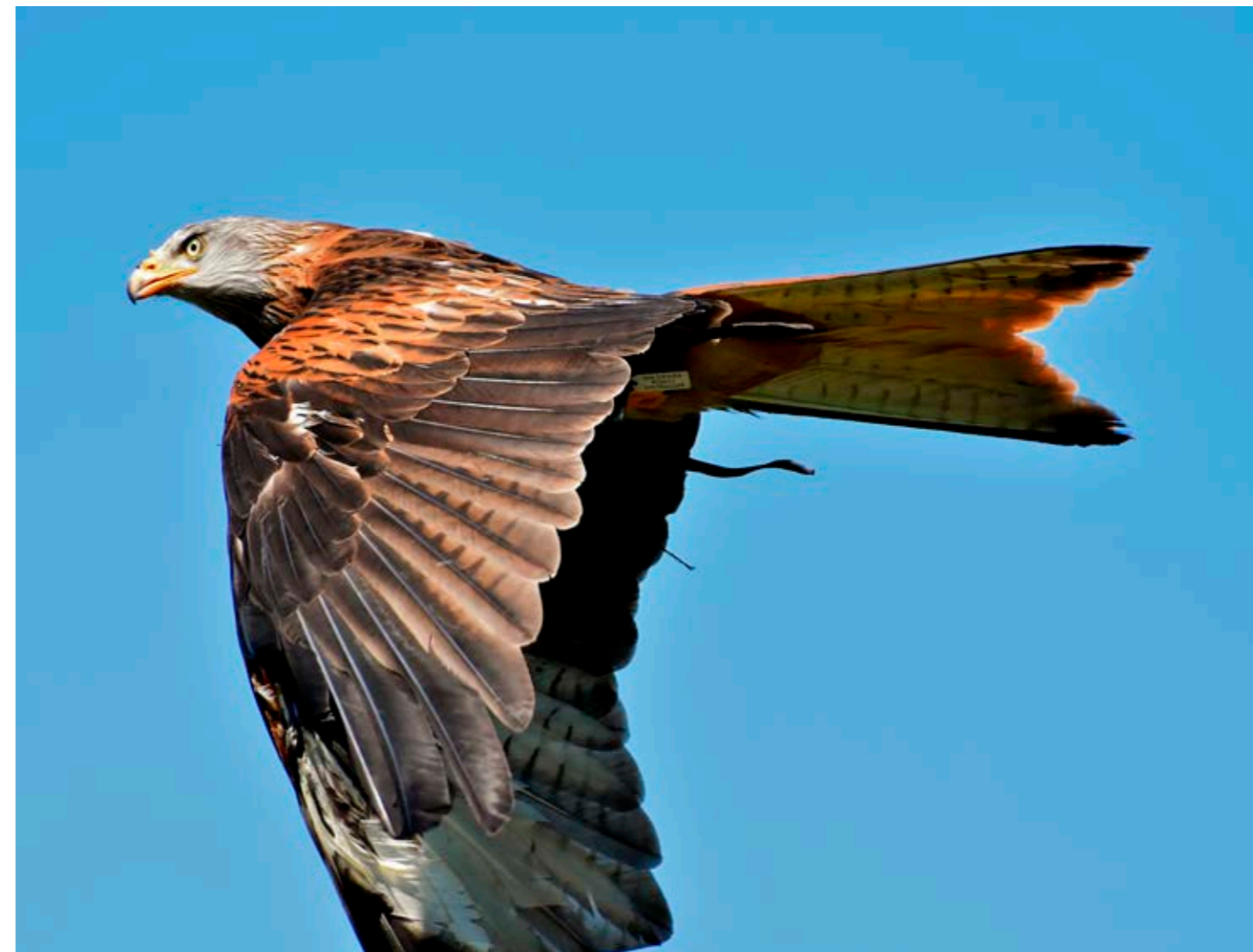

Fot. 70. Kania ruda

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających,
- Działania mające na celu ograniczenie turystyki na terenach występowania gatunku,
- Objęcie ochroną miejsc, na których występują miejsca lęgowe gatunku,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego.

Fot. 71. Kania ruda w locie

34. Kania czarna – *Milvus migrans* (Boddaert, 1783), ang. Black Kite

Rząd: szponiaste – Accipitriformes

L

NT

Rodzina: jastrzębiowate – Accipitridae

Rozpoznawanie: Jest nieco mniejszym ptakiem od kani rudej. Jej długość ciała wynosi 55–60 cm, a rozpiętość skrzydeł 130–150 cm. Samice są niewiele większe od samców. Gatunek wyróżnia się brązowym upierzeniem, na tle którego odznacza się szarawa głowa oraz podłużne rozjaśnienia na środku skrzydeł. Młode osobniki posiadają upierzenie z dużą ilością jasnych obwódok piór okrywowych. W locie można go rozpoznać po długich, wygiętych skrzydłach i wciętych ogonie przy końcu. Kania czarna charakteryzuje się również wibrującymi dźwiękami „hije hijijijiji”, „klui i i i i” oraz ostrym krzykiem „ki ik ik ik”. Ten ostatni dźwięk ptak wydaje podczas zaniepokojenia.

Biologia: Podobnie jak w przypadku kani rudej, kania czarna jest ptakiem towarzyskim, z wyjątkiem okresu lęgowego – gniazda mają od siebie oddalone o co najmniej kilkaset metrów. Na obszary lęgowe wraca na przełomie marca/kwietnia i zwykle składa jaja w drugiej połowie kwietnia – 2–3 sztuki, które wysiaduje przez około 35 dni. Samiec nie bierze udziału w wysiadywaniu – zajmuje się obroną gniazda i zdobywaniem pokarmu. Od wyklucia się młodych osobników dopiero po 3 lub 4 tygodniach samica zaczyna uczestniczyć w polowaniach. Na początku lipca młode ptaki rozpoczynają swoją naukę latania. Bazę pokarmową gatunku stanowią drobne ssaki, ryby i ptaki. Nie pogardzi również padliną oraz resztkami z wysypisk śmieci.

Wybiórczość siedliskowa: Przy wyborze obszaru lęgowego gatunek kieruje się najbardziej korzystnymi warunkami do żerowania – w najlepszym przypadku będą to tereny z urozmaiconym krajobrazem. Taki wybór zapewnia wysoką różnorodność siedlisk na potencjalnych obszarach żerowania. Oprócz tego przy wyborze miejsca gniazdowania ptak poszukuje starych drzew na terenach leśnych – zazwyczaj osiedla się na krawędzi lasu.

Występowanie i liczebność w Polsce: Kania czarna należy do gatunków objętych Monitoringiem Ptaków Drapieżnych. Według tych danych liczebność lęgową w Polsce w latach 2013–2018 oszacowano na 600–1000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Gatunek został zaobserwowany na terenie Podkarpacia m.in.: w pow. lubaczowskim, pow. krośnieńskim, pow. rzeszowskim, pow. leżajskim, pow. jasielskim oraz pow. tarnobrzeskim [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zanik mozaiki pól, łąk i ugorów oraz śródpolnych oczek wodnych,
- Kolizje ptaków z sieciami energetycznymi i farmami wiatrowymi,
- Postępujący ruch turystyczny w rejonach występowania gatunku,
- Osuszanie siedlisk podmokłych,
- Odstrzał w czasie migracji,
- Usuwanie starodrzewów.

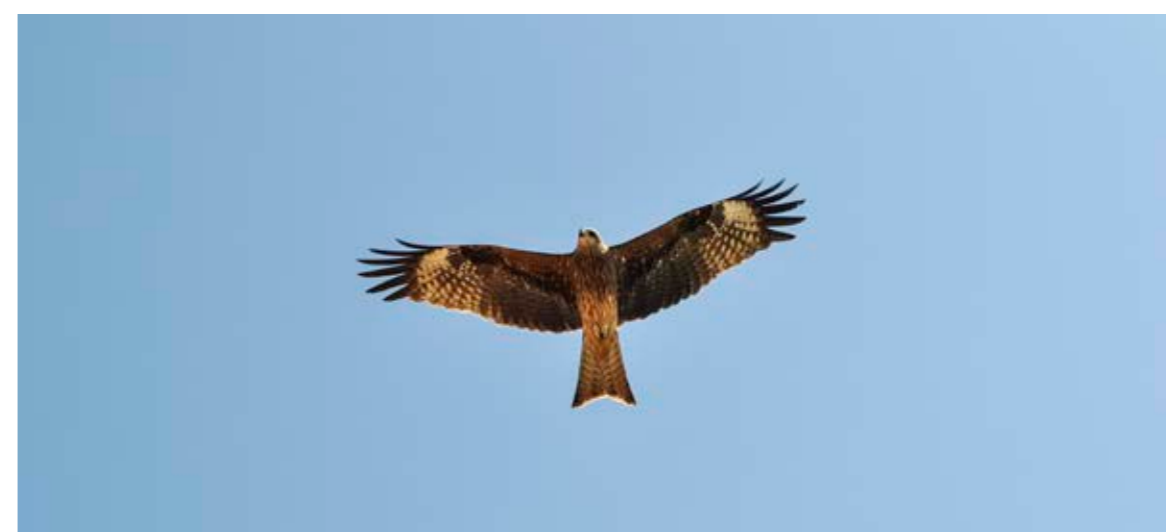
Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Ograniczenie planów przekształceń reżimu hydrologicznego rzek,
- Wprowadzenie korekt w instrukcji gospodarowania wodą na istniejących zbiornikach w sytuacjach tego wymagających,

- Działania mające na celu ograniczenie turystyki na terenach występowania gatunku,
- Objęcie ochroną miejsc, na których występują gniazda gatunku,
- Działania mające na celu ochronę i odtworzenie lasów przy brzegach cieków i zbiorników wodnych,
- Poparcie dla rolnictwa ekstensywnego.

Fot. 72. Kania czarna

Fot. 73. Kania czarna w locie

35. Płomykówka – *Tyto alba* (Scopoli, 1769), ang. Barn Owl

Rząd: sowy – Strigiformes

L

Rodzina: Płomykówkowate – Tytonidae

Rozpoznawanie: Jest smukłą sową, wielkości dużego gołębia (rozpiętość skrzydeł 86–98 cm). Część twarzowa głowy z kremową szlarą w kształcie serca. Wierzch ciała jest szaro-płowy z nakrapianiem, spód płowy, ciemno kropkowany, a oczy czarne. Nie występuje u niej wyraźny dymorfizm płciowy – samica jest nieznacznie ciemniejsza od samca.

Biologia: Ptaki odzywają się w nocy od lutego do połowy kwietnia. Głos terytorialny samca to gardłowy krzyk „shrrreeech”, a godowy ciche mruczenie. Tworzą przeważnie związki monogamiczne. Wyprowadzają 1 albo 2 lęgi w roku (w zależności od liczebności myszy). Sowy te nie budują gniazd, lecz składają jaja bezpośrednio na podłożu. Gniazdują przeważnie na strychach budynków, w wieżach kościołów, stodołach itp., a także zajmują chętnie specjalne skrzynki lęgowe. W zniesieniu jest 4–8 jaj, które wysiaduje samica przez około miesiąc. W tym czasie samiec dokarmia partnerkę. Pisklęta opuszczają gniazdo po 40–50 dniach, po czym jeszcze przez blisko miesiąc pozostają pod opieką rodziców. Jest to gatunek o aktywności nocnej – dzień spędza w ukryciu, a polowanie rozpoczyna po zapadnięciu zmroku. Ich pokarm stanowią głównie drobne gryzonie oraz niewielkie ptaki i nietoperze.

Wybiórczość siedliskowa: Jest gatunkiem synantropijnym. Zasiedla budynki i budowle w osiedlach ludzkich, najliczniej na terenach rolniczych i w obrzeżach miast. Poluje na łąkach i polach uprawnych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest ona objęta od 2020 roku Monitoringiem Sów Krajobrazu Rolniczego. Jej rozmieszczenie w Polsce jest dość równomierne, a największe liczebności wykazuje się w dolinie Warty. Wielkość populacji w kraju szacowana jest na 1000–1500 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. Nie jest jednak do końca poznany trend liczebności gatunku. Kontynuacja monitoringu w kolejnych latach najprawdopodobniej pozwoli określić kierunki zmian liczebności sów zamieszkujących krajobraz rolniczy [Wardecki i in. 2021]. Na Podkarpaciu jest ona gatunkiem bardzo rzadkim i nie ma obecnie potwierdzonych źródeł informacji o jej gniazdowaniu na obszarze tutejszych parków krajobrazowych, chociaż odnotowywana była w przeszłości wielokrotnie.

Zagrożenia: Przyczynami spadku jej liczebności mogą być:

- Chemizacja i intensyfikacja rolnictwa,
- Ograniczenie powierzchni użytków zielonych, prowadzące do zubożenia bazy pokarmowej,
- Modernizacja budynków, która zmniejsza dostępność do miejsc lęgowych,
- Presja ze strony drapieżników.

Metody ochrony: Należy:

- Wprowadzać mechanizmy finansowania promujące tradycyjne rolnictwo,
- Umieszczać budki lęgowe w ramach rekompensaty przyrodniczej w trakcie prac termomodernizacyjnych w budynkach,
- Edukować społeczeństwo w celu zmiany niekorzystnego wizerunku tych zwierząt w świadomości mieszkańców.

Fot. 74. Płomykówka

Fot. 75. Płomykówka w locie ze swoją zdobyczą

36. Sóweczka – *Glaucidium passerinum* (Linnaeus, 1758), ang. Pygmy Owl

Rząd: sowy – Strigiformes

L

Rodzina: puszczykowate – Strigidae

Rozpoznawanie: Nosi miano najmniejszej sowy europejskiej, a jej wymiary wynoszą kolejno: długość ciała około 17 cm, rozpiętość skrzydeł około 35 cm. Posiada regularnie plamkowane szarobrązowe upierzenie na wierzchu ciała oraz jasne upierzenie z długimi ciemnymi pasami. Wyróżnia się małą, zaokrągloną głową z białymi plamkami i mało widoczną szyją. Młode ptaki można rozpoznać po bardziej jednolitym upierzeniu niż dorosłe osobniki. Odgłosy, po jakich można rozpoznać samicę i młode ptaki, to „siiiit” (o wysokim i donośnym tonie). Samiec z kolei odzywa się wysokimi i krótkimi odgłosami „piju” (ich częstotliwość to około 30 razy na minutę).

Biologia: Gatunek jest bardzo przywiązany do swojego miejsca siedliskowego – może gniazdować w nim przez wiele lat. Samiec wraca na lęgi w lutym i poszukuje odpowiedniej dziupli (o średnicy często mniejszej niż 5 cm), najczęściej wykutej wcześniej przez dzięcioła. Samica składa średnio 5 jaj (zwykle 3–7 jaj) na dnie dziupli i wysiaduje przez 26–28 dni. Ptak wyprowadza jeden lęg w roku. Młode ptaki wykluwają się jednocześnie i pozostają w dziupli jeszcze dodatkowe 28 dni, a samodzielność nabywają po miesiącu od opuszczenia gniazda. Sóweczka żywi się głównie małymi ssakami i ptakami, a ich udział w diecie jest zależny od pory roku.

Wybiórczość siedliskowa: Na obszary lęgowe gatunek wybiera wysokopiennie bory oraz lasy mieszane z gęstym podszytem. Najchętniej zajmuje dziuple w drzewostanach świerkowych oraz jodłowych. Niezwykle istotnym elementem przy wyborze siedliska jest również występowanie bujnego porostu. Na obszarach górzystych można ją spotkać do 1650 m n.p.m. Sóweczka jest ptakiem raczej osiadłym – przy wyborze bogatego siedliska może być na danym obszarze cały rok. W innym przypadku może się przemieszczać w inne rejony w okresie jesienno-zimowym w poszukiwaniu pożywienia.

Występowanie i liczebność w Polsce: Sóweczka występuje głównie w paśmie gór na południu Polski, ale oprócz tego zamieszkuje również obszar Borów Dolnośląskich oraz Puszczy Białowieskiej. Znaczną część populacji gatunku odnotowano na terenach parków narodowych: Karkonoski, Białowieski, Gór Stołowych, Bieszczadzki, Magurski oraz Tatrzański. Na podstawie danych Monitoringu Lęgowych Sów Leśnych liczbę populacyjną sóweczki oszacowano na 1400–1800 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Z pięciu parków krajobrazowych administrowanych przez Zespół Parków Krajobrazowych w Przemyślu sóweczkę najczęściej można spotkać na obszarze Pogórza Przemyskiego, co potwierdzają m.in. inwentaryzacje wykonywane w ramach projektu „Ptaki Karpat” oraz wcześniejsze publikacje (m.in. Bylicka 2011). Stwierdzenia sóweczki dotyczą także sąsiednich Gór Sanocko-Turczańskich.

Zagrożenia: Zagrożenia dla gatunku wynikają głównie z nadmiernej eksploatacji starszych drzewostanów, usuwania martwego drewna i upraszczania struktury piętrowej, gatunkowej i wiekowej drzewostanów. Negatywny wpływ na wielkość populacji ma również zmniejszająca się powierzchnia starodrzewu.

Metody ochrony: Należą do nich:

- Wieszanie budek lęgowych dostosowanych do gatunku,
- Pozostawianie zamierających lub martwych drzew dziuplastych,
- Utworzenie stref ochronnych w obrębie zajętych dziupli,
- Działania mające na celu utworzenie drzewostanów wielopiętrowych z mozaikowością siedlisk i wieku drzewostanu.

Fot. 76. Sóweczka

Fot. 77. Pójdźka

37. Pójdźka – *Athene noctua* (Scopoli, 1769), ang. Little Owl

Rząd: sowy – Strigiformes

L

Rodzina: puszczykowate – Strigidae

Rozpoznawanie: Niewielka sowa o rozpiętości skrzydeł 54–58 cm i masie ciała 160–250 g. Posiada dużą głowę bez uszu i szarobrunatne upierzenie z białym nakrapianiem. Na twarzy ma wyraźnie widoczne białe brwi, żółte oczy i dziób. Nie występuje u niej dymorfizm płciowy.

Biologia: Jest ona gatunkiem osiadłym. Prowadzi nocny tryb życia, choć uaktywnia się już wczesnym wieczorem przed zapadnięciem zmroku. Wyprowadza jeden lęg w ciągu roku. Zakłada gniazda w szczelinach i otworach w ścianach budynków, na strychach oraz w dziuplach drzew, niekiedy w specjalnych skrzynkach lęgowych. Na początku maja samica składa jaja (3–5), które wysiaduje przez około 28 dni. Pisklęta są zdolne do lotu po ok. 4–5 tygodniach od wyklucia, ale jeszcze przez kolejny miesiąc dokarmiają je rodzice. Na ich pokarm składają się owady, dżdżownice, a także małe gryzonie, niewielkie ptaki i żaby.

Wybiórczość siedliskowa: Zasiadła tereny rolnicze o ekstensywnej gospodarce, z miedzami, pastwiskami, ugorami o niskiej roślinności oraz alejami drzew, zwłaszcza wierzb, w których naturalnych dziuplach zakłada gniazda. Potrzebuje niskiej roślinności, wśród której chwytta ofiary, i tzw. czatowni, z których wypatruje zdobyczy. Drugim siedliskiem lęgowym pójdźki są peryferia miast, gdzie zajmuje wnęki w budynkach.

Występowanie i liczebność w Polsce: Występuje na terenie niemal całego kraju, lecz najliczniejsza jest w centralnej i południowo-wschodniej części Polski. Jest ona objęta Monitoringiem Sów Krajobrazu Rolniczego od 2020 roku. Jej liczebność szacuje się na 500–1000 par lęgowych, ale brak jest wystarczających danych, aby określić trend liczebności [Chodkiewicz i in. 2019]. Na Podkarpaciu w ostatnich latach jej gniazdowanie odnotowywano głównie w północnej części województwa m.in. w powiatach: rzeszowskim, leżajskim, stalowowolskim i przemyskim [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich przede wszystkim:

- Intensyfikacja rolnictwa,
- Zaniechanie gospodarki rolnej, w szczególności użytkowania łąk i pastwisk,
- Presja ze strony drapieżników,
- Niszczenie zadrzewień śródpolnych.

Metody ochrony: Do najskuteczniejszych metod ochrony można zaliczyć:

- Modyfikację założeń dopłat rolnośrodowiskowych wspierających tradycyjną gospodarkę rolną,
- Edukację ekologiczną głównie wśród rolników,
- Racjonalne planowanie przestrzenne,
- Ochrona zadrzewień śródpolnych,
- Wywieszanie specjalistycznych budek lęgowych.

Fot. 78. Włochatka

Fot. 79. Pisklęta włochatki

38. Włochatka – *Aegolius funereus* (Linnaeus, 1758), ang. Tengmalm's Owl

Rząd: sowy – Strigiformes

L NT

Rodzina: puszczykowate – Strigidae

Rozpoznawanie: Włochatka ma nieproporcjonalnie dużą głowę w stosunku do swojej krępej postury. Jest niewielkim ptakiem o wymiarach: długość ciała 25 cm, rozpiętość skrzydeł 55 cm. Samce są o 1/3 mniejsze od samic. Charakteryzuje się upierzeniem o brązowej barwie, na którym odznaczają się rozmyte białe plamki. Młode osobniki można rozpoznać po jednolitym, ciemniejszym brązowym upierzeniu. Samca można również rozpoznać po metodycznie powtarzającym się odgłosie „upu pu pu pu pu pu”.

Biologia: Czas przystąpienia do lęgów jest zależny od warunków atmosferycznych oraz ilości pokarmu – od kwietnia na terenach górzystych do początku maja na obszarach nizinnych. Gatunek prowadzi nocny tryb życia, jednak w czasie pogody niżowej może również polować w trakcie dnia. Pary zwykle monogamiczne, ale przy większej obfitości jedzenia mogą być również poligamiczne i gatunek może w takim przypadku wyprowadzić dwa lęgi w ciągu roku. Podczas jednego zniesienia samica składa w odstępach dwudniowych łącznie od 3 do 8 jaj, które następnie są wysiadywane, licząc od zniesienia pierwszego jaja, przez 26–29 dni. Młode ptaki po 30 dniach od wyklucia są gotowe do wylotu z gniazda, a do tego czasu przez pierwsze 20 dni są ogrzewane przez samicę, a samiec w tym czasie zajmuje się polowaniem. Przez następne 5–6 tygodni oddalają się maksymalnie na 1 km od gniazda i do czasu pełnego usamodzielnienia się są w dalszym ciągu dokarmiane przez dorosłe ptaki. Podstawą pokarmową dla włochatki są małe ssaki (głównie norniki i nornice rude), a w przypadku braku wystarczającej ilości wspomnianego pożywienia, dietę uzupełniają, polując na ptaki.

Wybiórczość siedliskowa: Preferuje rozległe drzewostany iglaste, w których dominuje jodła lub świerk, ale można ją też spotkać w borach sosnowych oraz lasach mieszanych z domieszką świerka. Przy wyborze siedliska gatunek zwraca uwagę na obecność w sąsiedztwie rozległych terenów otwartych m.in. bagien, dolin rzecznych, upraw i zrębów. Omija obszary występowania większych gatunków sów.

Występowanie i liczebność w Polsce: Włochatka jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Lęgowych Sów Leśnych i drugim najbardziej licznym gatunkiem w ramach tego monitoringu. Liczba populacyjna ptaka została oszacowana na podstawie analiz z lat 2013–2018 na 1400–2400 par [Chodkiewicz i in. 2019]. W ramach tych samych analiz określono również stabilny trend liczebności wspomnianego gatunku. Na terenie Polski większość siedlisk gatunku występuje w Puszczy Białowieskiej, Augustowskiej, Piskiej, Knyszyńskiej oraz na Pomorzu Gdańskim i w rejonie Sudetów i Karpat. W województwie podkarpackim obserwowano ją m.in. na Pogórzu Przemyskim oraz Pogórzu Strzyżowskim (Wilk i in. 2016).

Zagrożenia: Należą do nich:

- Uproszczenie struktury gatunkowej, piętrowej i wiekowej drzewostanów,
- Likwidacja obumierających drzew i martwego drewna z obszarów leśnych,
- Zmniejszająca się powierzchnia starodrzewu.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Działania mające na celu ochronę jak największej powierzchni starodrzewu,
- Unikanie zmian w krajobrazie na terenach otwartych (zmiany użytkowania gruntu, wycinanie drzew),
- Pozostawienie zamierających i martwych drzew dziuplastych,
- Rozwieszanie budek lęgowych w młodszych drzewostanach.

Fot. 80. Pisklę puchacza

Fot. 81. Puchacz w locie

39. Puchacz – *Bubo bubo* (Linnaeus, 1758), ang. Eagle Owl

Rząd: sowy – Strigiformes

L NT

Rodzina: puszczykowate – Strigidae

Rozpoznawanie: Puchacz jest przedstawicielem jednych z największych sów na świecie i jednocześnie największą sową w Europie. Jego długość ciała wynosi 70 cm, a rozpiętość skrzydeł 155–180 cm. Puchacz dzięki swojemu upierzeniu w postaci mozaikowego układu czarnych plam i kresk na brązowożółtym tle – jest trudny do dostrzeżenia w terenie. Gatunek wyróżnia się dużymi, pomarańczowymi oczami i wyraźnymi pęczkami piór na głowie. Samca od samicy można rozpoznać po różnicy wielkości – samiec jest mniejszy. Ptak wydaje charakterystyczne odgłosy: godowe, niskie „u-hu” i ostrzegawcze podobne do szczekania psa. Samica wydaje o około 3 tony wyższy dźwięk, szczekliwy „wej-ew” oraz głosem alarmowym brzmiącym ostro „grak”. Młodym ptakom przed ukończeniem 4 miesiąca życia wyrastają wyraźne pęczki piór na głowie.

Biologia: Przed założeniem gniazda samica przebywa przez jakiś czas w wybranym na lęgowisko miejscu, aby ocenić, czy jest ono bezpieczne. Puchacz jest gatunkiem bardzo terytorialnym. Samica składa w odstępach 2–4-dniowych średnio od 2 do 3 jaj w jednym lęgu. Gatunek może przystąpić do ponownego lęgu, jeśli straci jaja na wczesnym etapie wysiadywania. Samica wysiadyuje przez około 34 dni, a po wykluciu się jeszcze przez 3 tygodnie młode ptaki są karmione przez samicę. Po 4–5 tygodniach od wyklucia się młode osobniki opuszczają gniazdo na piechotę, gdyż zaczynają latać dopiero w 3 miesiącu. Przez następne 3 miesiące mogą jeszcze przebywać na terenie lęgowym, a po tym czasie są przepędzane przez rodziców. Następne pokolenie często na miejsce gniazdowe wybiera obszar sąsiadujący z tym, w którym się wychowały. Baza pokarmowa jest zależna od siedliska, ale ofiary zwykle mają masę powyżej 100 g. Najczęściej należą do nich jeż, kret, wiewiórka, grzywacz, wrona, kruk oraz myszy, szczury i koty.

Wybiórczość siedliskowa: Puchacz preferuje tereny, które są rzadko uczęszczane przez człowieka i są mało przez niego zniekształcone. Atrakcyjne są dla niego siedliska z sąsiedztwem rozległych terenów otwartych, na których ptak może zdobywać pożywienie. Siedliska gatunku można zaobserwować m.in. na torfowiskach, skrajach bagien, w pobliżu zbiorników wodnych i dolin rzecznych, a na obszarach górzystych na półkach skalnych. Może się również zdarzyć, że ptak zasiedli opuszczone gniazda bociana czarnego lub ptaków drapieżnych albo założy gniazdo w kopie siana czy na ambonie myśliwskiej.

Występowanie i liczebność w Polsce: Stan liczebności gatunku w Polsce w ramach Monitoringu Lęgowych Sów Leśnych oceniono na 270–380 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Ich gniazda występują głównie na Lubelszczyźnie, w Kotlinie Biebrzańskiej oraz na ziemi kłodzkiej. Oprócz tego zaobserwowano również skupiska par na terenie Pomorza, Karpat, Bieszczad oraz Pienin [Chylarecki i in. 2015]. Odnotowywano go także na Pogórzu Przemyskim i w Górach Sanocko-Turczańskich [Kunysz i in. 2010].

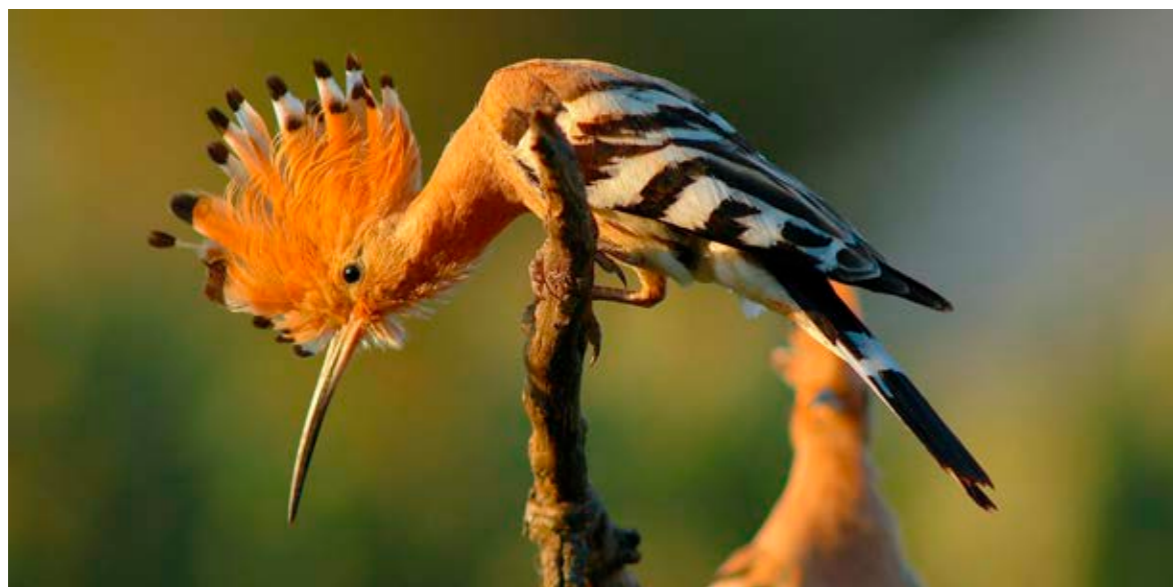
Zagrożenia: Należą do nich:

- Płoszenie przez człowieka (m.in. przez nasiloną turystykę),
- Straty w lęgach spowodowane przez drapieżniki,
- Zmniejszanie się powierzchni terenów otwartych,

- Kolizje ptaków z sieciami energetycznymi,
- Celowe prześladowanie przez człowieka.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Wprowadzenie ochrony strefowej miejsc gniazdowych,
- Unikanie zmian w krajobrazie, głównie na terenach otwartych (zmiany użytkowania gruntu, wycinanie drzew).

Fot. 82. Dudek ze swoim charakterystycznym wachlarzowatym czubem

Fot. 83. Samiec dudka podczas tańców godowych

40. Dudek – *Upupa epops* (Linnaeus, 1758), ang. Hoopoe

Rząd: dzioborożcowe – Bucerotiformes

L

Rodzina: dudki – Upupidae

Rozpoznawanie: Dudek jest gatunkiem niezwykle wyróżniającym się pod względem: ubarwienia, sposobu lotu oraz wydawanych odgłosów. Jest ptakiem o długości ciała 26–28 cm i rozpiętości skrzydeł 42–46 cm. Na głowie ma charakterystyczny rozkładany wachlarzowato czub w kolorze rdzawo-brązowym z zakończeniami w kolorze czarnym. Upierzenie na grzbiecie i piersi jest rdzawo-brązowe, na brzuchu żółtawobiałe, a na skrzydłach są wyraźnie zaznaczone czarno-białe poprzeczne pasy. Ptak wydaje niepowtarzalny donośny, głuchy dźwięk „up up up”

Biologia: Po powrocie na lęgowiska samica na przełomie kwietnia i maja przystępuje do składania jaj. W jednym zniesieniu zwykle jest złożone 6–8 sztuk, chociaż zdarzają się przypadki, w których lęg wynosi 4–12 sztuk. Jaja wysiaduje wyłącznie samica średnio 15–16 dni, a po wykluciu się młode osobniki opuszczają gniazdo po 25–29 dniach. Dorosłe osobniki podczas opieki nad gniazdem w celu zdobycia pokarmu mogą oddalić się od gniazda nawet powyżej kilometra. Zagrożone młode ptaki podczas nieobecności opiekunów mogą wydobyć z gruczołu kuprowego oleisty płyn o odrażającej woni lub wydalić pod ciśnieniem strumień płynnego kału. Bazę pokarmową stanowią głównie owady i pajęczaki, ale dudek nie pogardzi również posiłkiem w postaci dżdżownicy i niewielkimi mięczakami.

Wybiórczość siedliskowa: Dudek na swoje obszary lęgowe wybiera tereny związane z rolnictwem ekstensywnym. Siedliska często występują na skrajach terenów leśnych, ale mogą wystąpić również na obszarach polan i zrębów śródleśnych oraz murawach, poligonach i wydmach. Gatunek unika miejsc podmokłych, a z terenów związanych z rzekami wybierze krawędzie dolin dużych rzek oraz wyniesienia wydmowe. Swoje gniazdo zawsze tworzy w ukryciu, m.in.: w dziuplach, stertach gałęzi lub w opuszczonych budynkach.

Występowanie i liczebność w Polsce: Gatunek jest objęty Monitoringiem Pospolitych Ptaków Lęgowych, w ramach którego liczebność populacji w latach 2013–2018 została oszacowana na 43 000–66 000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. Najwięcej osobników występuje w centralnej i wschodniej części Polski. Gatunek preferuje raczej tereny nizinne: do 600 m n.p.m., a na terenie Śląska, Wielkopolski, Lubelszczyzny i Podkarpacia jest nieregularnie rozmieszczony. Zaobserwowano pewne stanowiska lęgowe na terenie Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie w okolicy Wołowej Górki i Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej na południowy zachód od Huty Różanieckiej [dbPtak 2022]. Poza tym przy odrobinie szczęścia można go spotkać na Pogórzu Przemyskim (m.in. w dolinie Wiaru) oraz w Górach Sanocko-Turczańskich.

Zagrożenia: Należą do nich:

- Używanie środków owadobójczych,
- Upraszczanie mozaiki krajobrazu rolniczego,
- Usuwanie drzew dziuplastych na terenach rolniczych.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Wprowadzenie ochrony obszarowej w miejscach potencjalnego występowania gatunku,
- Pozostawianie dziuplastych drzew na terenach rolniczych,
- Działania mające na celu zaniechanie nawożenia mineralnego i stosowania pestycydów,
- Wieszanie budek lęgowych w taki sposób, aby były niewidoczne dla ludzi i dobrze zabezpieczone przed drapieżnikami.

Fot. 84. Dzięcioł zielonosiwy – samiec

Fot. 85. Dzięcioł zielonosiwy – samica

41. Dzięcioł zielonosiwy – *Picus canus* (Gmelin, 1788), ang. Grey-headed Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Dzięcioł zielonosiwy należy do średniej wielkości ptaków, a jego wymiary ciała wynoszą odpowiednio: długość ciała 25–30 cm, rozpiętość skrzydeł 38–40 cm. Pióra na szyi i karku są szare z niebieskawym odcieniem, a na głowie są widoczne czarne paseczki. Upierzenie na wierzchu skrzydeł i plecach jest zielone, a na kuprze żółtozielone. Pierś i brzuch są szarozielone, pod ogonem upierzenie jest brudnobiałe. Samca można rozpoznać po niewielkiej czerwonej plamie na czole. Młode osobniki mają upierzenie mniej kontrastowe z wyraźnym brązowym odcieniem.

Biologia: Jest gatunkiem monogamicznym, a jego okres lęgowy trwa od kwietnia do przełomu czerwca/lipca. Po wykuciu dziupli trwającym od 9 do 21 dni przez parę, samica znosi 7–9 jaj. Przy zbyt małej ilości dostępnych siedlisk dzięcioł zielonosiwy może zająć dziuplę z poprzedniego roku. Wysiadywanie jaj trwa 14–16 dni, a młode opuszczają dziuplę po 24–28 dniach. Młode osobniki są raczej ciche i można je usłyszeć podczas karmienia. Gatunek prowadzi wyłącznie jeden lęg w roku. Charakteryzuje się osiadłym trybem życia, przemieszcza się głównie w celu znalezienia pokarmu w okresie zimowym. Podstawą diety dzięcioła zielonosiwego są różne gatunki mrówek. Dodatkowo odżywia się również owocami jarzębiny i bzu czarnego oraz orzechami laskowymi.

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek występuje przeważnie w lasach liściastych i mieszanych, w których znajdują się zamierające lub martwe drzewa, a najczęściej można go zauważyć na skrajach lasu, w sąsiedztwie których występują otwarte przestrzenie. Na obszarach górzystych można go spotkać częściej w starych buczynach niż borach. Poza tym występuje m.in. w parkach i większych zadrzewieniach śródpolnych.

Występowanie i liczebność w Polsce: W Polsce dzięcioł zielonosiwy jest gatunkiem słabo rozpowszechnionym i nielicznym, a jego główne siedliska zlokalizowane są w północno-wschodniej i południowej części kraju. Pewne miejsca gniazdowania występują w Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego na północny zachód od Krzeczkowej i w rejonie Makowej oraz w Parku Krajobrazowym Gór Słonnych na południowy wschód od Woli Korzenieckiej, w sąsiedztwie Nowosielc Kozickich oraz Kwaszeniny [www.iop.krakow.pl]. W latach 2013–2018 na terenie Polski liczbę populacji gatunku oszacowano w przedziale 3000–5000 par [Chodkiewicz i in. 2019].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Ograniczanie powierzchni starodrzewu i usuwanie obumierających i martwych drzew z lasu,
- Usuwanie zadrzewień przy zbiornikach wodnych i w dolinach rzecznych,
- Intensyfikacja rolnictwa na obszarach sąsiadujących z lasami,
- Zalesianie otwartych terenów w postaci nieużytków i gruntów porolnych.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Wprowadzenie programów rolnośrodowiskowych w celu zachowania mozaiki terenów rolniczych i lasów,

- Zachowanie starych drzewostanów w zadrzewieniach śródpolnych, parkach i dolinach rzecznych,
- Pozostawienie w starodrzewach zamierających i martwych drzew.

Fot. 86. Dzięcioł zielony

42. **Dzięcioł zielony** – *Picus viridis* (Linnaeus, 1758), ang. Green Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Długość ciała 31–33 cm, rozpiętość skrzydeł 40–42 cm i waga 150–220 g. W jego ubarwieniu dominują różne odcienie koloru zielonego z żółtawą plamą na kuprze. Na wierzchu głowy posiada czerwoną czapkę, sięgającą na potylicę. Oczy otoczone są czarną maseczką, przechodzącą w czarny wąs – u samców z czerwoną plamą na środku.

Biologia: Podobnie jak inne dzięcioły jest gatunkiem osiadłym. Przez cały rok przebywa w pobliżu swojego terytorium lęgowego. Osobniki łączą się w pary nawet na całe życie, a ich kojarzeniu się towarzyszy rytualne karmienie samicy przez samca. Wykuwają dziuple w drzewach o miękkim drzewie (wierzba, olcha, topola), kilka metrów nad ziemią. Jaja składają od połowy kwietnia (5–7 sztuk), które wysiaduje głównie samiec. Okres inkubacji trwa 14–19 dni, a pisklęta opuszczają gniazdo po kolejnych 24–26 dniach. Poza okresem rozrodczym ptaki te żyją zazwyczaj samotnie. Odżywiają się owadami i ich larwami wyszukiwanymi pod korą. Chętnie wybierają mrówki i ich larwy z mrowiska przy pomocy swojego długiego, lepkiego języka. W przypadkach braku ulubionego pożywienia zjadają również jagody i inne owoce.

Wybiórczość siedliskowa: Zasadniczo nie jest ptakiem leśnym. Zasadza zadrzewienia, aleje, parki, także w miastach oraz skraje lasów liściastych i mieszanych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest objęty Monitorowaniem Pospolitych Ptaków Lęgowych i według tych danych jego populacja wykazuje w ostatnich latach znaczący trend wzrostowy. Populację szacuje się na 28 000–43 000 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. Na terenie województwa podkarpackiego jest dość pospolity i jego rozmieszczenie jest w miarę równomierne. Na podstawie danych z interaktywnego Atlasu Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie można stwierdzić, że gniazduje on na obszarze wszystkich podkarpackich parków krajobrazowych. Unika jedynie wyższych partii górskich.

Zagrożenia: Należą do nich:

- Intensyfikacja rolnictwa,
- Zaniechanie gospodarki rolnej i zalesienia,
- Wycinanie alei i pojedynczych starych drzew na terenach otwartych,
- Presja ze strony drapieżników.

Metody ochrony: Należy przede wszystkim chronić zadrzewienia ze starymi drzewami, szczególnie w dolinach rzecznych. Poza tym ważne jest wsparcie finansowe rolników poprzez programy rolnośrodowiskowe promujące tradycyjne metody użytkowania.

Fot. 87. Dzięcioł czarny

43. **Dzięcioł czarny** – *Dryocopus martius* (Linnaeus, 1758), ang. Black Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Gatunek posiada bardzo łatwe do rozpoznania upierzenie, gdyż jest całe czarne z wyjątkiem czerwonej „czapeczki”, dzięki której można rozróżnić samca od samicy. Samiec posiada ją na wierzchu głowy, a samica z tyłu głowy. Dzięcioł czarny jest największym z polskich dzięciołów, a długość jego ciała wynosi 45 cm, przy rozpiętości skrzydeł 75 cm. Młode ptaki zaraz po wykluciu są gołe i ślepe, po czym nabywają upierzenia czarnego z odcieniem brązowym. W czasie wiosny gatunek przez swoją hałaśliwość jest łatwy do zidentyfikowania. Można go rozpoznać po odgłosach: „klju klju” i „kliao kliao”.

Biologia: Czas przystąpienia do lęgów jest zależny od warunków atmosferycznych, jakie występują w czasie wiosny. Najczęściej ma to jednak miejsce w drugiej połowie kwietnia. Gatunek wyprowadza jeden lęg w roku, jednak w razie wyjątku może przystąpić do niego ponownie (po stracie lęgu podczas składania jaj lub na początku inkubacji). Samica znosi zwykle 4–6 jaj i wysiadyuje je wspólnie z samcem przez 12–14 dni. Młode ptaki wykluwają się synchronicznie, gdyż wysiadywanie jaj rozpoczyna się wraz ze złożeniem ostatniego jaja. Dziupłę opuszczają średnio po 24–31 dniach, a do tego czasu dorosłe osobniki wspólnie wywiązują się z obowiązków opieki. Dzięcioł czarny odżywia się mrówkami i larwami owadów oraz nasionami drzew.

Wybiórczość siedliskowa: Dzięcioł czarny tworzy siedliska na różnego rodzaju terenach liściastych. Można go spotkać zarówno w borach, jak i lasach liściastych, jednak chętniej wybierze te o umiarkowanym zwarciu i o dużej powierzchni. Gatunek unika otwartych przestrzeni i siedzib ludzkich. Zauważono zależność pomiędzy występowaniem płatów drzewostanów iglastych w lasach mieszanych i liściastych oraz o mało urozmaiconej rzeźbie terenu a większą ilością siedlisk gatunku. Na terenie miast może wystąpić na ich obrzeżach w starych rozległych parkach.

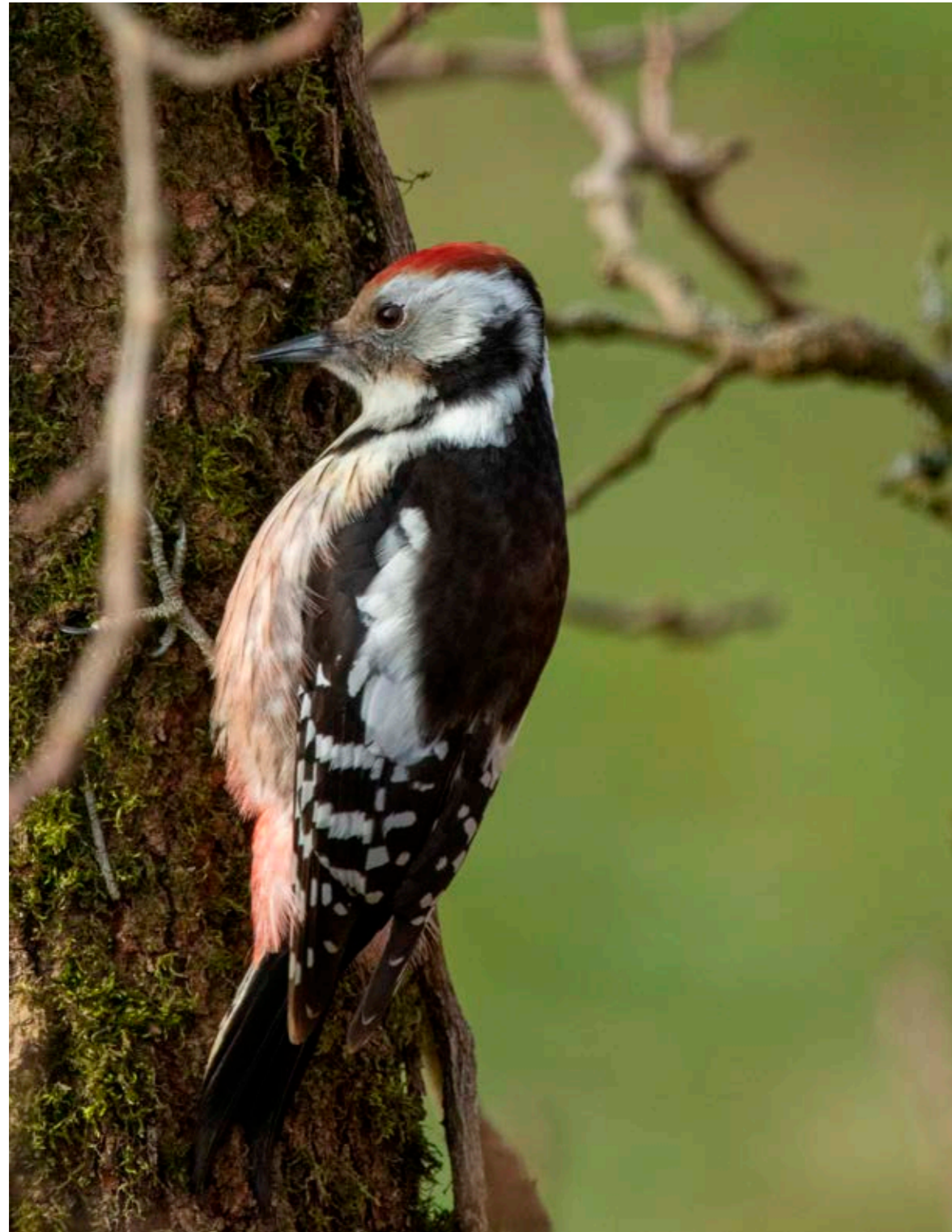
Występowanie i liczebność w Polsce: W wyniku Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych, jakim objęty jest dzięcioł czarny, wykazano, że liczba populacyjna ma tendencję wzrostową. W latach 2013–2018 została ona oszacowana na 30 000–45 000 par [Chodkiewicz i in. 2019]. W Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego odnotowano dwa pewne stanowiska gniazdowania gatunku: w dolinie Sanu w Makowej oraz na północny wschód od Huty Brzuskiej. Po jednym pewnym siedlisku również zaobserwowano w następujących parkach: Parku Krajobrazowym Gór Słonnych – w rejonie Kwaszeniny, w Parku Krajobrazowym Puszczy Solskiej na północny zachód od Rudy Różanieckiej oraz w Parku Krajobrazowym Lasy Janowskie – w sąsiedztwie Zdzisławic [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmniejszająca się powierzchnia starodrzewu,
- Usuwanie z lasu obumierających i martwych drzew,
- Zbyt duże wykorzystanie starszych drzewostanów.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Pozostawianie w starodrzewach zamierających i martwych drzew oraz wszelkich drzew dziuplastych,
- Działania mające na celu ochronę jak największej powierzchni starych drzewostanów.

Fot. 88. Dzięcioł średni

44. **Dzięcioł średni** – *Dendrocopos medius* (Linnaeus, 1758), ang. Middle Spotted Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Dzięcioł średni posiada na głowie czerwoną „czapeczkę”, dzięki której możemy również rozpoznać samicę od samca. „Czapeczka” u samicy ma lekko rozmyty kontur oraz bardziej wyrazisty kolor niż u samca. U samca jest ona dłuższa i posiada wyraźny kontur. Przedstawiciele obu płci posiadają czarny wierzch ciała, na tle którego wyróżniają się białe plamy oraz spód ciała z zaznaczonymi czarnymi kreskami. Młode ptaki można odróżnić od dorosłych osobników po bardziej matowej i mniejszej „czapeczce” niż u dorosłych osobników oraz po rozmytych zakończeniach kreskowania. Ptak wydaje kilka charakterystycznych dźwięków, w zależności od funkcji, jaką mają pełnić: w okresie przedlęgowym „kwee kwee kwee...” lub „kjee kjee kjee...” oraz do komunikacji w pozostałym czasie „kik kekekek...” lub „gig-geg-geg-geg-geg...”

Biologia: Gatunek wyprowadza jeden lęg w roku na przełomie kwietnia i maja, w ciągu którego samica składa zwykle 6 jaj (każde z jaj składane jest w odstępach jednodniowych). Jaja są wysiadywane wspólnie przez samca i samicę przez około 11–14 dni. Pisklęta wykluwają się synchronicznie i ich przebywanie w gnieździe wynosi zwykle 23–25 dni, a całkowicie samodzielne stają się po około 10 dniach od opuszczenia gniazda. Bazą pokarmową dzięcioła średniego są owady i pajęczaki: mrówki, pająki, chrząszcze i gąsienice motyli. Gatunek jest osiadły, zimuje w miejscu gniazdowania, a dorosłe osobniki oddalają się maksymalnie na 0,5 km od dziupli. Młode ptaki po opuszczeniu gniazda oddalają się maksymalnie na kilkanaście kilometrów, aby znaleźć parę.

Wybiórczość siedliskowa: Dzięcioł średni przy wyborze odpowiedniego miejsca na swoje siedlisko zwraca szczególną uwagę na obecność drzew o grubej, spękanej korze, gdyż w związku ze słabym dziobem oraz rozwojem mięśni szyi jest w stanie wykuć dziuplę wyłącznie w martwym drewnie. Gatunek można zaobserwować głównie w starych lasach liściastych z dominującym udziałem dębów, o zróżnicowanej strukturze pionowej.

Występowanie i liczebność w Polsce: Gatunek występuje lokalnie w znacznej części kraju, a jego większe skupiska znajdują się m.in. na terenie ziemi lubuskiej, na Śląsku, w Wielkopolsce, w południowej i centralnej Wielkopolsce, na Mazurach i Warmii. Pewne stanowiska występowania dzięcioła średniego zaobserwowano na terenie Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego (w okolicy Zalesia oraz Makowej) oraz Parku Krajobrazowego Gór Słonnych (na północny wschód od Sanoka oraz Leska) [www.iop.krakow.pl]. Populacja lęgowa gatunku charakteryzuje się tendencją wzrostową [Warddecki i in. 2021], a w latach 2013–2018 liczba ta została oszacowana na 20 000–36 000 par [Chodkiewicz i in. 2019].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmniejszająca się powierzchnia starodrzewu,
- Usuwanie z lasu obumierających i martwych drzew.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Pozostawienie w starodrzewach zamierających i martwych drzew oraz wszelkich drzew dziuplastych,
- Ochrona jak największej powierzchni starych drzewostanów.

Fot. 89. Dzięcioł białogrzbiety

45. **Dzięcioł białogrzbiety** – *Dendrocopos leucotos* (Bechstein, 1803), ang. White-backed Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Upierzenie dzięcioła białogrzbietego jest w barwach czerni i bieli, a biały grzbiet, od którego wywodzi się nazwa gatunku, jest najlepiej widoczny w locie. U siedzącego ptaka bardzo dobrze widać białe poprzeczne pręgi ozdabiające czarne skrzydła i grzbiet. Podogonie jest czerwone, a od dzioba widoczna jest czarna linia rozgałęziająca się w kierunku czubka głowy oraz brzucha. Na brzuchu widnieją czarne, słabo zarysowane paski. Niezwykle łatwo rozróżnić samicę po czarnym wierzchu głowy, który u samca jest w odcieniu czerwieni. Upierzenie młodych ptaków jest zbliżone do wyglądu samca, jednak w mniejszym stopniu skonstrastowane. Dorosły osobnik osiąga długość ciała 24–26 cm, a rozpiętość skrzydeł 38–40 cm.

Biologia: Dzięcioł białogrzbiety przystępuje do lęgów na przełomie marca i kwietnia po uprzednim wykuciu dziupli głównie przez samca. Gatunek przystępuje do jednego lęgu w roku, w czasie którego samica znosi 3–5 jaj (zaobserwowano powtórne zniesienia po stracie pierwszego lęgu). Wysiadywanie odbywa się zarówno przez samca, jak i samicę i trwa przez około 11 dni, a młode ptaki karmione są jeszcze przez 3–4 tygodnie w dziupli i przez kilka dni po wylocie z gniazda. Gatunek żywi się głównie larwami owadów znajdującymi się w martwym drewnie, którymi karmi również pisklęta. Dodatkowo dietę uzupełnia w czasie wiosny gąsienicami znajdującymi się na liściach drzew. Podstawowym składnikiem pożywienia są larwy chrząszczy kózkowatych i korników.

Wybiórczość siedliskowa: Przy wyborze siedliska dla dzięcioła białogrzbietego niezbędne jest występowanie martwych drzew, najlepiej liściastych. W przypadku kiedy na danym terenie nie ma do wyboru czystych lasów liściastych, jego wybór padnie na lasy i bory mieszane. Najczęściej można go spotkać w siedliskach trudno dostępnych dla człowieka (np. bardzo podmokłych) lub na obszarach chronionych.

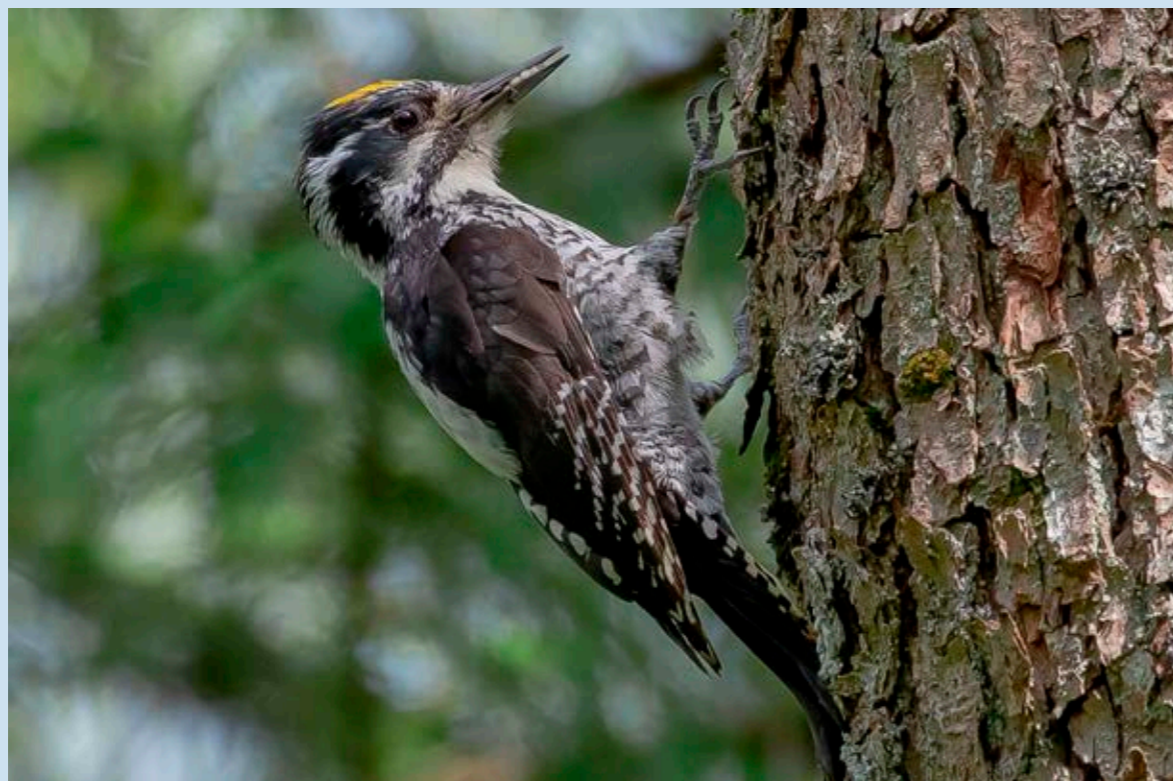
Występowanie i liczebność w Polsce: Na podstawie wyników pochodzących z Monitoringu Rzadkich Dzięciołów, którym jest objęty gatunek, liczba populacyjna gatunku charakteryzuje się tendencją wzrostową. W latach 2013–2018 liczbę par szacowano na 1500–2000 [Chodkiewicz i in. 2019]. Ten nieliczny gatunek w skali kraju występuje głównie na Podlasiu, w Karpatach, Roztoczu, Górach Świętokrzyskich i Mazurach oraz Polesiu Wołyńskim. Na terenie województwa podkarpackiego zaobserwowano pewne stanowiska m.in. w Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego oraz Parku Krajobrazowego Gór Słonnych [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zmniejszająca się powierzchnia starodrzewu liściastego,
- Usuwanie z lasu obumierających i martwych drzew liściastych,
- Osuszanie terenów podmokłych.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Pozostawienie w starodrzewach zamierających i martwych drzew liściastych,
- Ochrona jak największej powierzchni starych drzewostanów,
- Działania mające na celu ochronę i pozostawienie terenów podmokłych.

Fot. 90. Dzięcioł trójpalczasty

Fot. 91. Dzięcioł trójpalczasty

46. **Dzięcioł trójpalczasty** – *Picoides tridactylus* (Linnaeus, 1758), ang. Three-toed Woodpecker

Rząd: dzięciołowe – Piciformes

L NT

Rodzina: dzięciołowate – Picidae

Rozpoznawanie: Ten średniej wielkości ptak wyróżnia się cechą niespotykaną u innych dzięciołów – trzema palcami (pozostałe mają po cztery palce). Jego długość ciała wynosi średnio od 21 do 25 cm, a rozpiętość skrzydeł ok. 32–35 cm. Upierzenie dzięcioła jest w kolorze czerni i bieli – wyjątkiem jest żółty czubek głowy samca, po którym można go odróżnić od samicy. Gatunek posiada biały brzuch z czarnymi, wyraźnymi prążkami oraz biały grzbiet, na którym widoczne są niewielkie czarne plamki. Skrzydła są czarne z wyraźnymi białymi plamkami przy końcu. Młode ptaki mają upierzenie podobne do samca, ale mniej kontrastowe i zauważalnie mniejszą żółtą „czapeczkę.”

Biologia: Dzięcioł trójpalczasty przystępuje do lęgów w maju – zwykle co roku wykuwa nową dziuplę. Samica składa w jednodniowych odstępach łącznie od 3 do 7 jaj, które są wysiadywane na zmianę zarówno przez samca, jak i samicę przez około 11 dni. Pisklęta po wykluciu przebywają w gnieździe 22–25 dni i w tym czasie są karmione przez dorosłe osobniki. Po tym czasie młode ptaki jeszcze przez kolejne 1–2 miesiące są zależne od rodziców. Gatunek zazwyczaj żeruje na wysokości 6–8 m, a jego głównym pożywieniem są chrząszcze (w każdym stadium rozwoju).

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek charakteryzuje się bardzo sprecyzowanymi wymaganiami przy wyborze siedliska, które może zajmować cały rok. Podstawowym czynnikiem przy wyborze miejsca gniazdowania jest obecność starych świerków w wiekowych borach i borach mieszanych oraz w lęgach, grądach i olsach. Z powodu procedur stosowanych w gospodarce leśnej, w ramach której usuwa się martwe świerki w celu zwalczania szkodników owadzich, najlepsze warunki dla dzięcioła trójpalczastego zapewniają trudno dostępne miejsca dla człowieka oraz ściśle rezerwaty.

Występowanie i liczebność w Polsce: Dzięcioł trójpalczasty jest jednym z gatunków objętych Monitoringiem Rzadkich Dzięciołów, w ramach którego jego populację określono jako rosnącą, a liczbę par lęgowych oszacowano na 1000–1400 sztuk [Chodkiewicz i in. 2019]. Gatunek obserwować można głównie w Karpatach, Puszczy Białowieskiej, Puszczy Knyszyńskiej, Puszczy Boreckiej oraz Puszczy Augustowskiej. W Karpatach zasiedla on głównie górskie lasy od ok. 600 m n.p.m. do górnej granicy lasu, a jedynie sporadycznie spotykany jest w piętrze pogórza powyżej 400 m n.p.m. [Ciach i in. 2009]. Z tego powodu jest on bardzo nieliczny na Pogórzu Przemyskim. Najniżej gatunek ten stwierdzono natomiast na wysokości 415 m n.p.m. w Górach Sanocko-Turczańskich [Wilk i in. 2016].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Usuwanie z drzewostanów obumierających i martwych świerków,
- Zmniejszanie się powierzchni lasów świerkowych,
- Prowadzenie prac leśnych w okresie lęgowym,
- Rozwój turystyki oraz infrastruktury komunikacyjnej na terenach występowania gatunku.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Zaniechanie prac leśnych w miejscach gniazdowania gatunku w okresie lęgowym,
- Działania mające na celu zwiększenie udziału świerka w drzewostanie,
- Zachowanie obumierających i martwych drzew (głównie świerków) w drzewostanie,
- Objęcie ochroną strefową miejsc występowania gatunku.

Fot. 92. Żołna

Fot. 93. Żołna

47. Żołna – *Merops apiaster* (Linnaeus, 1758), ang. Bee-eater

Rząd: kraskowe – Coraciiformes

1

Rodzina: żołny – Meropidae

Rozpoznawanie: Stanowczo należy do najbarwniejszych gatunków ptaków w Polsce. W okresie godowym pierś samca, brzuch i pióra podogonowe są błękitno-niebieskie, podgardle żółte, wierzch głowy i kark kasztanowato-brązowe, grzbiet złoto-brązowy, przechodzący na bokach i ku dołowi w kolor żółty. Ramiona są rdzawo-brązowe, lotki i sterówki szaro-niebieskie, ku końcowi czarne. Od dzioba aż do ucha rozciąga się przez oko czarna smuga, a wąska linia tuż nad nią jest zielona. W jesieni złote i brązowe kolory na grzbiecie przechodzą w ton oliwkowo-zielony. Samica nie posiada tak jaskrawych barw i kolorem zbliżona jest do szaty jesiennej samca. U żołny kształt ciała jest wysmukły i podłużny, długość około 23 cm, rozpiętość skrzydeł ok. 45 cm.

Biologia: Jest gatunkiem wędrownym. Łączy się w pary na całe życie. W ich populacji liczba samców znacznie przewyższa liczbę samic i nie wszystkie osobniki mogą znaleźć w danym sezonie partnerkę. Występuje u nich silna więź pomiędzy rodzicami a potomstwem oraz rodzeństwem. Udają się wspólnie na zimowiska (do Afryki, na południe od Sahary), a w kolejnych latach część z nich pomaga pozostałym w wyprowadzaniu lęgów. Między kwietniem a czerwcem wykopuje w pionowej lessowej ścianie głęboką norę (długość z komorą lęgową od 60 do 200 cm), w której końcu składa 6–7 jaj. Wysiadywaniem zajmują się oboje rodzice przez około 20 dni. Pisklęta opuszczają norę po ok. 30 dniach od wyklucia. Pożywienie żołn stanowią przede wszystkim duże, latające owady, chwytane w powietrzu. Wśród nich największy udział mają ważki oraz chrząszcze. Osy i inne gatunki zaopatrzone w żądła są unieszkodliwiane poprzez uderzanie nimi o gałęzie.

Wybiórczość siedliskowa: Wymaga otwartego, urozmaiconego terenu z bogatą rzeźbą powierzchni, obecnością łąk, pól, pastwisk i ugorów, pojedynczymi drzewami lub krzewami służącymi jako czatownie, w dolinach rzecznych lub w pobliżu zbiorników wodnych. Gniazdowanie żołn w naturalnych skarpach wzdłuż koryt rzek lub w naturalnych wąwozach jest sporadyczne. Zdecydowana większość stanowisk zlokalizowana jest w pobliżu zabudowań człowieka, gdzie gniazduje np. w ścianach cegielni czy w wyłączonych z eksploatacji urwiskach, a nawet śródpolnych miedzach.

Występowanie i liczebność w Polsce: W latach 2013–2018 populacja żołny szacowana była na 200–300 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. Od 2020 roku rozpoczęto realizację Monitoringu Żolny. W pierwszym sezonie skontrolowano wszystkie znane stanowiska tego gatunku w kraju. Gniazdowanie potwierdzono na 346 powierzchniach (spośród 437 skontrolowanych). Stwierdzono 1011 zajętych nor, co jest wartością pięciokrotnie wyższą od wcześniejszych ocen krajowej populacji gatunku. Żołna gniazdowała w prawie wszystkich regionach kraju, jednak największe liczebności stwierdzono na Śląsku i województwach: świętokrzyskim, podkarpackim i lubelskim [Wardecki i in. 2021]. Również dane pochodzące z Atlasu Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie potwierdzają regularne gniazdowanie żołny na Podkarpaciu w latach 2014–2021 z największą liczebnością w powiatach: przemyskim, jarosławskim, przeworskim i lubaczowskim.

Zagrożenia: Należą do nich:

- Zanik miejsc lęgowych wywoływany zarastaniem skarp w procesie sukcesji,
- Niwelacja skarp i rekultywacja wyrobisk,
- Presja ze strony drapieżników,
- Przypadki tępienia przez pszczelarzy,
- Zabijanie osobników w czasie jesiennych migracji, głównie w celach kulinarnych,
- Chemizacja rolnictwa.

Metody ochrony: Należą do nich:

- Odslanianie zarośniętych przez roślinność zielną, krzewy i drzewa skarp, które niegdyś były zasiedlone przez ten gatunek,
- Usuwanie stwardniałej części gleb z tych skarp,
- Edukacja ekologiczna społeczeństwa,
- Wprowadzanie okresowych zakazów wstępu na stanowiska lęgowe żołą.

Fot. 94. Kraska

48. **Kraska** – *Coracias garrulus* (Linnaeus, 1758), ang. Roller

Rząd: kraskowe – Coraciiformes

1 **CR**

Rodzina: kraski – Coraciidae

Rozpoznawanie: Kraska jest ptakiem trudnym do pomylenia z innymi gatunkami ze względu na charakterystyczne upierzenie z przeważającym odcieniem niebieskim. W tym kolorze są głowa, szyja, brzuch, ogon oraz część skrzydła. Przedni brzeg skrzydła wyróżnia się kolorem fioletowym, grzbiet rdzawo-brązowym, a lotki czarnym. Warto również zwrócić uwagę na ciemny dziób i oko oraz żółtawe nogi. Ubarwienie młodych osobników jest zbliżone do dorosłych ptaków, jednak jest wyraźnie bardziej matowe. Długość ciała dorosłego przedstawiciela gatunku wynosi ok. 43 cm, a rozpiętość skrzydeł ok. 62–69 cm.

Biologia: Powrót na lęgowiska ma miejsce na przełomie kwietnia i maja. Kraska jest dziuplakiem wtórnym i nie buduje gniazda, a jaja składa bezpośrednio na dnie dziupli. Para składa zwykle jeden lęg w roku, ale wyjątkowo może przystąpić do powtórnego. Samica składa najczęściej 3–4 jaja (zdarzają się zniesienia 2–5 jaj), a w wysiadywaniu ich, trwającym średnio 23 dni, bierze udział zarówno samica, jak i samiec. Po wykluciu przez około 2 tygodnie młode ptaki są ogrzewane przez rodziców, a po około 27 dniach, niejednocześnie, opuszczają gniazdo (wysiadywanie jaj rozpoczyna się zazwyczaj po złożeniu drugiego jaja, dlatego młode dorastają w różnym czasie). Gatunek odżywia się głównie owadami i najbardziej preferuje chrząszcze oraz prostoskrzydłe, ale zadowoli się również pająkami, dżdżownicami płazami i małymi gadami.

Wybiórczość siedliskowa: Kraska preferuje różnorodne siedliska otwarte charakteryzujące się mozaikowością powierzchni, w których ekstensywne tereny rolnicze, pastwiska, łąki i ugory przeplatają się z luźnymi i niewielkimi terenami leśnymi lub zadrzewieniami. Miejsca lęgowe gatunku występują często w sąsiedztwie człowieka i należą do nich głównie duże powierzchnie pastwisk oraz ugorów, na których występują usychające lub martwe drzewa.

Występowanie i liczebność w Polsce: Gatunek ze względu na niską liczbę populacji jest objęty Monitoringiem Kraski (MKR). W ramach tego monitoringu skupiono się na 15 potwierdzonych stanowiskach jej występowania. 14 z nich jest skoncentrowane na terenie Równiny Kurpiowskiej (na Mazowszu), a na Podkarpaciu zaobserwowano jedną parę lęgową [Chodkiewicz i in. 2021]. Populacja kraski charakteryzuje się systematyczną tendencją spadkową. W latach 2013–2018 populację gatunku w Polsce szacowano na 14–34 par [Chodkiewicz i in. 2019].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Intensyfikacja lub zanik użytkowania trwałych użytków zielonych,
- Intensyfikacja rolnictwa,
- Usuwanie usychających lub martwych drzew w krajobrazie rolniczym,
- Odstrzał podczas migracji.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Wdrożenie działań mających na celu promowanie i utrzymanie rolnictwa ekstensywnego i zróżnicowanego krajobrazu rolniczego,
- Kontynuacja ochrony czynnej gatunku.

49. Pustułka – *Falco tinnunculus* (Linnaeus, 1758), ang. Kestrel

Rząd: sokołowe – Falconiformes

L

Rodzina: sokołowate – Falconidae

Rozpoznawanie: Jest niedużej wielkości ptakiem szponiastym o smukłej sylwetce, której wymiary wynoszą kolejno: długość ciała 32–35 cm, rozpiętość skrzydeł 71–80 cm. Niezwykle łatwo jest rozróżnić samca od samicy. Głowa i ogon samca są w kolorze szaroniebieskim, spód ciała jasnobrązowy z wyraźnym plamkowaniem, a wierzch ciała bardziej rudawy niż u samicy. Upierzenie samicy jest o wiele bardziej plamkowane i prążkowane niż u samca. Najbardziej jest to widoczne na rudobrunatnym wierzchu skrzydeł, ciała i ogona. Pisklę pustułki posiada szatę podobną do dorosłej samicy z wyraźniej zaznaczonym plamkowaniem i prążkowaniem.

Biologia: Pustułki zajmują lęgowiska na przełomie lutego i marca. Są gatunkiem terytorialnym i zwykle pary zakładają gniazda w większej odległości od siebie, jednak dosyć często się zdarza zakładanie kolonii i półkolonii, np. na mniejszym zadrzewieniu śródpolnym lub budynku. Samica może składać jaja w kwietniu i maju, a jedno zniesienie wynosi zwykle 4–6 sztuk (maksymalnie 7). Zniesione owalne jaja posiadają charakterystyczny żółtawobiały odcień, na którym są widoczne rdzawe i brunatne plamki. Wysiadywaniem przez około 26–34 dni zajmuje się tylko samica. Młode pustułki przebywają w gnieździe po wykluciu od 27 do 32 dni, a po opuszczeniu gniazda nie oddalają się za bardzo od niego i na noc do niego wracają. Pustułki po uzyskaniu lotności jeszcze przez około 3 tygodnie wracają na noc do gniazda, jednak w ciągu dnia wyruszają na coraz większe odległości. Do bazy pokarmowej pustułki należą drobne gryzonie, małe ssaki, drobne ptaki, owady, jaszczurki oraz płazy.

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek preferuje tereny otwarte, na których występują wysokie obiekty nadające się na miejsca gniazdowe. Głównie zasiedla grunty rolne (m.in. łąki i pastwiska oraz pola) z sąsiadującymi zadrzewieniami śródpolnymi lub budowlami ludzkimi, gdyż otwarte przestrzenie zapewniają bogatą bazę pokarmową. Pustułki zamieszkujące większe miasta żerują na wielkopowierzchniowych nieużytkach oraz na zieleńcach i trawnikach znajdujących się na obrzeżach miast.

Występowanie i liczebność w Polsce: Ocena liczebności populacji pustułki jest monitorowana w programie Monitoring Ptaków Drapieżnych (MPD). W ramach tego monitoringu w latach 2013–2018 ilość par została oceniona na 4400–5400 [Chodkiewicz i in. 2019]. Na terenie województwa podkarpackiego zaobserwowano wiele pewnych i prawdopodobnych miejsc gniazdowania gatunku m.in. na obszarze Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej, Gór Słonnych oraz w Parku Krajobrazowym Pogórza Przemyskiego [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Intensyfikacja lub zanik użytkowania trwałych użytków zielonych,
- Intensyfikacja rolnictwa,
- Likwidacja lub zmniejszanie ilości terenów zielonych na obrzeżach miast,
- Likwidacja szczelin w budynkach,
- Zmiany reżimu hydrologicznego rzek.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Unikanie zmian w krajobrazie, głównie na terenach otwartych (zmiany użytkowania gruntu, wycinanie drzew),
- Działania mające na celu ochronę i zwiększenie ilości zadrzewień śródpolnych w krajobrazie rolniczym,
- Ochrona terenów zielonych na terenach miast i jego obrzeżach,
- Kontynuacja ochrony czynnej gatunku w postaci wieszania budek lęgowych.

Fot. 95. Pustułka

Fot. 96. Pustułka szykująca się do ataku/pikowania

50. Kobuz – *Falco subbuteo* (Linnaeus, 1758), ang. Hobby

Rząd: sokołowe – Falconiformes

L

Rodzina: sokołowate – Falconidae

Rozpoznawanie: Jest gatunkiem podobnym do sokoła wędrownego, lecz połowę od niego mniejszym i ze stosunkowo dłuższym ogonem. Wierzch ciała i głowy ma stalowoszary, a na jasnym spodzie ciała występuje silne kreskowanie, policzki i gardło są białe. Od sokoła wędrownego różni się rdzawymi nogawicami i pokrywami podogonowymi. Rdzawa plama nie występuje jednak u młodych ptaków, które są także bardziej brązowawe, z jasno obrzeżonymi piórami na grzbiecie i skrzydłach. Rozpiętość skrzydeł waha się od 70 do 85 cm, a długość ciała 30–36 cm. Obie płci nie różnią się upierzeniem, lecz samica jest wyraźnie większa od samca.

Biologia: Do lęgu przystępuje raz w roku w drugiej połowie maja. Najczęściej zajmuje stare gniazda ptaków drapieżnych i krukowatych, umieszczone wysoko na drzewach. Składa 2–4 jaja, które wysiaduje wyłącznie samica przez około 30 dni. Samiec w tym czasie dokarmia partnerkę. Młode ptaki opuszczają gniazdo po kolejnych 30 dniach, po czym jeszcze przez miesiąc pozostają pod opieką dorosłych. Kobuz chwytą ofiary niemal wyłącznie w locie. Poluje na ptaki, owady, a także nietoperze. Jest gatunkiem wędrownym i monogamicznym. Zimą spędza w tropikalnej Afryce, choć wyjątkowo pojedyncze osobniki odnotowywane są w tym okresie również w Polsce.

Wybiórność siedliskowa: Jest sokołem żyjącym w środowisku leśnym. Zasiedla przede wszystkim stare bory sosnowe, brzegi lasów, rzadziej kępy zadrzewień śródpolnych, często w pobliżu jezior. Poluje na śródleśnych terenach otwartych: na polanach, uprawach i zrębach oraz przy brzegach lasów.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jako jeden z 12 gatunków jest objęty Monitoringiem Ptaków Drapieżnych. Na podstawie ostatnich danych jego populację można określić jako stabilną. Liczebność szacowana jest na 2000–2700 par lęgowych [Chodkiewicz i in. 2019]. Na obszarze województwa podkarpackiego jego populacja jest dość równomiernie rozmieszczona, przy czym największą liczbę gniazd w latach 2014–2021 zaobserwowano w granicach Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego i Parku Krajobrazowego Gór Słonnych [www.iop.krakow.pl].

Zagrożenia: Podobnie jak inne ptaki szponiaste jest on wrażliwy na toksyczne związki zawarte w środkach ochrony roślin. Na niektórych obszarach jego liczebność bywa ograniczona ze względu na obecność innych drapieżników (np. jastrzębia), które mają podobne preferencje siedliskowe. Zagrożeniami dla niego są także kolizje z liniami energetycznymi i elektrowniami wiatrowymi.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Oznakowanie ostrzegawcze linii energetycznych w sąsiedztwie obszaru gniazdowania i żerowania,
- Promowanie tradycyjnego rolnictwa z ograniczeniem stosowania chemicznych środków ochrony roślin,
- Zachowanie starych borów oraz kęp starodrzewu, będących miejscem gniazdowania gatunku.

Fot. 97. Kobuz

51. Sokół wędrowny – *Falco peregrinus* (Tunstall, 1771), ang. Peregrine

Rząd: sokołowe – Falconiformes

IP

VU

Rodzina: sokołowate – Falconidae

Rozpoznawanie: Sokół wędrowny wykazuje się bardzo widocznym dymorfizmem płciowym, który jest najbardziej dostrzegalny w trakcie lotu. Długość ciała ptaków wynosi od 34 do 50 cm, zaś rozpiętość skrzydeł samicy mierzy 110–114 cm, a samca 87–100 cm. Najciemniejszymi elementami upierzenia są czarna głowa, kark oraz część boków głowy, a kontrast do nich stanowią białe policzki. Wierzch ciała jest w odcieniu stalowoszarym, a spód jaśniejszy (białawy lub kremowy) z piórami poprzecznie prążkowanymi. Obwódki wokół oczu oraz nogi są żółte, a dziób stalowoszary. Młode osobniki można rozpoznać po m.in. jaśniejszej głowie i bardziej brązowym upierzeniu na wierzchu ciała.

Biologia: Czas składania jaj jest zależny od rozmieszczenia geograficznego wpływającego na warunki atmosferyczne na danym obszarze i może trwać od marca do maja. Sokół wędrowny podchodzi do jednego lęgu w roku, a w przypadku straty – może do niego podejść ponownie w przeciągu 14 dni. Samica składa zwykle od 2 do 4 jaj, które są znoszone najczęściej w dwudniowych odstępach. Wysiadywaniem, trwającym przeważnie 29–34 dni, zajmuje się samiec i samica (z większym udziałem samicy). Pisklęta po opuszczeniu gniazda (średnio po 35–42 dniach) jeszcze przez około 2–3 miesiące przebywają w jego sąsiedztwie. Jego głównym pokarmem są średniej wielkości ptaki występujące aktualnie w danym siedlisku.

Wybiórczość siedliskowa: Gatunek w czasach, gdy jego liczebność na terenie Polski była dosyć znaczna, głównie gniazdował w starych borach sosnowych. Aktualnie nie ma większych wymagań co do siedliska – może wybrać zarówno tereny równinne, jak i szczyty gór. Nie przeszkadza mu również sąsiedztwo osad ludzkich, gdyż bardzo często można zauważyć gniazdujące osobniki na wysokich budowlach lub w specjalnych budkach lęgowych. Ptaki składają jaja w gniazdach innych ptaków, na półkach skalnych lub w budkach lęgowych.

Występowanie i liczebność w Polsce: Sokół wędrowny jest jednym z gatunków, u których odnotowano największy procentowy przyrost populacji w latach 2007–2018 w Polsce. W latach 2013–2018 populacja gatunku została oszacowana na 30–55 par [Chodkiewicz i in. 2019], a w latach 2008–2012 na 15–20 par [Chodkiewicz i in. 2015]. Siedliska gatunku są obserwowane w kilku miejscach na terenie całej Polski. Na Podkarpaciu sokół wędrowny został zauważony m.in. w Dębicy, Rzeszowie oraz w pow. tarnobrzeskim, łańcuckim, niżańskim, przemyskim oraz leskim [www.podkarpackagrupaotop.pl].

Zagrożenia: Należą do nich:

- Niepokojenie w sezonie lęgowym,
- Brak odpowiednich miejsc lęgowych,
- Celowy, nielegalny odstrzał,
- Kolizje z liniami energetycznymi.

Metody ochrony: Można do nich zaliczyć:

- Obejmowanie ochroną strefową obszarów gniazdowania gatunku,
- Program reintrodukcji sokoła wędrownego,
- Montowanie specjalnych budek lęgowych.

Fot. 98. Sokół wędrowny

Fot. 99. Sokół wędrowny w locie

52. Wróbel – *Passer domesticus* (Linnaeus, 1758), ang. House Sparrow

Rząd: wróblowe – Passeriformes

L

Rodzina: wróble – Passeridae

Rozpoznawanie: Mały, krępy ptak z płaskim czołem. Samiec ma szarą czapkę, kuper i brzuch oraz brązowy tył głowy, białawe policzki, czarne podgardle i krawat. Grzbiet i skrzydła ma orzechowe z czarnymi plamkami i białym paskiem pokrywowym. Występuje u niego wyraźny dymorfizm płciowy. Samica i młode są bardziej szare, nie mają czarnych plam na głowie i piersi, a zamiast tego występują u nich płowa brew i brązowa czapeczka. Długość ciała 14–16 cm, rozpiętość skrzydeł do 24 cm. Samce wróbla można pomylić z bardzo podobnym do niego mazurkiem, jednak u tego drugiego wierzch głowy jest czekoladowy, a na policzku występuje wyraźna, czarna plamka.

Biologia: Do lęgów przystępują 2 lub nawet 3 razy w roku. Para wróbli pozostaje sobie zazwyczaj wierna przez kilka lat i wspólnie buduje gniazdo z trawy, piór i innego materiału dostępnego w mieście. Gniazdo może być umieszczone zarówno na drzewie, jak i w szczelinie w murze, w budce lęgowej czy np. w starym gnieździe jaskółek. Gniazdują najczęściej w luźnych koloniach. Samica składa 5–6 jaj, a samiec pomaga w ich wysiadywaniu, które trwa 10–14 dni. Pisklęta są zdolne do lotu po kolejnych 10–19 dniach. Odżywiają się głównie pokarmem roślinnym, choć pisklęta karmione są również drobnymi bezkręgowcami. Jest gatunkiem wybitnie osiadłym i przez całe życie przebywa na dość ograniczonym obszarze, tworząc niewielkie stada.

Wybiórczość siedliskowa: Występuje powszechnie na terenach wiejskich oraz w miastach. Jest związany z zabudową mieszkalną i gospodarską, ale jedynie zamieszkaną lub użytkowaną. Gatunek ten omija tereny leśne i izolowane domostwa.

Występowanie i liczebność w Polsce: Jest objęty Monitoringiem Pospolitych Ptaków Lęgowych (MPPL). Należy do 3 najliczniejszych gatunków ptaków w Polsce (obok skowronka i zięby), jego populacja lęgowa oceniana jest na ponad 6,5 miliona par. Z uwagi na niewielką liczbę powierzchni próbnych w miastach oraz bardzo długi okres spadku liczebności w XX wieku, dobre rozpoznanie trendu dla tego gatunku wymaga dalszych badań [Wardecki i in. 2021].

Zagrożenia: Przyczyny spadku jego liczebności nie są w pełni poznane, ale z pewnością należy do nich utrata liczby miejsc lęgowych na skutek modernizacji budownictwa oraz sezonowe ograniczenie ilości pokarmu zimą, a także presja ze strony drapieżników (m.in. koty, lisy).

Metody ochrony: Do działań ochronnych należy zaliczyć wywieszanie budek lęgowych oraz regularne dokarmianie ptaków zimą w bezpiecznych miejscach, gdyż rzadko korzystają one z karmników na parapetach. Prace modernizacyjne na budynkach należy przeprowadzać w taki sposób, aby umożliwiać wróblom zakładanie gniazd. Konieczna jest także edukacja ekologiczna mająca na celu propagowanie właściwych metod dokarmiania oraz uświadomienie społeczeństwu, jakim zagrożeniem dla bioróżnorodności mogą być pozostawiane bez opieki zwierzęta domowe (głównie koty).

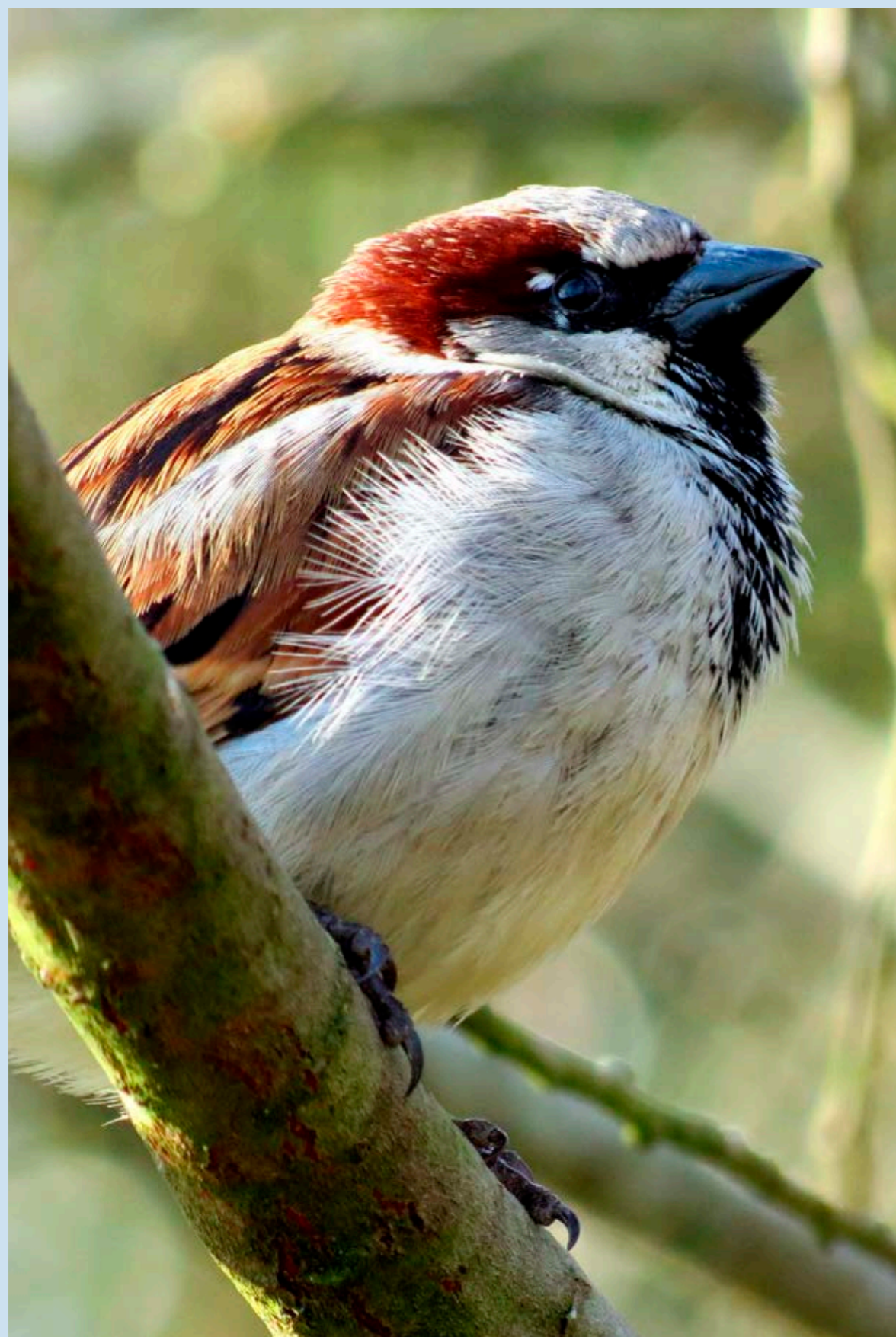

Fot. 100. Wróbel – samiec

Fot. 101. Wróbel – samica

Fot. 102. Wróbel – samiec

INDEKS NAZW GATUNKOWYCH

A. Nazwy łacińskie		B. Nazwy polskie	
<i>Aegolius funereus</i>	109	Bączek	75
<i>Anas acuta</i>	40	Błotniak łąkowy	94
<i>Anas querquedula</i>	36	Błotniak stawowy	90
<i>Anas strepera</i>	38	Błotniak zbożowy	92
<i>Apus apus</i>	47	Bocian biały	73
<i>Aquila chrysaetos</i>	86	Bocian czarny	71
<i>Athene noctua</i>	107	Cietrzew	45
<i>Aythya nyroca</i>	34	Cyranka	36
<i>Bubo bubo</i>	111	Czajka	53
<i>Bucephala clangula</i>	30	Derkacz	49
<i>Chlidonias hybrida</i>	65	Dudek	113
<i>Chlidonias leucopterus</i>	69	Dzięcioł białogrzbiety	123
<i>Chlidonias Niger</i>	67	Dzięcioł czarny	119
<i>Ciconia ciconia</i>	73	Dzięcioł średni	121
<i>Ciconia nigra</i>	71	Dzięcioł trójpalczasty	125
<i>Circus gallicus</i>	80	Dzięcioł zielonosiwy	115
<i>Circus aeruginosus</i>	90	Dzięcioł zielony	117
<i>Circus cyaneus</i>	92	Gadożer	80
<i>Circus pygargus</i>	94	Gągoł	30
<i>Clanga clanga</i>	84	Głuszec	42
<i>Clanga pomarina</i>	82	Jerzyk	47
<i>Coracias garrulous</i>	129	Kania czarna	100
<i>Crex crex</i>	49	Kania ruda	97
<i>Dendrocopos leucotos</i>	123	Kobuz	132
<i>Dendrocopos medius</i>	121	Krakwa	38
<i>Dryocopus martius</i>	119	Kraska	129
<i>Falco peregrinus</i>	134	Kropiatka	51
<i>Falco Subbuteo</i>	132	Łęczak	59
<i>Falco tinnunculus</i>	130	Mewa siwa	61

<i>Glaucidium passerinum</i>	104	Nurogęś	32
<i>Hieraaetus pennatus</i>	88	Orlik grubodzioby	84
<i>Ixobrychus minutus</i>	75	Orlik krzykliwy	82
<i>Larus canus</i>	61	Orzeł przedni	86
<i>Limosa limosa</i>	55	Orzełek	88
<i>Mergus merganser</i>	32	Płomykówka	102
<i>Merops apiaster</i>	127	Podgorzałka	34
<i>Milvus migrans</i>	100	Pójdźka	107
<i>Milvus milvus</i>	97	Puchacz	111
<i>Pandion haliaetus</i>	77	Pustułka	130
<i>Parzana parzana</i>	51	Rożeniec	40
<i>Passer domesticus</i>	136	Rybitwa białoskrzydła	69
<i>Picoides tridactylus</i>	125	Rybitwa białowąsa	65
<i>Picus canus</i>	115	Rybitwa czarna	67
<i>Picus viridis</i>	117	Rybitwa rzeczna	63
<i>Sterna hirundo</i>	63	Rybołów	77
<i>Tetrao tetrix</i>	45	Rycyk	55
<i>Tetrao urogallus</i>	42	Samotnik	57
<i>Tringa glareola</i>	59	Sokół wędrowny	134
<i>Tringa ochropus</i>	57	Sóweczka	104
<i>Tyto alba</i>	102	Włochatka	109
<i>Upupa epaps</i>	113	Wróbel	136
<i>Vanellus vanellus</i>	53	Żoła	127

LITERATURA

- BULiGL Oddział w Lublinie, 2020, *Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Janów Lubelski na lata 2020–2029*, Lublin.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2020, *Dokumentacja na potrzeby planów ochrony dla Parków Krajobrazowych: Pogórza Przemyskiego, Gór Słonnych, Południoworoztoczańskiego oraz Lasów Janowskich, Operaty ochrony zwierząt*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2017, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Bircza na lata 2017–2026*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2017, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Brzozów na lata 2017–2026*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2017, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Dynów na lata 2017–2026*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2018, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Krasieczyn na lata 2018–2027*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2019, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Lubaczów na lata 2019–2028*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2013, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Narol na lata 2013–2022*, Przemyśl.
- BULiGL Oddział w Przemyślu, 2019, *Program ochrony przyrody nadleśnictwa Ustrzyki Dolne na lata 2019–2028*, Przemyśl.
- Bylicka M., 2011, *Sowy terenów leśnych zachodniej części Pogórza Przemyskiego*, „Chrońmy Przyr. Ojcz.” 67(5): 415–425.
- Chodkiewicz T., Chylarecki P., Sikora A., Wardecki Ł., Bobrek R., Neubauer G., Marchowski D., Dmoch A., Kuczyński L., 2019, *Raport z wdrażania art. 12 Dyrektywy Ptasiej w Polsce w latach 2013–2018: stan, zmiany, zagrożenia*, „Biuletyn Monitoringu Przyrody” 20: 1–80.
- Chodkiewicz T., Chylarecki P., Smyk B., 2021, *Monitoring ptaków z uwzględnieniem obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, lata 2021–2022*, Raport z realizacji zadania 1 „Monitoring Ptaków – prace terenowe i opracowanie wyników”, GIOŚ, Marki.
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T., 2015, *Ocena liczebności ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012*, „Ornis Polonica” 56, 149–189.
- Chylarecki P., Chodkiewicz T., Neubauer G., Sikora A., Meissner W., Woźniak B., Wylegała P., Ławicki Ł., Marchowski D., Betleja J., Bzoma S., Cenian Z., Górski A., Korniluk M., Moczarska J., Ochocińska D., Rubacha S., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kuczyński L., 2018, *Trendy liczebności ptaków w Polsce*, GIOŚ, Warszawa.
- Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), 2015, *Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny*. Wydanie 2, GIOŚ, Warszawa.
- Ciach M., Kwarciany B., Bujoczek M., Fluda M., Figarski T., 2009, *Pasmo Policy PLB120006 (IBA PL129)*, [w:] Chmielewski S., Stelmach R. (red.), 2009, *Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji*, część I. Bogucki, Wyd. Nauk., Poznań, s. 127–133.

Gromadzki M. (red.), 2004, *Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*, t. 7, Ministerstwo Środowiska, Warszawa.

Gromadzki M. (red.), 2004, *Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*, t. 8, Ministerstwo Środowiska, Warszawa.

Hordowski J., 1999, *Ptaki polskich Karpat Wschodnich i Podkarpacia*, t. I: *Pteroclidiformes-Passeriformes*, Oficyna Wydawnicza Mercator, Przemyśl.

Hordowski J., Kunysz P., 2000, *Ptaki Karpat Wschodnich i Podkarpacia. Monografia faunistyczna*, t. II *Gaviiformes-Charadriiformes*, Oficyna Wydawnicza Mercator, Przemyśl.

Kuczyński L., Chylarecki P., 2012, *Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórność siedliskowa, trendy*, GIOŚ, Warszawa.

Kunysz P., 2010, *Pogórze Przemyskie*, [w:] Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.), 2010, *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce*, OTOP, Marki.

Marchowski D., 2015, *Ptaki Polski*, Wydawnictwo SBM Sp. z o.o., Warszawa.

Obłozka P., Rzępała M., 2012, *Płomykówka. Zagrożenia i ochrona*, Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, Siedlce.

Stachyra P., Kurek H., 2002, *Monografie przyrodnicze. Żółta*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników Świebodzin, 74–77, 56–60.

Twardowski J., Twardowska K., 2016, *Ptaki Świata*, Wydawnictwo SBM Sp. z o.o., Warszawa.

Wardecki Ł., Chodkiewicz T., Beuch S., Smyk B., Sikora A., Neubauer G., Meissner W., Marchowski D., Wylegała P., Chylarecki P., 2021, *Monitoring Ptaków Polski w latach 2018–2021*, „Biuletyn Monitoringu Przyrody” 22: 1–80.

Wąsik S., 2011, *Ptaki w Polsce*, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

Wilk T., Bobrek R., Pępkowska-Król A., Neubauer G., Kosicki J., 2016, *Ptaki polskich Karpat – stan, zagrożenia, ochrona*, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.

Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P., Kuczyński L., 2020, *Czerwona lista ptaków Polski*, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.

Zawadzka D., 2014, *Podręcznik najlepszych praktyk ochrony głuszca i cietrzewia*, Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych.

Zawadzka D., Żurek Z., Armatys P., Stachyra P., Szewczyk P., Korga M., Merta D., Kobielski J., Kmieć M., Pregler B., Krzan P., Rzońca Z., Zawadzki G., Zawadzki J., Sołtys B., Bielański J., Czaja J., Flis-Martyniuk E., Wediuk A., Rutkowski R., Krzywiński A., 2019, *Liczebność i rozmieszczenie głuszca w Polsce w XXI wieku*, „Sylwan” 163 (9): 773–783. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylwan.2019029>.

Źródła prawa:

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 916).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2016 r., poz. 2183).

Źródła internetowe:

<https://www.iop.krakow.pl/dbPtak/atlas/wyniki>

<http://komisjafaunistyczna.pl/lista/>

https://www.krosno.lasy.gov.pl/co-slychac-u-gluszca/-/asset_publisher/a8yEv3mpSFhS/content/osrodek-hodowli-gluszca-w-nadlesnictwie-lezaj-1?inheritRedirect=false#.Yt-a3r1ByUl

<https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/ochrona-cietrzewia-specjalny-projekt-prowadzony-przez-lesnikow>

<http://www.podkarpackagrupaotop.pl/obserwacje.html>

www.wikipedia.pl

www.zpkprzemysl.pl

AUTORZY ZDJĘĆ

Zbigniew Gajda: Fot. 74; Fot. 75; Fot. 90.

Hubert Janiszewski: Fot. 66.

Dariusz Kozik: Fot. 1; Fot. 17; Fot. 18.

Mirosław Król: Fot. 23.

Wanda Narożna: Fot. 94.

Michał Narożny: Fot. 93.

Bogdan Pasik: Fot. 61.

Adam Raciborski: Fot. 21.

Sławek Rubacha (Stowarzyszenie Ochrony Sów): Fot. 2.

Mariusz Wiech: Fot. 80.

Mariusz Zub: Fot. 89.

Pixabay.com: Fot. 4; Fot. 5; Fot. 6; Fot. 7; Fot. 8; Fot. 9; Fot. 10; Fot. 11; Fot. 12; Fot. 13; Fot. 14; Fot. 15; Fot. 16; Fot. 19; Fot. 20; Fot. 24; Fot. 25; Fot. 26; Fot. 29; Fot. 30; Fot. 35; Fot. 50; Fot. 51; Fot. 52; Fot. 53; Fot. 57; Fot. 65; Fot. 69; Fot. 70; Fot. 71; Fot. 72; Fot. 73; Fot. 83; Fot. 86; Fot. 87; Fot. 88; Fot. 97; Fot. 102.

Foter.com: Fot. 3 – Mick Sway; Fot. 22 – Marko_K; Fot. 27 – diana_robinson; Fot. 28 – brendan.lally....away; Fot. 31 – mattisj; Fot. 32 – Langham Birder; Fot. 33 – Mibby23; Fot. 34 – Ian N. White; Fot. 36 – Armandas Naudzius; Fot. 37 – Hindrik S; Fot. 38 – Allan Hopkins; Fot. 39 – Jan Thomas Landgren; Fot. 40 – Becky Matsubara; Fot. 41 – Bengt Nyman; Fot. 42 – Corine Bliek; Fot. 43 – Jevgenijs Slihto; Fot. 44 – birdsaspoetry; Fot. 45 – Paul.J.Hurtado; Fot. 46 – Virginia Rivers; Fot. 47 – @Michael; Fot. 48 – Frank.Vassen; Fot. 49 – Hiyashi Haka; Fot. 54 – Mick Sway; Fot. 55 – yapaphotos; Fot. 56 – Mr.TinDC; Fot. 58 – Judy Gallagher; Fot. 59 – ferran pestaña; Fot. 60 – Radovan Václav; Fot. 62 – matt smooth tooth knoth; Fot. 63 – Derek Keats; Fot. 64 – jeanmarie.gradot; Fot. 67 – Tarique Sani; Fot. 68 – Radovan Václav; Fot. 76 – Armandas Naudzius; Fot. 77 – Martha de Jong-Lantink; Fot. 78 – mattisj; Fot. 79 – Brickegickel; Fot. 81 – The Wasp Factory; Fot. 82 – trebol_a; Fot. 84 – Koshyk; Fot. 85 – Andrej Chudy; Fot. 91 – Joni Mäkinen; Fot. 92 – slezo; Fot. 95 – The Wasp Factory; Fot. 96 – Charos Pix; Fot. 98 – foxtail_1; Fot. 99 – Agustín Povedano; Fot. 100 – Milazzoyo; Fot. 101 – hedera.baltica.

